

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

Evaldas Marcinkus
Ekonomikos studijų programos studentas

Mokestinių pajamų iš pagrindinių mokesčių analizė
ekonomikos cikliškumo kontekste
Bakalauro baigiamasis darbas

Šiauliai, 2017

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ
FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

Evaldas Marcinkus

Mokestinių pajamų iš pagrindinių mokesčių analizė
ekonomikos cikliškumo kontekste
Bakalauro darbas
Socialiniai mokslai, Ekonomika (L100)

Darbo vadovė:

doc. dr. Janina Šeputienė

Teigiu, kad bakalauro studijų baigiamasis darbas, kurį teikiu Ekonomikos studijų programos bakalauro kvalifikaciniam laipsniui įgyti yra originalus autorinis darbas.

(Studento parašas)

Marcinkus, E. (2017). Mokestinių pajamų iš pagrindinių mokesčių analizė ekonomikos cikliškumo kontekste: universitetinių pagrindinių studijų Ekonomikos programos baigiamasis darbas / baigiamojo darbo vadovė doc. dr. J. Šeputienė. Šiaulių universitetas, Ekonomikos katedra, 61 p. (69 p.).

Santrauka

Bakalauro baigiamajame darbe yra nagrinėjamas Lietuvos mokestinių pajamų iš pagrindinių mokesčių (PVM, GPM, akcizų) kitimas bei jį lėmusios priežastys. Taip pat yra sudaryti ekonometriniai modeliai tam, kad būtų nustatyta, koks yra ekonomikos augimo ir vartojimo išlaidų poveikis atskiroms mokesčių rūšims bei kuris mokestis jautriausiai reaguoja į ekonomikos ciklus.

Bakalauro baigiamasis darbas susideda iš dviejų dalių: teorinės ir praktinės. Teorinėje dalyje yra pateikiama mokesčių samprata, išskiriamos mokesčių rūšys. Taip pat yra pateikiama mokesčių poveikio ekonomikos augimui analizė remiantis moksliniais straipsniais bei tyrimais. Didžiausias dėmesys teorinėje dalyje skiriamas veiksnių, lemiančių mokesčių surinkimą, analizei, siekiant išsiaiškinti, kaip jie veikia mokestines pajamas atskirose ekonomikos ciklo stadijose. Praktinėje dalyje yra pateikiama tyrimo metodika, analizuojama mokestinių pajamų dalis 2007-2015 metų laikotarpiu valdžios sektoriaus pajamose bei pagrindinių mokesčių dalis visose mokestinėse pajamose. Taip pat praktinėje dalyje yra analizuojami 2007-2015 m. mokestinių pajamų pokyčiai, juos lėmusios priežastys. Sudaryti ekonometriniai modeliai leido įvertinti ekonomikos augimo bei vartojimo išlaidų poveikį atskiroms mokesčių rūšims. Remiantis dinaminės analizės ir ekonometrinių skaičiavimų rezultatais yra nustatomi mokesčiai, kurie jautriausiai reaguoja į ekonomikos ciklus.

Remiantis tyrimo rezultatais galima teigti, kad mokestinės pajamos valdžios sektoriaus pajamose analizuojamu laikotarpiu vidutiniškai sudarė daugiau kaip 50 procentų visų pajamų. Mokestinės pajamos iš visų mokesčių labiausiai augo 2008 metais, o mažėjo 2009 metais, nors akcizų pajamos labiausiai mažėjo 2010 metais. Tam įtakos turėjo ekonomikos ciklai bei šešėlinės ekonomikos mastai. Palyginus PVM, GPM ir akcizų pajamų dinamiką bei gautus ekonometrinių skaičiavimų rezultatus nustatyta, kad jautriausiai į ekonomikos ciklus reaguoja GPM, o mažiausiai – akcizai.

Raktiniai žodžiai: mokestinės pajamos, ekonomikos augimas, PVM, GPM, akcizai.

Marcinkus, E. (2017). Analysis of major tax revenue in context of business cycle: Bachelor Final Work of Economics / Research advisor: doc. dr. J. Šeputienė. Siauliai University, the Department of Economics, 61 p. (69 p.)

Summary

Bachelor thesis analyzes variation and predestined reasons of Lithuanian tax revenue from major taxes (value added tax, income tax, excise duties). It also includes econometric models, which determine the impact of economic growth and consumers spending on individual types of taxes and which is most sensitive to economic cycles.

Bachelor thesis consists of two main parts: theoretical and practical. Theoretical part provides the concept of taxes, as well as tax types, tax impact on economic growth with the reference to analysis of scientific articles and studies. Theoretical part focuses on factors analysis, of determining tax collection, as well as examine factors effect on tax revenue in different stages of the economic cycle.

Practical part of the paper provides research methodology, tax revenues for the period of 2007 – 2015 government revenue and the major part of taxes for all tax revenues. Moreover, practical part also analyzes income tax changes of 2007 – 2015, their determined factors and comparison with dynamics of factors. Created econometric models allowed to assess individual tax types by economic growth and impact on consumers spending.

Finally, according to the dynamic analysis and econometric calculations, results are determined by taxes, which are mostly sensitive due to economic cycles. Based on the study results tax revenue of government revenue, over time period, formed more than 50 % of total revenue. Tax revenues, accounted from all taxes, grew mostly in 2008 and declined in 2009, while excise revenues fell most in 2010. This phenomenon was influenced by economic cycles and shadow economy. Compared value added tax, income tax and excise revenue dynamics, as well as obtained econometric results show that most sensitive to economic cycles were income tax, while the least - excise duties.

Keywords: tax revenues, economic growth, value added tax, income tax, excise duties.

Turinys

IVADAS.....	8
1. MOKESTINIŲ PAJAMŲ IR EKONOMIKOS AUGIMO TARPUSAVIO SĄVEIKA TEORINIŲ ASPEKTU	10
1.1. MOKESČIŲ SAMPRATA IR RŪŠYS	10
1.2. MOKESČIŲ POVEIKIS EKONOMIKOS AUGIMUI.....	13
1.3. PAGRINDINIŲ MOKESČIŲ SURINKIMĄ LEMIANČIŲ VEIKSNIŲ VERTINIMAS EKONOMIKOS CIKLIŠKUMO KONTEKSTE	15
1.4. MOKESTINĖS PAJAMOS LEMIANČIŲ VEIKSNIŲ TYRIMŲ REZULTATŲ APIBENDRINIMAS	18
2. MOKESTINIŲ PAJAMŲ IŠ PAGRINDINIŲ MOKESČIŲ ANALIZĖ EKONOMIKOS CIKLIŠKUMO KONTEKSTE	28
2.1. TYRIMO METODIKA.....	28
2.1.1. MOKESTINIŲ PAJAMŲ DINAMINĖS IR STRUKTŪRINĖS ANALIZĖS METODIKA	28
2.1.2. EKONOMIKOS AUGIMO IR VARTOJIMO POVEIKIO MOKESTINIŲ PAJAMŲ SURINKIMUI TYRIMO METODIKA	30
2.2. MOKESTINIŲ PAJAMŲ DALIS VALDŽIOS SEKTORIAUS PAJAMOSE	32
2.3. PAGRINDINIAI MOKESČIAI IR JŲ DALIS BENDROJE MOKESČIŲ STRUKTŪROJE	32
2.4. MOKESTINIŲ PAJAMŲ ANALIZĖ EKONOMIKOS CIKLIŠKUMO KONTEKSTE.....	34
2.5. PRIDĖTINĖS VERTĖS MOKESČIO ANALIZĖ EKONOMIKOS CIKLIŠKUMO KONTEKSTE	38
2.6. GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO ANALIZĖ EKONOMIKOS CIKLIŠKUMO KONTEKSTE	42
2.7. AKCIZŲ MOKESČIO PAJAMŲ ANALIZĖ EKONOMIKOS CIKLIŠKUMO KONTEKSTE	46
2.8. PVM, GPM IR AKCIZŲ PAJAMŲ JAUTRUMO EKONOMIKOS AUGIMUI PALYGINIMAS	49
IŠVADOS	52
REKOMENDACIJOS	55
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	56
PRIEDAI	62
1 PRIEDAS. MOKESTINĖS PAJAMOS BEI JŲ POKYČIAI	62
2 PRIEDAS. ŠEŠĖLINĖS EKONOMIKOS MASTAI, VALDŽIOS SEKTORIAUS PAJAMOS, INFLIACIJA, MOKESTINĖS PAJAMOS LEMIANČYS VEIKSNIAI IR JŲ POKYTIS.....	63
3 PRIEDAS. EKONOMETRINIAMS SKAIČIAVIMAMS NAUDOTI DUOMENYS	65
4 PRIEDAS. EKONOMETRINIAI SKAIČIAVIMAI	66

Lentelių sąrašas

1 LENTELĖ. MOKESČIŲ RŪŠYS	11
2 LENTELĖ. MOKESTINIŲ PAJAMŲ SURINKIMĄ LEMIANTYS VEIKSNIAI.....	18
3 LENTELĖ. DARBO EIGA	28
4 LENTELĖ. BAZINIO, GRANDININIO IR VIDUTINIO PROCENTINIŲ POKYČIŲ FORMULĖS.....	29
5 LENTELĖ. EKONOMETRINIŲ MODELIŲ LYGTYS.....	31
6 LENTELĖ. EKONOMIKOS AUGIMO POVEIKIS MOKESTINĖMS PAJAMOMS	37
7 LENTELĖ. VARTOJIMO POVEIKIS MOKESTINĖMS PAJAMOMS.....	38
8 LENTELĖ. EKONOMIKOS AUGIMO POVEIKIS PVM PAJAMOMS.....	41
9 LENTELĖ. VARTOJIMO POVEIKIS PVM PAJAMOMS.....	41
10 LENTELĖ. EKONOMIKOS AUGIMO POVEIKIS GPM	45
11 LENTELĖ. VARTOJIMO POVEIKIS GPM.....	45
12 LENTELĖ. AKCIZŲ PAJAMŲ, ALKOHOLIO SUVARTOJIMO, TABAKO GAMINIŲ SUVARTOJIMO IR AUTOMOBILIŲ SKAIČIAUS DINAMIKA 2007-2015 METAIS	47
13 LENTELĖ. EKONOMIKOS AUGIMO POVEIKIS AKCIZAMS	49
14 LENTELĖ. VARTOJIMO POVEIKIS AKCIZŲ PAJAMOMS	49
15 LENTELĖ. PVM, GPM IR AKCIZŲ PAJAMŲ POKYTIS EKONOMIKAI/VARTOJIMUI IŠAUGUS 1 PROCENTU.....	50

Paveikslų sąrašas

1 PAV. MOKESTINIŲ PAJAMŲ IR MOKESČIŲ TARIFO PRIKLAUSOMYBĖ (A. LAFFERO KREIVĖ)	14
2 PAV. MOKESTINIŲ PAJAMŲ DALIS VALDŽIOS SEKTORIAUS PAJAMOSE 2007-2015 METAIS, PROC.....	32
3 PAV. LIETUVOS MOKESTINIŲ PAJAMŲ STRUKTŪRA 2007-2015 METAIS	33
4 PAV. BVP IR MOKESTINIŲ PAJAMŲ GRANDININIAI PROCENTINIAI POKYČIAI 2008-2015 METAIS	34
5 PAV. ŠEŠĖLINĖS EKONOMIKOS DALIS NUO BVP IR MOKESTINIŲ PAJAMŲ GRANDININIAI PROCENTINIAI POKYČIAI 2008-2015 METAIS.....	36
6 PAV. PVM PAJAMŲ DINAMIKA 2007-2015 METAIS.....	38
7 PAV. PVM PAJAMŲ IR GALUTINIO VARTOJIMO IŠLAIDŲ AUGIMO TEMPAI 2008-2015 METAIS	39
8 PAV. PVM PAJAMŲ IR INFLIACIJOS DINAMIKA 2008-2015 METAIS	40
9 PAV. GPM PAJAMŲ DINAMIKA 2007-2015 METAIS.....	42
10 PAV. GPM PAJAMŲ IR DARBO UŽMOKESČIO PROCENTINIAI POKYČIAI 2008-2015 METAIS	43
11 PAV. GPM PAJAMŲ IR DIRBANČIŲJŲ SKAIČIAUS PROCENTINIAI POKYČIAI 2008-2015 METAIS	44
12 PAV. AKCIZŲ DINAMIKA 2007-2015 METAIS	46
13 PAV. PVM, GPM IR AKCIZŲ PAJAMŲ DINAMIKA 2008-2015 METAIS	50

Ivadas

Temos aktualumas. Be mokesčių valstybė negalėtų vykdyti savo funkcijų, nes mokesčiai yra pagrindinis valstybės pajamų šaltinis. Eurostato duomenimis vidutiniškai Europos Sąjungos šalyse 2015 metais mokestinės pajamos (įskaitant socialinio draudimo įmokas) sudarė 89 procentus valstybės pajamų.

Mokesčių ir ekonominės situacijos tarpusavio sąveika yra plačiai analizuojama mokslinėje literatūroje. Roshaliza Taha, Loganathan, Nanthakumar ir Sisira R.N. Colombage (2011), B. Birhanu (2016), D. Canicio, T. Zachary (2014) bei kiti autoriai teigia, kad tarp ekonomikos augimo ir mokesčių yra abipusė priklausomybė: tiek ekonomikos augimas veikia mokesčius, tiek mokesčiai veikia ekonomikos augimą. Didinant mokesčius yra slopinama ekonomika, o traukiantis ekonomikai yra surenkama mažiau mokesčių dėl išaugusio nedarbo, mažėjančio vartojimo, padidėjusio įmonių bankrotų skaičiaus ir pan.

Mokesčių didinimas turi būti gerai apgalvotas, nes neapdairus jų kėlimas gali pakenkti valstybės ekonominei situacijai. Tyrimais nustatyta, kad mokesčių didinimas gali daryti neigiamą įtaką ekonomikos augimui (G. Karras, Davide Furceri, 2009; M. Kuusmanen, V. Kämppi, 2009; A. M. Brill, K. A. Hassett, 2007; L. C. Smith Jr., L. L. Murphy, W. C. Gruben, 2011). G. Karras, Davide Furceri (2009) nustatė, kad mokesčių didinimas neigiamai veikė ekonomikos augimą 1965-2003 metų laikotarpiu 19 Europos valstybių. Padidinus mokesčius ribojamas vartojimas, kadangi didesnę dalį pajamų tiek gyventojams, tiek įmonėms tenka skirti mokesčių mokėjimui. A. M. Brill, K. A. Hassett (2007) analizavo 1980-2005 metų Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) šalių mokestines pajamas iš pelno mokesčio. Savo tyrime autoriai nustatė, kad atotrūkis nuo vidutinio pelno mokesčio tarifo tarp EBPO šalių sumažėjo. Pagrindinės to priežastys yra geresnių verslo sąlygų sukūrimas norint pritraukti užsienio investuotojus. Tiesioginės užsienio investicijos gerina šalies ekonominę situaciją bei didina konkurencinį pranašumą tarp kitų valstybių. L. C. Smith Jr., L. L. Murphy, W. C. Gruben (2011) analizavo 30 EBPO šalių mokesčių tarifų ir ekonomikos augimo bendras tendencijas 2005-2008 metų ir nustatė, kad šalyse, kur yra mažesni mokesčių tarifai yra palankesnės sąlygos ekonomikos augimui negu šalyse, kur yra aukštesni mokesčių tarifai. Apibendrinus mokslinius straipsnius bei tyrimus galima teigti, kad mokesčių didinimas stabdo ekonomikos augimą dėl neigiamo poveikio vartojimui ir investicijoms.

Tyrimo problema. Ekonomikos augimo poveikis mokestinėms pajamoms yra nemažai tirtas, tačiau kurių mokesčių surinkimas jautriausiai reaguoja į ekonomikos cikliškumą tirta nėra daug. Nustatyti, kurių mokesčių surinkimas jautriau reaguoja į ekonominius svyravimus yra svarbu, nes esant didesniems svyravimams galima numatyti, kurių mokesčių pajamos labiau keisis, o kuriems įtakos didesni svyravimai mažiau turės.

Tyrimo objektas. mokestinės pajamos ir ekonomikos cikliškumas.

Tyrimo tikslas. Išskirti ekonomikos cikliškumo poveikio mokestinėms pajamoms teorinius argumentus ir nustatyti, kurie mokesčiai Lietuvoje jautriausiai reaguoja į ekonomikos augimo pokyčius.

Tyrimo uždaviniai:

1. Pateikti mokesčių sampratą, išskirti mokesčių rūšis, aptarti mokesčių poveikį ekonomikos augimui.
2. Išskirti veiksnius, nuo kurių priklauso mokesčių surinkimas akcentuojant poveikio kryptį skirtingose ekonomikos ciklo fazėse bei susisteminti empirinių tyrimų rezultatus.
3. Atlikti dinaminę-struktūrinę 2007-2015 metų Lietuvos valdžios sektoriaus pajamų analizę išskiriant, kokią dalį analizuojamu laikotarpiu sudarė mokestinės pajamos valdžios sektoriaus pajamų struktūroje bei pagrindiniai mokesčiai bendrų mokestinių pajamų struktūroje.
4. Atlikti mokestinių pajamų iš pagrindinių mokesčių 2007-2015 metų dinaminę analizę pateikiant pokyčių priežastis.
5. Įvertinti ir palyginti ekonomikos augimo ir vartojimo išlaidų poveikį visoms mokestinėms pajamoms ir atskirai pagrindinių mokesčių pajamoms, nustatant jautriausiai į ekonomikos ciklus reaguojančius mokesčius.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, statistinių duomenų rinkimas, jų struktūrinė, dinaminė ir palyginamoji analizė, ekonometrinių modelių (modeliai su laiko eilutėmis, Gauso-Markovo prielaidų tikrinimas, F ir t kriterijai) taikymas.

Praktinis tyrimo reikšmingumas. Tyrimo metu nustatyta, kad GPM jautriausiai reaguoja į ekonomikos ciklus, o mažiausiai – akcizai.

Darbo struktūra. Šį darbą sudaro dvi dalys: teorinė ir praktinė. Teorinėje dalyje apžvelgti mokesčiai teoriniu aspektu, t.y. pateikta mokesčių samprata, išskirtos mokesčių rūšys, aptartas mokesčių poveikis ekonomikai bei išskirti veiksniai, nuo kurių priklauso mokesčių surinkimas, atskirai detalizuojant pagrindinių mokesčių (PVM, GPM, akcizų) pajamas lemiančius veiksnius ekonomikos cikliškumo kontekste, susisteminti empirinių tyrimų rezultatai. Praktinėje dalyje yra pateikti metodai, kurie yra naudojami darbe, pabrėžta mokesčių svarba valstybei analizuojant valdžios sektoriaus pajamų struktūrą, bei nustatyta, kokie mokesčiai sudaro didžiausią dalį Lietuvos mokestinėse pajamose. Išnagrinėtos pagrindinių mokesčių pajamos analizuojamu laikotarpiu: analizuojant jų dinامينius pokyčius pateikiamos pokyčių priežastys. Sudarius ekonometrinius modelius yra pateikiamas bei palyginimas ekonomikos augimo ir vartojimo išlaidų poveikis visoms mokestinėms pajamoms ir pagal atskiras mokesčių rūšis. Praktinės dalies pabaigoje įvertinta, kurie mokesčiai jautriausiai reagavo į ekonomikos cikliškumą naudojant dinaminę palyginamąją analizę bei gautų ekonometrinių skaičiavimų rezultatus.

1. Mokestinių pajamų ir ekonomikos augimo tarpusavio sąveika teoriniu aspektu

1.1. Mokesčių samprata ir rūšys

Mokesčių atsiradimas, kaip teigia V. Naraškevičiūtė, A. Lakštutienė (2007), yra siejamas su valstybių kūrimusi ir jų atsiradimu, kadangi joms reikėjo lėšų savo institucijoms išlaikyti ir tam, kad valdžia galėtų tinkamai vykdyti savo funkcijas. Tuo metu mokesčių sistemos, kaip šiais laikais, nebūdavo. Senovėje valstybė savo lėšas kaupdavo imdamos duoklę natūra arba pinigais. Pati duoklė nuo mokesčių atsiskyrė viduramžiais, kuomet duokles imdavo žemvaldžiai iš savo pavaldinių, o mokesčiai buvo mokami į valstybės iždą. Iš pradžių mokesčiai buvo mokami natūrine forma, tačiau vėliau pinigine. V. Naraškevičiūtė, A. Lakštutienė (2007), E. Buškevičiūtė (2006) teigia, kad mokesčiai tapo aktualūs XV-XVI amžiuje, kai daugumoje Europos valstybių vyko politinės valdžios centralizacija, kuri sukėlė nemažai finansinių problemų, kurios galėjo atsirasti dėl padidėjusių išlaidų kariuomenei, valdymo aparatui, karaliaus rūmams ir pan. Feodalinio laikų monarchams neužteko lėšų minėtoms išlaidoms padengti iš įprastinių viduramžiams būdingų pajamų šaltinių, todėl reikėjo ieškoti naujų valstybės pajamų šaltinių. XVII-XVIII amžiuje buvo intensyviai kuriami apmokestinimo principai, kuriais vadovaujantis renkami mokesčiai. XIX-XX amžiuje įsigalėjus kapitalizmui mokesčių sistemos vis buvo tobulinamos ir formuojamos (Buškevičiūtė, 2006).

Pirmoji mokesčio sąvoka Lietuvos įstatymo lygmeniu buvo pateikta 1995 m. Mokestis buvo apibrėžiamas kaip „mokesčio įstatyme mokesčio mokėtojai nustatyta pinigine prievolė valstybei, kad būtų gauta pajamų valstybės (savivaldybės) funkcijoms vykdyti“. Iš esmės šis apibrėžimas išlieka ir dabartiniame Mokesčių administravimo įstatyme. V. Pukelienė, K. Šinkūnienė (2005) mokesčius apibrėžia kaip mokėjimus valstybei, kurie yra įgyvendinami pagal tam tikrą apmokestinimo instrumentariją, kuris apima mokesčių elementus, mokesčio ėmimo būdą bei nustatymo metodą ir tam tikrus principus, kurie yra tokie: ekonominio efektyvumo, solidarumo, administracinio paprastumo, teisingumo, mokestinių įplaukų produktyvumo. E. Puzinskaitė (2012) teigia, jog mokesčiai atsirado kartu su valstybe ir yra pagrindinis valstybės pajamų šaltinis, kuris padeda užtikrinti valstybės vykdomas funkcijas. Be to mokesčiai yra nustatyta pinigine prievolė mokesčių mokėtojai (Puzinskaitė, 2012). G. Dubauskas (2011), Z. Pagirskienė (2008) iš esmės pateikia panašią mokesčių apibrėžtį, nes jų teigimu mokesčius galima suprasti, kaip įvairius mokėjimus į valstybės biudžetą, kurie yra nustatyti valstybės ir nėra atlygintini. Iš pateiktų mokesčių sąvokų galima teigti, kad mokesčiai yra privalomi ir nustatyti įstatymais piniginiai mokėjimai ir reikalingi valstybei tam, kad galėtų ji tinkamai vykdyti savo funkcijas.

V. Naraškevičiūtė, A. Lakštutienė (2007), E. Buškevičiūtė (2006) pateikia tris mokesčių teorijas, požiūrius į mokesčius. Pirmojo požiūro atstovai būtų A. Smitas ir D. Rikardo. Jų nuomone mokesčiai turi būti atlyginimas valstybei už jos teikiamas paslaugas. Kitos teorijos pradininku yra laikomas Dž. Keinsas. Jo teigimu mokesčiai yra ekonomikos stabilizavimo priemonė, t.y. mokesčių pagalba galima daryti įtaką ekonomikai. Trečioji teorija būtų reformistinė teorija, kurios atstovai R. Tiboldas, Ž. Furasjė ir kiti ekonomistai. Jų teigimu mokesčiai yra „pajamų išlyginimo įrankis“. Laikantis šio požiūrio galima daryti išvadą, kad mokesčių pagalba turėtų būti mažinama turtinė nelygybė. Taigi mokesčius galima laikyti kaip mokestį už valstybės teikiamas paslaugas, taip pat priemonę ekonomikos reguliavimui bei įrankį gyventojų turtinei nelygybei mažinti.

Mokesčių vaidmuo yra gana svarbus formuojant valstybės pajamas, kadangi jie, kaip teigia N. Popelnikova, A. Žaptorius (2012), įprastai sudaro didžiąją dalį šalies biudžeto įplaukų. LR Konstitucijoje yra rašoma: „Valstybės biudžeto pajamos formuojamos iš mokesčių, privalomų mokėjimų, rinkliavų, pajamų iš valstybinio turto ir kitų įplaukų“. A. Medelienė, B. Sudavičius (2011) teigia, kad mokesčiai gali sudaryti net iki 90 procentų valstybės pajamų. Eurostato duomenimis Europos Sąjungos šalyse 89 procentus 2015 metais vidutiniškai sudarė mokestinės pajamos (įskaitant socialinio draudimo įmokas). Vadinasi mokesčiai valstybėms yra gyvybiškai svarbūs.

Bendrai kalbėti apie mokesčius galima, tačiau jų yra įvairių rūšių, kurios skiriasi savo apmokestinimo specifika, objektais ir pan. K. Levišauskaitė, G. Rūškys (2003), A. Medelienė, B. Sudavičius (2011), V. Naraškevičiūtė, A. Lakštutienė (2007), Z. Pagirskienė (2008) teigia, kad įprastai šalyse išskiriamos dvi pagrindinės mokesčių grupės: tiesioginių mokesčių ir netiesioginių mokesčių. Tiesioginių ir netiesioginių mokesčių pavyzdžiai pateikti 1 lentelėje:

1 lentelė

Mokesčių rūšys

Tiesioginiai mokesčiai	Netiesioginiai mokesčiai
Gyventojų pajamų mokestis	Pridėtinės vertės mokestis
Pelno mokestis	Akcizai
Privalomasis socialinis draudimas	Muitai
Turto mokestis	

Šaltinis: sudarytas autoriaus remiantis A. Medeliene, B. Sudavičiumi (2011), V. Naraškevičiūte, A. Lakštutiene (2007) ir kitais autoriais

Tiesioginius mokesčius, remiantis Z. Pagirskiene (2008), E. Buškevičiūte (2006), galima laikyti tokius mokesčius, kuriais yra apmokestinami fizinių ir juridinių asmenų pajamos ar turtas. Tiesioginiams mokesčiams priskiriami: gyventojų pajamų mokestis, pelno mokestis ir pan. Išanalizavus Lietuvos įstatymus, mokslinius straipsnius galima teigti, jog tiesioginiai mokesčiai yra nustatomi tiesiogiai mokesčių subjektams pagal santykinai individualią situaciją, t.y. pagal įstatymų nustatytą tvarką yra atsižvelgiama į tokių mokesčių mokėtojų pajamų lygį ir kitus veiksnus, dėl

kurių kartais yra taikomos įvairios lengvatos. Tokios lengvatos gali būti taikomos žmonėms turintintiems fizinę negalią, asmenims, kurie augina vaikus ir pan.

Be tiesioginių mokesčių yra išskiriami ir netiesioginiai mokesčiai. Remiantis Z. Pagirskiene (2008) galim teigti, kad netiesioginiais mokesčiais yra apmokestinamos prekės ir paslaugos, o jie sumokami įprastai yra per prekės kainą arba įtraukiami į tarifus. Vienas iš pagrindinių valstybės biudžeto formavimo šaltinių daugelyje Europos Sąjungos valstybių yra netiesioginiai mokesčiai (Tamasauskiene, Opulskyte, 2012). Netiesioginiams mokesčiams priskiriami pridėtinės vertės mokestį, akcizo mokestį, muitus ir pan. C. Elgin, F. Schneider (2016) ištyręs 38 EBPO šalių šešėlinės ekonomikos priežastis nustatė, kad netiesioginiai mokesčiai prie šešėlinės ekonomikos gali prisidėti net iki 18,5 procento. Remiantis V. Ivaškaite-Tamošiūne (2015) galima teigti, kad valstybė keisdama netiesioginių mokesčių tarifus gali reguliuoti visuminę prekių ir paslaugų paklausą, nes didindama tarifus slopina vartojimą, o mažindama – skatina. Taip yra todėl, nes labiau apmokestinamos prekės pabrangsta, o mažiau – atpinga. Netiesioginiai mokesčiai gali būti panaudojami paklausos pobūdžiui ir lygiui paveikti: šių mokesčių padidinimas sumažina socialiai smerktinų gaminių, tokių kaip tabako ar alkoholinių gėrimų vartojimą, o mokesčių sumažinimas skatina vartoti daugiau socialiai priimtinių gaminių, tokių kaip maisto produktų ar knygų. Netiesioginiai mokesčiai, skirtingai negu tiesioginiai mokesčiai, yra regresiniai, nes kiekvienas tokius mokesčius mokantis pirkėjas moka tą pačią sumą nuo prekės ar paslaugos, neatsižvelgiant į tai, kokios jo yra pajamos, t.y. nesvarbu ar asmuo yra vargšas, ar turtingas, tačiau jis sumoka tą pačią mokesčių sumą pirkdamas ar įsigydamas prekes (Pagirskienė, 2008). Taigi esminis skirtumas tarp tiesioginių ir netiesioginių mokesčių yra tas, jog tiesioginius mokesčius mokant asmeniui yra atsižvelgiama į jo pajamingumą, o netiesioginius – ne.

Lietuvoje yra mokama gan nemažai skirtingų rūšių mokesčių. Lietuvos statistikos departamente galima rasti nemažai tokių mokesčių rūšių, jų statistikos (pinigų įplaukos skirtingais metais ir pan.), kurie yra mokami valstybei. Išskiriamos mokesčių rūšys būtų tokios: gyventojų pajamų mokestis, įmokos į garantinį fondą, pelno mokestis, socialinis mokestis, pridėtinės vertės mokestis (PVM), akcizai, cukraus sektoriaus mokestis, tarptautinės prekybos ir sandorių mokestis, žemės mokestis, paveldimo turto mokestis, nekilnojamojo turto mokestis, mokestis už valstybės turto naudojimą patikėjimo teise, atskaitymai nuo pajamų pagal Lietuvos Respublikos miškų įstatymą, transporto priemonių mokestis, mokestis už aplinkos teršimą, nuomos mokestis už valstybinę žemę ir valstybinius vidaus vandenų telkinius, mokestis už valstybinius gamtos išteklius, naftos ir dujų išteklių mokestis, loterijų ir azartinių lošimų mokestis, rinkliavos, konsulinis mokestis, žyminis mokestis (Lietuvos statistikos departamentas, 2017). Iš visų šių mokesčių nemažo skaičiaus galim teigti, jog mokesčių visokiausių yra gan nemažai. Būtina pabrėžti ir tai, jog iš vieno mokesčių surenkama gan nemaža dalis, o iš kitų palyginti tik gan kukli suma. Vienas iš pavyzdžių, remiantis

Lietuvos statistikos departamentu, būtų pridėtinės vertės mokestis ir paveldimo turto mokestis, kurių surenkamų pinigų kiekis gali skirtis net 2000 kartų atitinkamu laikotarpiu.

Lietuvos Respublikos ministerija išskiria šiuos pagrindinius mokesčius: gyventojų pajamų mokestis, pridėtinės vertės mokestis (PVM), žemės mokestis, loterijų ir azartinių lošimų mokestis, pelno mokestis, nekilnojamojo turto mokestis, paveldimo turto mokestis, akcizai, tačiau valstybinėje mokesčių inspekcijoje galima rasti, jog daugiausia yra surenkama tokių mokesčių: pridėtinės vertės mokestis, gyventojų pajamų mokestis, akcizai.

1.2. Mokesčių poveikis ekonomikos augimui

Mokesčių keitimas yra viena iš fiskalinės politikos priemonių, valstybės naudojamų sprendžiant nedarbo, užimtumo ar infliacijos problemas. L. Sinevičienė, A. Vasiliauskaitė (2010) teigia, kad pastaruoju metu fiskalinės politikos taikymas verslo ciklą stabilizavimui tapo gana reikšmingas. Tai lėmė kelios priežastys: ekonominių krizių nuostoliai bei jų pasklidimas tarp valstybių tapo vis didesni dėl globalizacijos; valstybių taikomos fiskalinės politikos priemonės duoda nevienodą poveikį, t.y. vienos šalys greit susitvarko su ekonominio nuosmukio padariniais, o kitoms tai užtrunka gan ilgai. Z. Pagirskienės (2008) teigimu, vienas iš pagrindinių fiskalinės politikos tikslų yra palaikyti nedidelį infliacijos lygį bei užtikrinti žemą nedarbo lygį. Be šių tikslų taip pat svarbu, kad valstybės biudžetas būtų subalansuotas, t.y. išlaidos atitiktų pajamas. E. Buškevičiūtė (2006) be minėtų tikslų pateikia dar vieną – pastovų ekonomikos augimą. T. Razausko teigimu (2008) valstybė mažindama ar didindama savo išlaidas bei keisdama mokesčių tarifus gali reguliuoti visuminę paklausą ir taip skatinti arba stabdyti ekonomikos augimą. Z. Pagirskienės (2008) teigimu mokesčiai ir valstybės išlaidos yra fiskalinės politikos įrankiai. Ekonomikos augimo metu šalys turėtų didinti mokesčius, o ekonominio nuosmukio metu didinti savo išlaidas ir taip skatinti ekonomiką (Iešmantavičiūtė, 2010). Taigi mokesčiai yra priemonė ar įrankis ekonomikai reguliuoti.

A. Novošinskienė (2013) teigia, kad valstybė norėdama didinti savo pajamas įprastai didina mokesčius, bet tai nevisada atneša teigiamą poveikį jų surinkimui ir pačiai ekonomikai.

Visų pirma mokesčių tarifo didinimas nevisada atneša didesnes mokesčių įplaukas. Remiantis A. Laffero kreive galima daryti išvadą, jog tarp mokesčių normos ir mokesčių įplaukų yra priklausomybė, kad mokesčių normai pasiekus tam tikrą lygį gaunamos didžiausios mokesčių pajamos, o toliau didinant tarifą, pajamos pradeda mažėti (Sharpe, 2007). Mokesčių tarifų ir mokesčių pajamų priklausomybė pateikta 1 paveiksle:

1 pav. Mokestinių pajamų ir mokesčių tarifo priklausomybė (A. Laffero kreivė)

Šaltinis: Sharpe(2007)

Iš 1 paveikslo matyti, kad mokesčių tarifo didinimas tik iki tam tikros ribos didina mokestines pajamas. Pasiekus ribą, kuriai esant pasiekiamos maksimalios mokestinės pajamos, ir toliau didinant mokesčių tarifą mokesčių įplaukos į valstybės biudžetą turi tendenciją mažėti. Remiantis V. Naraškevičiūte, A. Lakštutiene (2007), E. Buškevičiūte (2006), Sharpe (2007), S. Balčiūnaite, A. Grigaityte (2010) galima teigti, kad viršijus optimalią mokesčių ribą ir toliau didinant mokesčių tarifą sudaromos sąlygos didėti šešėlinei ekonomikai, nes didėjanti mokesčių našta paskatina žmones vengti mokesčių mokėjimo ir atvirkščiai – mažėjant mokesčių tarifui turėtų mažėti šešėlinė ekonomika. Mokesčio tarifo didinimas iki optimalios ribos laikomas nepavojingu, o viršijus ją ir toliau didinant – pavojingu.

Mokesčių tarifų keitimas taip pat turi įtakos ekonomikos augimui. G. Karras, Davide Furceri (2009) analizavo, kaip mokesčių didinimas veikia ekonomikos augimą 1965-2003 metų laikotarpiu 19 Europos šalių, ir nustatė, kad mokesčių didinimas neigiamai veikia ekonomikos augimą. G. Karras, Davide Furceri (2009) taip pat analizavo atskirų mokesčių rūšių poveikį ekonomikos augimui: pajamų, pelno, kapitalo prieaugio mokesčio; mokesčio taikomo prekėms ir paslaugoms; socialinio draudimo; turto mokesčių. Atskiros mokesčių rūšys taip pat daro neigiamą įtaką ekonomikos augimui, tačiau turto mokesčio statistiškai reikšmingo poveikio nedaro, t.y. poveikis nėra toks didelis. M. Kuismanen, V. Kämpfi (2009) analizavo Suomijos fiskalinės politikos 1990-2007 metų poveikį ekonomikos augimui ir nustatė, kad ji daro poveikį ekonomikos vystymuisi: vyriausybė didindama savo išlaidas neigiamai veikia ekonomikos augimą bei privataus sektoriaus vartojimą. Tai galima paaiškinti tuo, kad valstybė norėdama padengti savo išlaidas turi didinti pajamas, kas priverčia prie mokesčių didinimo. L. C. Smith Jr., L. L. Murphy, W. C. Gruben (2011) analizavo 30 EBPO šalių mokesčių tarifų ir ekonomikos augimo bendras tendencijas 2005-2008 metų ir nustatė, kad šalyse, kur yra mažesni mokesčių tarifai yra palankesnės sąlygos ekonomikos augimui negu šalyse, kur yra aukštesni mokesčių tarifai. Taip yra dėl to, nes mažesnis

apmokestinimas skatina ekonomikos augimą, kadangi šalys yra patrauklesnės užsienio investuotojams su mažesniais mokesčiais bei mažesniai mokesčiai skatina didesnę vartojimą, investavimą, nes yra išleidžiama mažesnė suma mokesčiams, padidėja gyventojų perkamoji galia.

Tarifo dydis, garantuojantis maksimalias mokestines pajamas iš pelno mokesčio mažėja. A. M. Brill, K. A. Hasset (2007) analizavo 1980-2005 metų Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) šalių mokestines pajamas iš pelno mokesčio ir nustatė, kad maksimalus tarifo dydis, kuris garantuoja didžiausias pajamas iš mokesčių, per analizuojamą laikotarpį sumažėjo iki 26 procentų. Taip pat bėgant laikui Lafero kreivė darosi vis statesnė bei atotrūkis nuo vidutinio tarifo dydžio tarp EBPO šalių sumažėjo. Taigi galima teigti, kad šalys norėdamos prisivilioti užsienio investuotojų ir tapti ekonomiškai konkurencingesnės gerina verslo sąlygas, t.y. sumažina mokesčių našta sumažindamos mokesčių tarifus.

Taigi apibendrinus mokslininkų tyrimus galima teigti, kad mažesnis apmokestinimas turi teigiamą poveikį ekonomikos augimui, nes didina šalies konkurencingumą investicijų pritraukimo aspektu, skatina vartojimą, mažina šešėlinę ekonomiką ir pan.

1.3. Pagrindinių mokesčių surinkimą lemiančių veiksnių vertinimas ekonomikos cikliškumo kontekste

PVM. Pridėtinės vertės mokestis, kaip teigia A. Medelienė, B. Sudavičius (2011), yra netiesioginis mokestis, kuris Lietuvoje buvo įvestas 1994 metais gegužės 1 dieną. Pagrindinis teisės aktas, kuris reglamentuoja šį mokestį yra Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymas. Pagal PVM įstatymą šio mokesčio objektas yra prekių ar paslaugų teikimas, kuris turi tenkinti kai kurias sąlygas. Viena iš tokių sąlygų būtų, kad prekė ar paslauga turi būti teikiama už atlygį. Finansų ministerijos bei valstybinės mokesčių inspekcijos duomenimis nuo 2009 metų rugsėjo 1 dienos Lietuvoje taikomas standartinis 21 procento PVM tarifas, nors iki 2009 metų šis tarifas buvo 18 procentų, vėliau 2009 metais padidintas iki 19 procentų, o nuo 2009 rugsėjo 1 dienos įvestas dabartinis tarifas. Be šio tarifo Lietuvoje taikomi taip pat lengvatiniai 5 ir 9 procentų tarifai bei 0 procentų tarifas. D. Bendikienė, V. Janišauskienė (2005) teigia, kad nuo 1994 metų gegužės 1 dienos iki 1995 metų sausio 1 dienos PVM tarifas maisto produktams nebuvo taikomas, o tik vėliau buvo įvestas lengvatinis 9 procentų PVM tarifas, kuris galiojo iki 1997 metų sausio 1 dienos įvedus tuo metu standartinį 18 procentų PVM tarifą.

PVM yra apmokestinamas prekių ir paslaugų teikimas. Vadinasi, kuo daugiau jų suteikiama, tuo daugiau šio mokesčio sumokama, nes atskaitoma daugiau mokesčių. Nelson H. W. Wawire (2011) tai patvirtina ir teigia, kad ekonomikos augimas turi teigiamą ir reikšmingą poveikį pridėtinės vertės mokesčio surinkimui. Z. Tamašauskienė, A. Žadvidaitė (2011) teigia, kad PVM surinkimą lemia

PVM tarifas, vidutinė metinė infliacija, namų ūkio vartojimo išlaidos bei pardavimų apimtys. Be šių veiksnių E. Mockevičiūtė, I. Skačkauskienė (2016) dar įvardina ir ekonomikos augimo poveikį. I. Koncevičienė, M. Prievelis (2012) taip pat teigia, kad infliacija turi įtakos PVM surinkimui. Nelson H. W. Wawire (2011) be minėtų veiksnių taip pat įvardija gyventojų skaičių. Taigi tai vieni iš pagrindinių veiksnių, kurie veikia PVM surinkimą. Augant ekonomikai, vartojimui, pardavimų apimtims didėja mokestinės pajamos ir iš PVM. Ekonominio nuosmukio metu minėtiems veiksniams mažėjant mokestinės pajamos iš šio mokesčio mažėja.

GPM. Gyventojų pajamų mokestis yra tiesioginis mokestis. Pagrindinis teisės aktas, kuris reglamentuoja šį mokestį yra Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas, kuris įsigaliojo nuo 2003 metų sausio 1 dienos taip pakeisdamas iki tol galiojusį Lietuvos Respublikos fizinių asmenų pajamų mokesčio laikinąjį įstatymą. Pagal GPM įstatymą šį mokestį moka pajamų gavęs gyventojas. Standartinis tarifas šio mokesčio nuo 2009 metų yra 15 procentų, tačiau išskirtiniais atvejais yra taikomos išimtys. Taikant GPM tarifą yra nustatomas neapmokestinamoji pajamų dalis (NPD), kuri nėra apmokestinama. NPD taikomas tik su darbo santykiais arba jų esmę atitinkančiais santykiais susijusioms pajamoms. Šiuo metu metinis NPD negali būti didesnis nei 3720 eurų ir taikomas tiems, kurių metinės pajamos nesieks 12 mėnesių minimalių atlyginimų. Papildomas NPD (PNPD), kuris kitaip nei pagrindinis NPD, yra taikomas ne vien tik pajamoms iš darbo santykių, bet taip pat ir kitoms pajamoms (Finansų ministerija, Valstybinė mokesčių inspekcija). Juo didesnės asmens pajamos, tuo mažesnis yra NPD, o esant 1000 eurų darbo užmokesčiui NPD yra lygus 0 ir netaikomas. Taip pat kitoks NPD yra taikomas atsižvelgus į tam tikras situacijas kaip darbingumą, auginamų vaikų skaičių ir pan (Finansų ministerija).

GPM pajamos priklauso nuo nemažai veiksnių. V. Buginskis, R. Mackevičius (2007) pateikia 8 veiksnis, kurie daro įtaką šio mokesčio surinkimui. Vienus iš svarbesnių veiksnių, kurie daro didesnę įtaką, pasak autorių, galima priskirti tokius: tarifo dydis, vidutinis darbo užmokestis, dirbantys asmenys, nedarbas, minimalus mėnesinis atlyginimas bei neapmokestinamasis pajamų dydis. Z. Tamašauskienė, A. Žadvidaitė (2011) iš esmės pateikia tuos pačius veiksnis, kurie daro įtaką GPM surinkimui. A. Slavickienė, K. Atkočiūnaitė, A. Nesteckis (2007) teigia, kad gyventojų užimtumo didėjimas yra teigiamas veiksnys mokesčių surinkimo didėjimui. A. Simanavičienė, L. Užkurytė (2009) teigia, jog užimtumo problema, t.y. jo mažėjimas, labiausiai pasireiškia ekonominio nuosmukio laikotarpiu. Tai gali būti dėl to, nes nemažai įmonių bankrutuoja ar yra mažinami darbuotojų etatai ir taip žmonės praranda darbą. Taip pat nemažai įmonių tampa nemokios. Remiantis I. Koncevičiene, M. Prieveliu (2012), A. Slavickiene, K. Atkočiūnaite, A. Nesteckiu (2007) galima teigti, kad vidutinis darbo užmokesčio didėjimas turėtų didinti mokestines įplaukas. I. Koncevičienė, M. Prievelis (2012) savo moksliniame darbe akcentavo, kad augančios gyventojų pajamos turėtų didinti mokesčių surinkimą, o tai lengviausia pamatuoti vidutiniu darbo

užmokesčiu. Visų pirma, tai turėtų paskatinti didesnę gyventojų pajamų surinkimą, nes augant pajamoms daugiau yra nuskaitoma mokesčių, jei nesikeičia tarifas ir neapmokestinamųjų pajamų dydis. Dėl augančių pajamų turėtų padidėti ir vartojimas, o dėl to ir kitų mokesčių surinkimas, kuriuo yra apmokestinama prekės ar paslaugos. Ypač nedarbas ir vidutinės gyventojų pajamos sumažėja ekonominio nuosmukio laikotarpiu. Dėl to sumažėja ir GPM pajamos. Augant ekonomikai nedarbas mažėja ir įprastai didėja vidutinės gyventojų pajamos. Tai leidžia surinkti daugiau GPM pajamų.

Akcizai. Akcizų mokestis yra laikomas netiesioginiu mokesčiu. Pagrindinis įstatymas, kuris reglamentuoja šį mokestį yra Lietuvos akcizų įstatymas, kuris priimtas 2001 metų spalio 30 dieną. Daugumoje Europos valstybių šis mokestis taikomas prekėms, kurių vartojimą siekiama mažinti. Taip pat tokios prekės turi neelastingą paklausą (Balčiūnaitė, Grigaitytė, 2010). Lietuvoje akcizų mokestis taikomas šiuo metu šioms prekėms: etilo alkoholis ir alkoholiniai gėrimai; apdorotas tabakas; energetiniai produktai; elektros energija; akmens anglis, koksas ir lignitas (Finansų ministerija). Pagrindė akcizų mokesčio tarifas yra nustatomas atitinkamos prekės tūrio, kiekio ar svorio vienetui. Nors gamtinėms dujoms ir yra taikomas akcizo mokestis, tačiau jei jos naudojamos kaip vietinio (miesto ir priemiestinio) reguliaraus susisiekimo autobusų variklių degalai yra atleidiama nuo šio mokesčio (Finansų ministerija). Mokesčio mokėtojai į valstybės biudžetą yra nurodytų prekių gamintojai ir importuotojai - juridiniai ir fiziniai asmenys, tačiau tikrasis mokėtojas yra vartotojas, kuris perka šias prekes. Tiek užsienyje, tiek Lietuvoje akcizų tarifai yra įvairūs ir nėra ilgalaikiai. Vienoje šalyje gali būti taikomas daug didesnis tarifas akcizo tarifas negu kitoje šalyje. Kadangi Lietuva yra Europos Sąjungos narė, todėl ir siekiama kuo bendresnės mokesčių politikos siekiant užtikrinti vieningą vidaus rinką (Europos parlamentas). Taip pat nemažai Europos Sąjungos teisės aktų bei direktyvų yra perkelta į Lietuvos nacionalinę teisę dėl bendros mokesčių politikos. (Finansų ministerija).

Akcizų surinkimą lemia nemažai veiksnių. Z. Tamašauskienė, A. Žadvidaitė (2011) teigia, kad akcizų mokesčio bazę lemia: namų ūkio vartojimo išlaidos kurui, alkoholiui, tabakui. Be šių veiksnių taip pat minima transporto priemonių skaičius, tabako gaminių suvartojimas, tenkantis vienam gyventojui ir alkoholinių gėrimų suvartojimas, tenkantis vienam gyventojui. Transporto priemonių skaičiaus didėjimas sąlyginai turėtų didinti akcizų surinkimą iš kuro, kadangi manoma, kad didėjant automobilių skaičiui didės ir kuro sunaudojimas, tačiau būtina įvertinti tai, kad dalis kuro gali būti įsigyjama nelegaliai ir pan. Kitų akcizais prekių didesnis suvartojimas reiškia tai, kad bus daugiau nuperkama jų ir tuo pačiu sumokama daugiau šio mokesčio. Taip pat svarbu paminėti, kad akcizų tarifai gan dažniau yra keičiami negu PVM ar GPM. Ekonominės krizės laikotarpiu, laisvosios rinkos instituto duomenimis, išauga šešėlinė ekonomika, dėl kurios daugiau nelegalių akcizinių prekių yra nuperkama ir taip sumažėja pajamos iš akcizų.

Taigi mokestinės pajamos iš visų pagrindinių mokesčių ekonominio nuosmukio laikotarpiu turi tendenciją mažėti, o ekonomikai augant – didėti.

1.4. Mokestinės pajamos lemiančių veiksnių tyrimų rezultatų apibendrinimas

Ekonomikos augimas turi teigiamą poveikį mokesčių surinkimui, o jos nuosmukis – neigiamą. Pačią ekonomiką lemia ir nemažai veiksnių, neskaitant fiskalinės politikos, kurie daro įtaką mokestinėms pajamoms per ekonomiką. Išanalizavus mokslinę literatūrą nustatyti tokie veiksniai, kurie veikia mokesčių surinkimą ir pateikti 2 lentelėje:

2 lentelė

Mokestinių pajamų surinkimą lemiantys veiksniai

Veiksny	Poveikis mokesčių surinkimui	Autoriai
Ekonomikos augimas	Teigiamas	I. Maskvytienė, M. Dapkus (2012), N. Popelnikova, J. Žaptorius (2012), Roshaiza Taha, Loganathan, Nanthakumar ir Sisira R.N. Colombage (2011), B. Birhanu (2016), D. Canicio, T. Zachary (2014), A. Senda, I. Skačkauskienė (2014), L. Kelmere, I. Jakušonoka (2014), L. Bunesu, C. Comanicu (2014), L. Bunesu, C. Comanicu (2011), M. R. Monteiro, E. F. M. Brandão, F. V. da Silva Martins (2011), K. Sett (2016), O. V. Cercelaru (2015)
Mokesčio tarifo dydis	Teigiamas poveikis iki tam tikro tarifo dydžio	I. Koncevičienė, M. Prievelis (2012), N. Popelnikova, J. Žaptorius (2012), S. Balčiūnaitė, A. Grigaitytė (2010), Z. Tamašauskienė, A. Žadvidaitė (2011), V. Buginskis, R. Mackevičius (2007), E. Mockevičiūtė, I. Skačkauskienė (2016)
Nedarbas	Neigiamas	I. Koncevičienė, M. Prievelis (2012), N. Popelnikova, J. Žaptorius (2012), V. Buginskis, R. Mackevičius (2007), Z. Tamašauskienė, A. Žadvidaitė (2011), A. Senda, I. Skačkauskienė (2014), T. D. A. Campbell (2010), M. R. Monteiro, E. F. M. Brandão, F. V. da Silva Martins (2011), L. Bunesu, C. Comanicu (2014), I. Dobre, A. A. Alexandru (2010)
Gyventojų užimtumas	Teigiamas	A. Slavickienė, K. Atkočiūnaitė, A. Nesteckis (2007), V. Buginskis, R. Mackevičius (2007), Z. Tamašauskienė, A. Žadvidaitė (2011), L. Bunesu, C. Comanicu (2014), V. Cercelaru (2015)
Gyventojų skaičius	Teigiamas	I. Maskvytienė, M. Dapkus (2012), Nelson H. W. Wawire (2011)
Emigracija	Neigiamas	N. Popelnikova, J. Žaptorius (2012), V. Ciuleviciene (2012)
Šešėlinė ekonomika	Neigiamas	I. Koncevičienė, M. Prievelis (2012), A. Slavickienė, K. Atkočiūnaitė, A. Nesteckis (2007), V. Rutkauskas, V. Ivaškaitė-Tamošiūnė (2015), R. Žitkienė (2014)
Mokesčių našta	Neigiamas	I. Koncevičienė, M. Prievelis (2012), E. Ramanauskaitė (2007)
Darbo užmokestis	Teigiamas	I. Koncevičienė, M. Prievelis (2012), A. Slavickienė, K. Atkočiūnaitė, A. Nesteckis (2007), V. Buginskis, R. Mackevičius (2007), Z. Tamašauskienė, A. Žadvidaitė (2011), L. Bunesu, C. Comanicu (2014), O. V. Cercelaru (2015)
Įmonių bankrotų skaičius	Neigiamas	N. Popelnikova, J. Žaptorius (2012), L. Kelmere, I. Jakušonoka (2014), M. R. Monteiro, E. F. M. Brandão, F. V. da Silva Martins (2011)
Infliacija	Teigiamas	I. Koncevičienė, M. Prievelis (2012), Z. Tamašauskienė, A. Žadvidaitė (2011), E. Mockevičiūtė, I. Skačkauskienė (2016), K. Sett (2016)
Tiesioginės užsienio investicijos	Teigiamas	M. R. Monteiro, E. F. M. Brandão, F. V. da Silva Martins (2011), L. Bunesu, C. Comanicu (2014), G. Valodkienė, V. Snieška (2012), R. Brenkevičiūtė (2010)

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis išanalizuota literatūra

Ekonomikos augimas

Vykdydama fiskalinę politiką valstybė gali skatinti arba daryti neigiamą įtaką ekonomikos augimui, tačiau pats ekonomikos augimas taip pat veikia mokesčių surinkimą. Roshaliza Taha, Loganathan, Nanthakumar ir Sisira R.N. Colombage (2011), B. Birhanu (2016), D. Canicio, T. Zachary (2014) rašo, kad tarp ekonomikos augimo ir mokestinių pajamų yra abipusė priklausomybė.

Nemažai autorių savo tyrimuose analizuoja tik ekonomikos poveikį mokestinėms pajamoms. N. Popelnikova, J. Žaptorius (2012) analizavo Lietuvos 2008-2009 metų mokesčių planinių ir faktinių įplaukų neatitikimą, t.y. kai 2008 metais buvo nesurinktos planuotos mokestinės įplaukos, nustatyti veiksniai, kurie tam galėjo turėti įtakos. Vienas iš turbūt svarbiausių veiksnių, kaip teigia N. Popelnikova, J. Žaptorius (2012), buvo ekonominė krizė, kuri palietė ne tik Lietuvą, bet ir daugumą pasaulio valstybių. 2008-2009 metais Lietuvos ekonomika susitraukė 18 procentų. L. Kelmere, I. Jakušonoka (2014) teigimu, ekonominė krizė Latvijos mokestinėms pajamoms taip pat turėjo gan didelės įtakos. 2009 metais mokestinės pajamos Latvijoje sumažėjo 26,8 procentais lyginant su 2008 metais, o 2009-2010 metais jos dar sumažėjo 6,33 procento, nors 2008 metais, kai ekonomika buvo pasiekusi aukščiausią tašką, mokestinės pajamos Latvijoje išaugo 11,95 procento lyginant su ankstesniu laikotarpiu. Taip pat ekonomikos augimu metu 2004-2007 metais Latvijos mokestinės pajamos turėjo tendenciją kasmet augti net po 26 procentus. Taigi iš šio atlikto tyrimo galima daryti išvadą, kad ekonomikos ciklai turi įtakos mokestinių pajamų surinkimui.

Kiti autoriai tirdami mokestines pajamas sudaro ekonometrinius modelius poveikiui nustatyti remdamiesi vienos ar kelių šalių duomenimis, taip pat lygina ekonomikos augimo poveikį su kitų veiksnių poveikiu. Ekonomikos augimą L. Bunesu, C. Comanicu (2014) priskyrė prie reikšmingų veiksnių, darančių įtaką mokestinių pajamų surinkimui. Savo tyrime autoriai analizavo 15 veiksnių įtaką mokestinėms pajamoms Europos Sąjungos šalyse. Tyrimo išvadose pasirinktus veiksnius L. Bunesu, C. Comanicu (2014) sugrupavo į tris grupes: reikšmingus, mažiau reikšmingus ir nereikšmingus. Ypač stiprus ryšys tarp mokestinių pajamų ir ekonomikos augimo nustatytas Latvijoje, o mažiausias iš Europos Sąjungos valstybių – Vokietijoje. L. Bunesu, C. Comanicu (2011) taip pat analizavo ryšį tarp mokestinių pajamų ir ekonomikos augimo 16-oje valstybių 1980-2010 metais ir nustatė, kad jis yra stiprus bei ryšio skirtumas atskirose valstybėse nėra statistiškai reikšmingas. Roshaliza Taha, Loganathan, Nanthakumar ir Sisira R.N. Colombage (2011) savo tyrime nustatė, kad stiprus ekonomikos vystymasis padeda augti mokestinėms pajamoms. Taip pat Roshaliza Taha, Loganathan, Nanthakumar ir Sisira R.N. Colombage (2011) pabrėžia, kad ekonomikos stabilumas turi teigiamą poveikį mokestinėms pajamoms. M. R. Monteiro, E. F. M. Brandão, F. V. da Silva Martins (2011) tyrė 1998-2009 metų 27 Europos Sąjungos valstybių mokestines pajamas ir kaip jas veikia atitinkami veiksniai. Savo tyrime M. R. Monteiro, E. F. M.

Brandão, F. V. da Silva Martins (2011) nustatė bendras tendencijas ir jos yra tokios: ekonomikos augimas turi teigiamą poveikį mokestinėms pajamoms bei verslo ciklai taip pat turi statistiškai reikšmingą poveikį mokestinių pajamų surinkimui, t.y. ekonomikos nuosmukio metu jos mažėja, o ekonomikos pakilimo – didėja. K. Sett (2016) analizavo atskirų ekonomikos sektorių poveikį mokestinėms pajamoms Indijoje ir nustatė, kad gamybos ir paslaugų sektoriai didina valstybės pajamas. Taip pat K. Sett (2016) teigia, kad mokestinės pajamos Indijoje labiau auga dėl gamybos ir paslaugų sektoriaus augimo negu dėl tarifo keitimo.

Nors daugelyje tyrimų nustatyta, kad ekonomikos augimas lemia mokestines pajamas, tačiau dalis tyrimų rodo, kad kitų veiksnių poveikis yra stipresnis. O. V. Cercelaru (2015) tyrinėjo, kokie veiksniai daugiausia įtakos turėjo 1990-2012 metais 15 Europos Sąjungos šalių ir nustatė, kad ekonomikos augimas turi poveikį mokestinių pajamų surinkimui, tačiau stipresnį poveikį daro jaunų žmonių užimtumas ir minimalios algos dydis. B. Birhanu (2016), D. Canicio, T. Zachary (2014) tirtose valstybėse stipraus ekonomikos augimo poveikio mokestinių pajamų surinkimui nenustatė, nes yra kitų veiksnių, kurie turi didesnę poveikį. B. Birhanu (2016) analizavo ryšį tarp ekonomikos augimo ir mokestinių pajamų 1974-2013 metais Etiopijoje, o D. Canicio, T. Zachary (2014) – 1980-2012 metais Zimbabvėje. Apibendrinus B. Birhanu (2016), D. Canicio, T. Zachary (2014) išvadose pateiktus siūlymus, galima teigti, kad mokestines pajamas labiau išaugintų efektyvesnė ir tobulesnė mokesčių sistema, kuri prisidėtų prie didesnio ekonomikos augimo ir tuo pačiu grįžtamuoju poveikiu padidintų mokestines pajamas.

Kai kurie autoriai dėl tikslesnio tyrimo pateikia siūlymų, kurie padėti labiau įvertinti ekonomikos poveikį mokestinėms pajamoms. Roshaliza Taha, Loganathan, Nanthakumar ir Sisira R.N. Colombage (2011) siūlo mokesčius tirti pagal rūšis, nes vienus mokesčius ekonomikos augimas gali veikti vienaip, kitus kitaip. B. Birhanu (2016) dėl tikslesnio modelio siūlo įtraukti į analizę ir tokius veiksnius: infliaciją, gyventojų skaičius ir pan.

Taigi išanalizavus mokslininkų tyrimus galima teigti, kad ekonomikos augimas turi poveikį mokestinėms pajamoms. Augant ekonomikai mokestinės pajamos auga, o ypač šis poveikis jaučiamas, kai ekonomika auga spartesniu tempu. Ekonomikos nuosmukio laikotarpiu mokestinės pajamos mažėja.

Mokesčio tarifo dydis

Mokesčio tarifo didinimas nevisada turi teigiamą poveikį mokesčių surinkimui. Lafero kreivė rodo, kad iki tam tikros ribos didinant mokesčio tarifą surenkama daugiausia mokesčių, tačiau ją pasiekus ir toliau didinant mokesčio tarifą mokestinės pajamos mažėja (Balčiūnaitė, Grigaitytė, 2010). Dėl išaugusio tarifo gali padaugėti asmenų, kurie gali pradėti vengti mokėti mokesčius ir dėl to įprastai išauga šešėlinė ekonomika, gyventojai nuskursta dėl per didelės mokesčių naštos (Koncėvičienė, Priovelis 2012). Mokesčio tarifo dydis turi būti optimalus, t.y. jis turi būti tokio

dydžio, kuris atneštų didžiausias pajamas ir netrukdyti ekonomikos vystymuisi, nes ekonomikos augimas yra vienas iš svarbiausių veiksnių, lemiančių mokestinių įplaukų augimą. K. Sett (2016) tyrinėjęs Indijos mokestines pajamas nustatė, kad jos labiau auga dėl augančios ekonomikos nei dėl pačio tarifo keitimo ir teigia, kad mokesčio tarifo didinti nereikia, nes tai stabdytų ekonomikos augimą, o ekonomikos augimas kaip tik labiau padidintų mokestines pajamas.

Mokesčio tarifo dydis, kaip jau minėta, gali padidinti ar sumažinti mokestines pajamas. N. Popelnikova, J. Žaptorius (2012), I. Koncevičienė, M. Priovelis (2012) nagrinėję pridėtinės vertės mokestį nustatė, kad 2010 metus lyginant su 2009 metais šio mokesčio surenkamumas ypač išaugo, nes buvo padidintas šio mokesčio tarifas iki 21 procento. I. Koncevičienė, M. Priovelis (2012) taip pat nagrinėjo ir gyventojų pajamų mokestį bei nustatė, kad jo mažinimas 2007-2009 metais (iki 2007 metų gruodžio 31 d. sumažintas iki 27 proc., nuo 2008 metų – iki 24 proc., o 2009 metais – iki 15 proc.) turėjo neigiamos įtakos šio mokesčio surenkamų pajamų dydžiui. Z. Tamašauskienė, A. Žadvidaitė (2011) tyrinėjo akcizų pajamas 2000-2010 metais ir nustatė, kad tarifų poveikis buvo reikšmingas valstybės pajamoms iš akcizų. V. Buginskis, R. Mackevičius (2007) teigia, kad GPM tarifo įtaka mokestinėms pajamoms iš šio mokesčio yra didelė palyginus su kitais veiksniais. J. Karmelavičius, V. Klyvienė (2012) analizavo mokesčių didinimo poveikį Baltijos šalyse ir nustatė, kad jis nėra vienodas. Lietuvoje padidinus mokesčius jų surinkimas pagerėja, tačiau tik trumpuoju laikotarpiu, o Estijoje neigiamo poveikio nebuvo nustatyta, nors Latvijoje neigiamą poveikį turėjo tik pelno mokesčio padidinimas.

Kartais mokesčio tarifas gali neturėti įtakos mokestinių pajamų surinkimui. S. Balčiūnaitė, A. Grigaitytė (2010) savo išvadose teigia, kad nors 2009 metais Lietuvos vyriausybė ir padidino tarifą norėdama taip padidinti pajamas iš PVM, tačiau PVM pajamos neišaugo. Z. Tamašauskienė, A. Žadvidaitė (2011) tyrinėjo taip pat ir GPM bei PVM pajamas 2000-2010 metais ir reikšmingo ryšio tarp šių mokesčių pajamų ir jų tarifų nenustatė. E. Mockevičiūtė, I. Skačkauskienė (2016) tyrinėjo 2005-2014 metų pajamas iš PVM ir taip pat, kaip ir Z. Tamašauskienė, A. Žadvidaitė (2011), nenustatė reikšmingo ryšio tarp tarifo PVM pajamų. Taip yra todėl, nes patys nėra dažnai keičiami bei kiti veiksniai turi didesnę poveikį mokestinėms pajamoms, nes nežymus tarifo pakeitimas labai didelės įtakos neturės.

Taigi mokesčio tarifo padidinimas nevisada reiškia didesnes mokestines pajamas. Padidinus tarifą žmonės dėl per didelės mokestinės naštos gali pradėti vengti mokėti mokesčius: pirkti prekes ar paslaugas nelegaliai (šešėlineje ekonomikoje), nedeklaruoti visų gaunamų pajamų ir pan. Tai sumažins, o nepadidins mokestines įplaukas. Mokesčio tarifas turi būti optimalus, t.y. garantuoti maksimalias pajamas valstybei iš to mokesčio.

Nedarbas ir gyventojų užimtumas

Nedarbas yra vienas iš veiksnių, kuris neigiamai daro įtaką mokesčių surinkimui. Taip teigia I. Koncevičienė, M. Prievelis (2012), N. Popelnikova, J. Žaptoriumi (2012), A. Senda, I. Skačkauskienė (2014) bei kiti autoriai. R. Rudžinskienė, L. Paulauskaitė (2012) teigia, kad nedarbas yra viena iš aktualiausių ekonomininių ir socialinių problemų, kurią yra sunku išspręsti ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje. Priešingai negu nedarbą, gyventojų užimtumą, remiantis A. Slavickiene, K. Atkočiūnaite, A. Nesteckiu (2007), V. Buginskiumi, R. Mackevičiumi (2007) bei kitais autoriais, galima laikyti veiksniu, darančiu teigiamą poveikį mokestinėms pajamoms. Nedarbas su gyventojų užimtumu yra gan glaudžiai susijęs, nes mažėjant gyventojų užimtumui didėja nedarbas ir atvirkščiai. A. Sendos, I. Skačkauskienės (2014) teigimu dirbantys asmenys moka mokesčius į valstybės biudžetą, o nedirbantys pajamų mokesčio nemoka ir gauna pašalpas iš valstybės biudžeto. Nedirbantis žmogus negauna pajamų, išskyrus bedarbio pašalpas ir kitas socialines garantijas, o tai stabdo jo vartojimą, kuris yra susijęs su kitų mokesčių, tokių kaip PVM, akcizų, mokėjimu. A. Simanavičienė, L. Užkurytė (2009) teigia, jog užimtumo problema, t.y. jo mažėjimas, labiausiai pasireiškia ekonominio nuosmukio laikotarpiu. Tai gali būti dėl to, nes nemažai įmonių bankrutuoja ar yra mažinami darbuotojų etatai ir taip žmonės praranda darbą. taip pat nemažai įmonių tampa nemokios.

Nedarbo bei užimtumo poveikį mokestinėms pajamoms pabrėžia nemažai Lietuvos autorių. V. Buginskis, R. Mackevičius (2007) suklasifikavo pagal reikšmingumą GPM pajamas veikiančius veiksnius ir dirbančiųjų skaičių bei nedarbą priskyrė prie tų veiksnių, kurie turi didelį poveikį GPM pajamoms. Z. Tamašauskienė, A. Žadvidaitė (2011) analizavo 2000-2010 metų GPM pajamas Lietuvoje ir nustatė, kad nedarbas ir užimtumas yra reikšmingi veiksniai šių mokestinių pajamų surinkimui. I. Koncevičienė, M. Prievelis (2012) nagrinėjo gyventojų pajamų mokesčio pajamas Lietuvoje ir nustatė, kad 2007 metais buvo surinkta daugiau šio mokesčio, nes buvo mažas nedarbo lygis, kuris siekė vos 4,3 procento, tačiau 2008 metais nedarbo lygiui išaugus 1,5 procento šių mokestinių pajamų buvo surinkta mažiau nei planuota. 2009 ir 2010 metais taip pat mažėjančias pajamas iš GPM I. Koncevičienė, M. Prievelis (2012) sieja su vis augančiu nedarbu. N. Popelnikova, J. Žaptorius (2012) nagrinėjo Lietuvos mokestines pajamas ir nustatė, kad vienas iš pagrindinių veiksnių Lietuvoje, dėl kurio nebuvo surinkta 2009 metais visų planuotų mokestinių pajamų, yra aukštas nedarbo lygis. Taigi nedarbo poveikis Lietuvoje mokestinėms pajamoms yra gana didelis ir reikšmingas, o ypač nedarbas neigiamą poveikį daro GPM pajamų surinkimui.

Taip pat nedarbo ir užimtumo poveikį mokestinėms pajamoms analizuoja nemažai ir užsienio autorių. T. D. A. Campbell (2010) tyrinėjo, kaip veikia gyventojų pajamų mokesčio pajamas veiksniai 1976-2008 metais Barbadosė. Savo tyrime T. D. A. Campbell (2010) nustatė, kad tiek trumpuoju, tiek ilguoju laikotarpiu nedarbas turi reikšmingą poveikį mokestinėms pajamoms, t.y.

augant nedarbui mažėja šios pajamos iš GPM. M. R. Monteiro, E. F. M. Brandão, F. V. da Silva Martins (2011) nagrinėjo 1998-2009 metų mokestines pajamas 27 Europos Sąjungose šalyse ir nustatė tą patį ryšį: tarp nedarbo ir mokestinių pajamų yra atvirkštinis ryšys, t.y. nedarbas veikia neigiamai mokestines pajamas. V. Cercelaru (2015) tyrė 1990-2012 metais 15 Europos Sąjungos šalių mokestines pajamas ir nustatė, kad kuo daugiau dirbančiųjų jaunų žmonių, tuo labiau mokestinės pajamos auga ir šis ryšys yra labai stiprus palyginus su kitais veiksniais, kurie daro įtaką mokestinių pajamų surinkimui.

Nedarbas ir užimtumas daro poveikį mokestinėms pajamoms, tačiau šis poveikis gali būti mažesnis nei kitų veiksnių. L. Bunescu, C. Comaniciu (2014) atlikę 27 Europos šalių 15 veiksnių įtaką kiekvienos šalies mokestinėms pajamoms savo išvadose nustatė bendras tendencijas teigia, kad gyventojų užimtumas yra prie mažiau svarbesnių veiksnių, o nedarbas – prie nereikšmingų veiksnių, kurie daro įtaką mokestinėms pajamoms.

Nedarbas taip pat nemažai prisideda prie šešėlinės ekonomikos, dėl kurios yra nesumokama nemažai mokesčių. I. Dobre, A. A. Alexandru (2010) tyrinėjo 1980-2008 metų šešėlinę ekonomiką JAV ir nustatė, kad analizuojamu laikotarpiu nedarbas turi statistiškai reikšmingą poveikį šešėlinės ekonomikos augimui. Taigi galima daryti išvadą, kad didėjant nedarbui auga šešėlinė ekonomika ir taip yra prarandamos mokestinės pajamos.

Taigi apibendrinus mokslininkų straipsnius bei tyrimus galima teigti, kad didėjantis užimtumas didina mokestines pajamas, o nedarbas – mažina. Ekonominio nuosmukio laikotarpiu augant nedarbui mažėja ne tik mokestinės pajamos iš GPM, bet ir iš PVM bei kitų mokesčių. Tai galima paaiškinti tuo, kad žmogus netekęs pajamų mažiau vartoja ir pan.

Gyventojų skaičius ir emigracija

Gyventojų skaičius turi įtakos mokestinėms pajamoms. Kuo daugiau šalyje gyventojų, tuo daugiau yra potencialių mokesčių mokėtojų. Šalyje esant daugiau gyventojų, darbo jėgos ir mokesčių sistemos dalyvių yra sukuriama daugiau ekonominių gėrybių, o augant greičiau ekonomikai stabiliau yra sumokami mokesčiai (Maskvytienė, Dapkus, 2012). Emigracija mažina gyventojų skaičių ir taip neigiamai prisideda prie mokestinių pajamų surinkimo, todėl gyventojų skaičių ir emigraciją derėtų analizuoti kartu.

Emigracija neigiamai veikia mokestines pajamas mažindama gyventojų skaičių, t.y. mokesčių mokėtojų skaičių. V. Ciuleviciene (2012) nagrinėjo lietuvių emigraciją iš šalies 2001-2010 metų laikotarpiu ir emigracijos poveikį ekonomikai. Nors V. Ciuleviciene (2012) nagrinėjo emigracijos poveikį ekonomikai, tačiau teigia, kad emigracija paveikė ir mokestines pajamas: sumažino GPM pajamas ir pelno mokesčių pajamas. N. Popelnikova, J. Žaptorius (2012) nagrinėjo 2004-2010 metų Lietuvos mokestines pajamas ir teigia, kad šiuo laikotarpiu vienas iš pagrindinių veiksnių, kuris

lemia Lietuvos mokestines pajamas, yra didėjantis emigrantų skaičius. 2007-2009 metų GPM pajamų plano neįvykdymą taip pat sieja su emigracija.

Nelson H. W. Wawire (2011) tyrinėjo PVM pajamas Kenijoje ir nustatė, kad gyventojų skaičius daro teigiamą poveikį šio mokesčio surinkimui, nes didėjant gyventojų skaičiui didėja ir PVM pajamos. Nelson H. W. Wawire (2011) teigia, kad taip yra dėl to, nes didėjant gyventojų skaičiui didėja paklausa prekėms ir paslaugoms, kurios yra apmokestintos šiuo mokesčiu ir taip jo yra surenkama daugiau.

Taigi gyventojų skaičiaus mažėjimas neigiamai veikia mokestinių pajamų surinkimą, nes sumažėja potencialų mokesčių mokėtojų, kurie per vartojimą moka PVM mokesčius, dirbdami – GPM ir pan.

Šešėlinė ekonomika ir mokesčių našta

Šešėlinė ekonomika neigiamai veikia mokesčių surinkimą, kadangi šešėlinėje ekonomikoje yra nuslepia nemažai mokesčių. Tai savo moksliniuose darbuose pabrėžia I. Koncevičienė, M. Priovelis (2012), A. Slavickienė, K. Atkočiūnaitė, A. Nesteckis (2007), V. Rutkauskas, V. Ivaškaitė-Tamošiūnė (2015). Šešėlinę ekonomiką J. Bagdanavičius, P. Stankevičius, V. Lukoševičius (1999) apibrėžia kaip visuminės ūkinės veiklos dalį, kurioje įvykdyti sandoriai ir gautos pajamos nėra oficialiai apskaitomos. Šalies biudžetas yra skurdinamas, nes nėra mokami mokesčiai dėl šešėlinės ekonomikos (Startienė, Trimonis, 2008). J. Krumplytė (2009) teigia, kad šešėlinė ekonomika labiausiai vystosi ekonomikos nuosmukio metu. Tam nemažai įtakos gali turėti tai, jog dauguma įmonių nori išgyventi ir dėl to vengia mokėti mokesčius. Vienu iš pagrindinių veiksnių J. Krumplytė (2009) pateikia mokesčių naštą, nes didėjant mokestinei naštai ir viršijus optimalią jos ribą šešėlinė ekonomika turėtų didėti ir dėl to mažėti įplaukos iš mokesčių į valstybės biudžetą, tačiau taip pat pabrėžia, kad kiti autoriai tai bando paneigti duodami ekonomiškai stiprių šalių pavyzdį, kur pakankamai yra nemaža mokesčių našta, ir ekonomiškai silpnų šalių pavyzdį, kuriose nors nėra didelė mokesčių našta, tačiau šešėlinė ekonomika yra gana didelė. D. Kiyak, E. Bružaitė, D. Labanauskaitė (2013) mokesčių naštą sieja su šešėline ekonomika, nes esant per didelei mokestinei naštai nemažai asmenų vengia mokėti mokesčius. Taip pat D. Kiyak, E. Bružaitė, D. Labanauskaitė (2013) teigia, kad valstybės ir viešųjų institucijų veiklą, valstybės politiką, mokesčių mokėjimo kontrolę, mokesčių sistemos nelankstumą bei kitus veiksnius galima sieti su mokestinių pajamų surinkimu. R. Žitkienė (2014) teigia, kad reikia kovoti su nelegaliu nedarbu, nes dėl jo prarandama nemažai mokestinių pajamų. E. Ramanauskaitė (2007) teigia, kad sumažinus darbo apmokestinimą Lietuvoje didėtų gyventojų gerovė, įmonės taptų konkurencingesnės lyginant su kitomis valstybėmis bei sumažėtų šešėlinė ekonomika dėl ko būtų į valstybės biudžetą surenkama daugiau mokesčių. Taigi šešėlinei ekonomikai sumažinti reiktų visų pirma mažinti mokestinę naštą, kas leistų surinkti daugiau mokesčių.

Darbo užmokestis

Didėjantis darbo užmokestis arba kitaip tariant didėjančios gyventojų pajamos didina mokestines pajamas. A. Slavickienė, K. Atkočiūnaitė, A. Nesteckis (2007) teigimu vienas iš pagrindinių veiksnių, kuris lėmė 2003-2006 metų GPM pajamų plano įvykdymą Lietuvoje, yra vidutinio darbo užmokesčio augimas, kuris per analizuojama laikotarpį padidėjo 33,41 procento. I. Koncevičienė, M. Prievelis (2012) analizavo GPM pajamų surinkimą Lietuvoje ir vienas iš svarbesnių priežasčių, kodėl keitėsi šio mokesčio surinkimas įvardija taip pat darbo užmokestį. 2007 metų GPM pajamų vienos iš priežasčių, kodėl jos išaugo, I. Koncevičienė, M. Prievelis (2012) įvardija vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio išaugimas palyginus su 2006 metais 20,5 procento bei minimalios algos pakėlimas iki 202,73 euro. I. Koncevičienė, M. Prievelis (2012) teigia, kad 2009 metais sumažėjusias pajamas iš GPM taip pat lėmė mažėjantis vidutinis darbo užmokestis, kuris vidutiniškai sumažėjo 5 procentais. V. Buginskis, R. Mackevičius (2007) teigia, kad GPM pajamoms ypač didelę reikšmę turi vidutinis darbo užmokestis, o Z. Tamašauskienė, A. Žadvidaitė (2011) nagrinėjusios 2000-2010 metų GPM pajamas Lietuvoje nustatė, kad vidutinio darbo užmokesčio ir minimalaus darbo užmokesčio poveikis yra reikšmingas analizuojamu laikotarpiu.

Užsienio autoriai taip pat pabrėžia, kad didėjančios pajamos turi teigiamą poveikį mokestinių pajamų surinkimui. L. Bunescu, C. Comaniciu (2014) nagrinėjo 27 Europos šalių mokestines pajamas ir ištyrė bendras tendencijas šalyse vidutinį darbo užmokestį priskyrė prie veiksnių, kurie turi ypač reikšmingą poveikį mokestinių pajamų surinkimui. L. Bunescu, C. Comaniciu (2014) nustatė, kad 14 Europos Sąjungos šalyse pakilus darbo užmokesčiui padidėja mokestinės pajamos. Iš šių šalių labiausiai į darbo užmokesčio padidėjimą mokestinės pajamos reaguoja Lietuvoje, o mažiausiai – Portugalijoje. O. V. Cercelaru (2015) nagrinėjo 1990-2012 metų 15 Europos Sąjungos šalių mokestines pajamas ir sudarius kelis ekonometrinius modelius nustatė, kad abiem atvejais minimalus darbo užmokestis turi stipriausią poveikį mokestinėms pajamoms.

Taigi darbo užmokestis arba plačiau kalbant gyventojų pajamos turi teigiamą poveikį mokestinių pajamų surinkimui. Didėjant gyventojų pajamoms sumokama ne tik daugiau GPM, bet ir kitų mokesčių, nes didėjant pajamoms žmogus daugiau išleidžia pinigų prekėms ir paslaugoms dėl ko didėja PVM, akcizų mokesčių surinkimas. Ekonominio nuosmukio metu vidutinės gyventojų pajamos mažėja, o tai nulemia mažesnes valstybės pajamas iš mokesčių.

Įmonių bankrotų skaičius

Įmonių bankrotas neigiamai veikia mokestines pajamas, nes prarandama ne tik pelno mokesčio pajamų, bet ir GPM pajamų bei kitų mokesčių, nes bankrutavus įmonei žmonės netenka darbo ir taip praranda pajamų šaltinį ir gali mažiau pirkti prekių ar paslaugų. Daug įmonių bankrutuoja ekonominiu nuosmukio metu (Simanavičienė, Užkurytė, 2009). N. Popelnikova, J. Žaptorius (2012) teigia, kad 2009 metais Lietuvoje prie mokestinių pajamų sumažėjimo prisidėjo išaugęs įmonių

bankrotų skaičius, kuris analizuojamu laikotarpiu buvo didžiausias ir sudarė 1844 bankrotus. Įmonių bankrotų skaičius taip pat kriziniu laikotarpiu išaugo ir Latvijoje taip sumažindamos mokestines pajamas. L. Kelmere, I. Jakušonoka (2014) teigia, kad 2009 metais 2149 juridiniai asmenys ir 2010 metais 2574 juridiniai asmenys Latvijoje tapo nemokūs ir tai buvo didžiausi rodikliai per 2008-2014 metų laikotarpį. M. R. Monteiro, E. F. M. Brandão, F. V. da Silva Martins (2011) nagrinėjo 27 Europos Sąjungos šalių mokestines pajamas 1998-2009 metų laikotarpio ir nustatė, kad didėjant įmonių skaičiui didėja pajamos iš pelno mokesčio.

Taigi įmonių bankrotas yra neigiamas dalykas mokestinėms pajamoms. Bankrutavus įmonei ne tik yra prarandamas pelno mokestis, tačiau ir GPM, nes žmonės netenka darbo. Įmonių bankrotų skaičius ypač išauga ekonominio nuosmukio laikotarpiu.

Infliacija

Infliacija reiškia kainų augimą. Augant kainoms atitinkamu augimo procentu padidėja ir nuo pabrangusios prekės skaičiuojamas PVM. I. Koncevičienė, M. Prievelis (2012) analizavo PVM pajamas 2007-2011 metais Lietuvoje ir jų teigimu 2007 ir 2008 metais PVM pajamų augimą taip pat be kitų veiksnių lėmė ir infliacija, kuri tais metais buvo gana didelė. Z. Tamašauskienė, A. Žadvidaitė (2011) analizavo 2000-2010 metų PVM mokestines pajamas ir nustatė, kad infliacija turi reikšmingą poveikį šioms pajamoms, tačiau E. Mockevičiūtė, I. Skačkauskienė (2016) 2005-2014 metų laikotarpiu reikšmingo poveikio infliacijos nenustatė. K. Sett (2016) teigia, kad infliacija daro poveikį Indijos mokestinių pajamų surinkimui, tačiau sudaręs ekonometrinį modelį ir įtraukęs 1976-2013 metų laikotarpio rodiklius nustatė, kad infliacija nedaro statistiškai reikšmingo poveikio mokestinėms pajamoms. Taip galėjo būti dėl to, nes kiti įtraukti į modelį veiksniai turi didesnę poveikį negu infliacija. Infliacijos teigiamas poveikis juntamas tik trumpuoju laikotarpiu, tačiau išaugusios kainos sumažina vartojimą ar paskatina prekių ieškoti pigiau: šešėlinėje ekonomikoje arba kaimyninėje šalyje, kur kainos mažesnės. Šis dalykas reiškia mažesnę mokesčių surinkimą šalyje.

Tiesioginės užsienio investicijos

Tiesioginės užsienio investicijos turi teigiamą poveikį mokestinių pajamų surinkimui galima teigti remiantis G. Valodkiene, V. Snieska (2012), R. Brenkevičiūte (2010), nes yra įkuriamos naujos firmos, sukuriami naujų darbo vietų, skatinamas ekonomikos augimas, dėl ko sumokama daugiau GPM, pelno mokesčio ir pan. M. R. Monteiro, E. F. M. Brandão, F. V. da Silva Martins (2011) ištyrė 1998-2009 metų 27 Europos Sąjungos šalių pelno mokesčio pajamas nustatė, kad TUI teigiamai veikia šio mokesčio surinkimą, t.y. didėjant TUI didėja ir šio mokesčio surenkamumas. L. Bunescu, C. Comaniciu (2014) taip pat tyrė 27 Europos Sąjungos šalis ir TUI priskyrė prie mažiau svarbių veiksnių, kurie daro teigiamą poveikį mokestinėms pajamoms. L. Bunescu, C. Comaniciu (2014) taip pat tyrinėjo kapitalo perkėlimą iš vakarų Europos valstybių į centrinės ir rytų Europos

valstybes, tokias kaip Slovakija, Slovėnija, Rumunija, Latvija, Lietuva, Vengrija, ir nustatė, kad šiose valstybėse TUI turi stiprų poveikį mokestinių pajamų surinkimui ir teigia, kad TUI galėtų būti kaip alternatyva nepakankamo šalies biudžeto problemos sprendimui. Taigi TUI skatina mokestinių pajamų augimą.

Apibendrinus teorinę dalį galima teigti, kad mokesčiai yra privalomi įstatymais nustatyti piniginiai mokėjimai ir reikalingi valstybei tam, kad galėtų tinkamai vykdyti savo funkcijas. Mokesčiai yra skirstomi į tiesioginius ir netiesioginius. Mokesčių didinimas mažina gyventojų pajamas, nes nuo jų atskaičiuojama daugiau mokesčių. Per mokesčius valstybė gali reguliuoti visuminę paklausą, tačiau per didelis apmokestinimas gali sumažinti mokestines pajamas dėl sumažėjusio vartojimo ir išaugusios šešėlinės ekonomikos. Šalyse, kur yra mažesnis apmokestinimas, pastebimas spartesnis ekonomikos vystymasis.

Lietuvoje yra nemažai mokesčių rūšių, tačiau pagrindiniai yra PVM, GPM, akcizai.

Teorinėje dalyje iš viso buvo išanalizuotas 12 veiksmų poveikis mokestinėms pajamoms. Tyrimais nustatyta, kad ekonomikos augimas turi poveikį mokesčių surinkimui. Ypač spartus ekonomikos augimas lemia didesnes mokestines pajamas. Mokesčio tarifo padidėjimas nevisada atneša didesnes pajamas. Kartais jis kaip tik sumažina mokestines pajamas, nes išaugus mokestinei naštai žmonės pradeda vengti mokėti mokesčius. Tai paskatina šešėlinę ekonomiką. Pati šešėlinė ekonomika reiškia mokestinių pajamų praradimą, nes ūkiniai subjektai vykdo dalį ar visą veiklą nelegaliai. Darbo užmokestis, užimtumas didėdami ekonomikos augimo metu didina mokestines pajamas, ypač iš GPM, o ekonominio nuosmukio metu – mažina. Nedarbas ir įmonių bankrotų skaičius ypač išauga ekonominio nuosmukio laikotarpiu ir tai lemia mažesnes mokestines pajamas. Gyventojų skaičiaus augimas teigiamai veikia mokestines pajamas, tačiau didėjant emigracijai tai neigiamai atsiliepia mokesčių surinkimui. TUI taip pat didina mokestines pajamas, o infliacijos poveikis gali būti dvikryptis. Augant kainoms tokiu pat procentu padidėja apmokestinamoji PVM bazė, tačiau išaugusios kainos gali slopinti vartojimą ar ieškoti prekių kitoje šalyje, kur prekės pigesnės, arba pirkti prekes ir paslaugas nelegaliai.

2. Mokestinių pajamų iš pagrindinių mokesčių analizė ekonomikos cikliškumo kontekste

2.1. Tyrimo metodika

Šioje dalyje yra aptarti metodai, kurie yra naudojami darbe. Tyrimo metodika susideda iš dinaminės, dinaminės-struktūrinės analizės metodikos ir ekonomikos augimo ir vartojimo poveikio mokestinių pajamų surinkimui analizės (koreliacinės-regresinės analizės) metodikos. Darbas atliekamas pagal tam tikrus etapus. Iš viso yra 4 etapai, kurie pateikti 3 lentelėje.

3 lentelė

Darbo eiga

Etapas	Etapo apibūdinimas
1. Mokestinių pajamų dalis valdžios sektoriaus pajamose	Šio etapo tikslas yra parodyti, kad mokestinės pajamos 2007-2015 metais sudarė reikšmingą dalį valdžios sektoriaus pajamose bei ar labai keitėsi ši dalis analizuojamu laikotarpiu.
2. Pagrindinių mokesčių dalis visose mokestinėse pajamose	Šio etapo tikslas yra parodyti, kad pasirinkti mokesčiai (PVM, GPM, akcizai) užima didžiausią dalį mokestinėse pajamose ir jų dalis bendroje struktūroje 2007-2015 metais nelabai keitėsi.
3. Visų mokestinių pajamų, PVM, GPM ir akcizų pajamų analizė cikliškumo kontekste	Šiam etapui yra paskirti 4 poskyriai, t.y. mokestinės pajamos, PVM, GPM ir akcizai yra analizuojami atskirai. Šio etapo tikslas yra nustatyti, kaip keitėsi atskiros mokestinės pajamos, kokie veiksniai tam turėjo įtakos bei ar ekonomikos ciklai turėjo įtakos mokestinių pajamų surinkimui. Taip pat kiekvienam mokesčiui yra sudaryti 2 ekonometriniai modeliai: kai veikia ekonomikos augimas mokestines pajamas ir alternatyvus modelis, kai veikia vartojimas. Taip pat yra palyginima ar labiau mokesčius veikia ekonomikos augimas, ar vartojimas ir kodėl.
4. PVM, GPM ir akcizų pajamų jautrumo ekonominiam ciklams palyginimas	Šio etapo tikslas yra nustatyti, kuris mokestis jautriausiai reaguoja į ekonomikos pasikeitimus, t.y. cikliškumą. Tam nustatyti bus naudojama palyginamoji dinaminė mokestinių pajamų analizė bei ekonometrinių skaičiavimų rezultatų palyginimas, t.y. kuriam mokesčiui ekonomikos bei vartojimo pasikeitimas daro didžiausią poveikį.

Šaltinis: sudarytas autoriaus

Platesni tyrimo metodų aprašymai pateikti sekančiuose poskyriuose.

2.1.1. Mokestinių pajamų dinaminės ir struktūrinės analizės metodika

Analizuojamas laikotarpis pasirinktas 2007-2015 metų, nes duomenų rinkimo metu tokio laikotarpio duomenis Lietuvos statistikos departamentas pateikė. Taip pat šis laikotarpis atspindi ekonominės ciklą: spartų ekonomikos augimą 2007-2008 metais, ekonominės krizės laikotarpį 2009 ir 2010 metais bei ekonomikos atsigavimą ir augimą nuo 2011 metų. 2009 ir 2010 metai yra laikomi ekonomikos nuosmukio laikotarpiu, nes tuo laikotarpiu augo nedarbas, šešėlinė ekonomika; mažėjo vidutinis darbo užmokestis, vartojimas; padidėjo įmonių bankrotų skaičius.

Šiame darbe naudojama dinaminė-struktūrinė analizė, kad būtų nustatyta, kokią dalį mokestinės pajamos sudarė valstybės pajamos ir kokią dalį PVM, GPM bei akcizai sudarė visose mokestinėse pajamos bei nustatyti, kaip keitėsi analizuojamu laikotarpiu valstybės mokestinių pajamų struktūra. Atskirų rodiklių dalį struktūroje galima rasti pagal šią formulę:

$$PVM(\%) = \frac{PVM_{pajamos}}{mokest.pajamos}$$

čia:

PVM (%) – PVM dalis visose mokestinėse pajamos, proc.;

PVMpajamos – PVM pajamos, mlrd. eurų;

mokest.pajamos – visos mokestinės pajamos, mlrd. eurų.

Pagal šią formulę yra skaičiuojama ir kitų mokesčių dalis mokestinėse pajamos vietoj PVM imant GPM ir akcizus. Taip pat pagal šią formulę skaičiuojama mokestinių pajamų dalis valdžios sektoriaus pajamos.

Dinaminė analizė naudojama tam, kad būtų nustatyta, kaip ne tik mokestinės pajamos, pridėtinės vertės mokesčio, gyventojų pajamų mokesčio ir akcizų pajamos keitėsi atitinkamu laikotarpiu, bet ir ekonominiai veiksniai, kurie daro įtaką mokestinėms pajamoms. Rodiklių pasikeitimų skaičiavimui naudojami padidėjimo/sumažėjimo (procentinio pokyčio) bei vidutinio lygio pokyčiai. Šie rodikliai yra apskaičiuojami pagal formules, kurios pateiktos 4 lentelėje.

4 lentelė

Bazinio, grandininio ir vidutinio procentinių pokyčių formulės

Pokytis	Formulė	Simbolių paaiškinimai
Bazinis procentinis pokytis	$Tp_B = \frac{y_n}{y_1} \cdot 100 - 100 = \frac{y_n - y_1}{y_1} \cdot 100 = Td_B - 100$	Tp _B – bazinis procentinis pokytis; y _n – n-ojo laikotarpio rodiklis; y ₁ – bazinių metų rodiklis; Td _B – bazinis kitimo tempas
Grandininis procentinis pokytis	$Tp_G = \frac{y_n}{y_{n-1}} \cdot 100 - 100 = \frac{y_n - y_{n-1}}{y_{n-1}} \cdot 100 = Td_G - 100$	Tp _G – grandinis procentinis pokytis; y _n – n-ojo laikotarpio rodiklis; y ₁ – bazinių metų rodiklis; Td _G – grandininis kitimo tempas.
Vidutinis procentinis pokytis	$\overline{Td} = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_1}} \cdot 100, \quad \overline{Tp} = \overline{Td} - 100$	$\overline{Td}$ – vidutinis kitimo pokytis; y _n – n-ojo laikotarpio rodiklis; y ₁ – bazinis laikotarpis; $\overline{Tp}$ – vidutinis procentinis pokytis.

Šaltinis: sudarytas autoriaus remiantis išanalizuota literatūra

Bazinis procentinis pokytis parodo, kiek procentiškai padidėjo ar sumažėjo atitinkamas rodiklis lyginant su baziniu laikotarpiu. Baziniai metai pasirinkti 2007 tam, kad būtų nustatyta kiek per analizuojamą laikotarpį padidėjo mokestinės pajamos ir pajamos iš atskirų mokestinių rūšių (PVM,

GPM, akcizų), taip pat palyginimui su veiksmų pokyčiais, t.y. ar labiau procentiškai išaugo mokestinės pajamos, ar analizuojamas veiksnys per 2007-2015 metus.

Grandinis procentinis pokytis parodo, kiek procentiškai padidėjo ar sumažėjo atitinkamas rodiklis lyginant su ankstesniu laikotarpiu. Jis naudojamas tam, kad būtų galima nustatyti, kaip kasmet keitėsi mokestinės pajamos ir pajamos iš PVM, GPM, akcizų. Taip pat grandininiai pokyčiai naudojami palyginimui mokestinių pajamų ir veiksmų kasmetiniams pokyčiams, t.y. kas labiau išaugo ar sumažėjo ir pan.

Vidutinis procentinis pokytis parodo, kiek procentiškai kasmet padidėjo ar sumažėjo atitinkamas rodiklis per visą nagrinėjamą laikotarpį. Jis naudojamas tam, kad būtų nustatyta, kiek vidutiniškai kasmet augo ar mažėjo mokestinės pajamos bei palyginimui su veiksmų vidutiniu procentiniu pokyčiu.

2.1.2. Ekonomikos augimo ir vartojimo poveikio mokestinių pajamų surinkimui tyrimo metodika

Nelson H. W. Wawire (2011), M. R. Monteiro, E. F. M. Brandão, F. V. da Silva Martins (2011), D. Canicio, T. Zachary (2014) bei kiti autoriai ekonomikos augimo bei kitų veiksmų poveikiui mokestinėms pajamoms nustatyti naudojo koreliacinę-regresinę analizę, t.y. atliko ekonometrinius skaičiavimus. Tyrimuose buvo nagrinėjamos valstybės atskirai ir bendrai paėmus, t.y. naudojamos laiko eilutės arba paneliniai duomenys. Šiame tyrime skaičiavimai atliekami su Gretl programa, naudojamos laiko eilutės (naudojami Lietuvos duomenys 2007 metų 1 ketv. – 2016 metų 3 ketv.) bei modeliams sudaryti naudojamas mažiausių kvadratų metodas. Taip pat tiek priklausomi, tiek nepriklausomi kintamieji yra diferencijuoti bei logaritmuoti tam, kad poveikį būtų galima interpretuoti kaip elastingumą, t.y. kiek 1 procentu išaugus nepriklausomam kintamajam išauga priklausomas kintamasis. Tyrime analizuojamas ekonomikos augimo ir vartojimo išlaidų poveikis mokestinėms pajamoms. Ekonomikos augimas matuojamas kaip BVP pokytis, o vartojimas – galutinio vartojimo išlaidos. Pagal gautus rezultatus palyginama: ar vartojimas, ar ekonomikos augimas turi stipresnį poveikį mokestinėms pajamoms. Gautais skaičiavimų rezultatais remiamasi nustatant, kurie mokesčiai jautriau reaguoja į ekonominius ciklus.

Skaičiuojant ekonomikos augimo ir vartojimo poveikį GPM pajamoms ir PVM pajamoms į modelius įtraukta tarifo įtaka. Laikotarpiai, kai keitėsi mokesčio tarifas už koduoti 1, o kai nesikeitė – 0. Tikėtina, kad laikotarpis, kai keitėsi tarifo dydis, turi statistiškai reikšmingą poveikį šių mokesčių surinkimui.

Tyrime bus laikomasi prielaidos, kad nedarbas, vidutinis darbo užmokestis, gyventojų užimtumas, emigracija, įmonių bankrotų skaičius, infliacija bei tiesioginės užsienio investicijos mokesčius

veikia per ekonomikos augimą ar vartojimą, t.y. ekonomikos ar vartojimo pokyčiai atspindės šių rodiklių pokytį.

Iš viso yra sudaryti 8 modeliai, kurių lygtys yra pateiktos 5 lentelėje.

5 lentelė

Ekonometrinių modelių lygtys

Mokestis	Ekonomikos augimo poveikio modelio lygtis mokesčiui	Vartojimo poveikio modelio lygtis mokesčiui	Modelių lygčių paaiškinimai
Visos mokestinės pajamos	$\ln\Delta(MP)_t = \beta_0 + \beta_1 * \ln\Delta(EA)_t + u_t$	$\ln\Delta(MP)_t = \beta_0 + \beta_1 * \ln\Delta(\text{vartojimo_islaidos})_t + u_t$	$\ln\Delta(MP)_t$ – procentinis mokestinių pajamų pokytis, β – koeficientas, $\ln\Delta(EA)_t$ – procentinis BVP pokytis, u_t – paklaida, $\ln\Delta(\text{vartojimo_islaidos})_t$ – vartojimo išlaidų procentinis pokytis.
PVM pajamos	$\ln\Delta(PVM)_t = \beta_0 + \beta_1 * \ln\Delta(EA)_t + \beta_2 * \text{PVM tarifo pokytis} + u_t$	$\ln\Delta(PVM)_t = \beta_0 + \beta_1 * \ln\Delta(\text{vartojimo_islaidos})_t + \beta_2 * \text{PVM tarifo pokytis} + u_t$	$\ln\Delta(PVM)_t$ – procentinis PVM pokytis, β – koeficientas, $\ln\Delta(EA)_t$ – procentinis BVP pokytis, PVM tarifo pokytis – laikotarpis, kada keitėsi tarifas, u_t – paklaida, $\ln\Delta(\text{vartojimo_islaidos})_t$ – vartojimo išlaidų procentinis pokytis.
GPM pajamos	$\ln\Delta(GPM)_t = \beta_0 + \beta_1 * \ln\Delta(EA)_t + \beta_2 * \text{GPM tarifo pokytis} + u_t$	$\ln\Delta(GPM)_t = \beta_0 + \beta_1 * \ln\Delta(\text{vartojimo_islaidos})_t + \beta_2 * \text{GPM tarifo pokytis} + u_t$	$\ln\Delta(GPM)_t$ – procentinis GPM pokytis, β – koeficientas, $\ln\Delta(EA)_t$ – procentinis BVP pokytis, GPM tarifo pokytis – laikotarpis, kada keitėsi tarifas, u_t – paklaida, $\ln\Delta(\text{vartojimo_islaidos})_t$ – vartojimo išlaidų procentinis pokytis.
Akcizų mokesčio pajamos	$\ln\Delta(\text{akcizai})_t = \beta_0 + \beta_1 * \ln\Delta(EA)_t + u_t$	$\ln\Delta(\text{akcizai})_t = \beta_0 + \beta_1 * \ln\Delta(\text{vartojimo_islaidos})_t + u_t$	$\ln\Delta(\text{akcizai})_t$ – procentinis akcizų pokytis, β – koeficientas, $\ln\Delta(EA)_t$ – procentinis BVP pokytis, u_t – paklaida, $\ln\Delta(\text{vartojimo_islaidos})_t$ – vartojimo išlaidų procentinis pokytis.

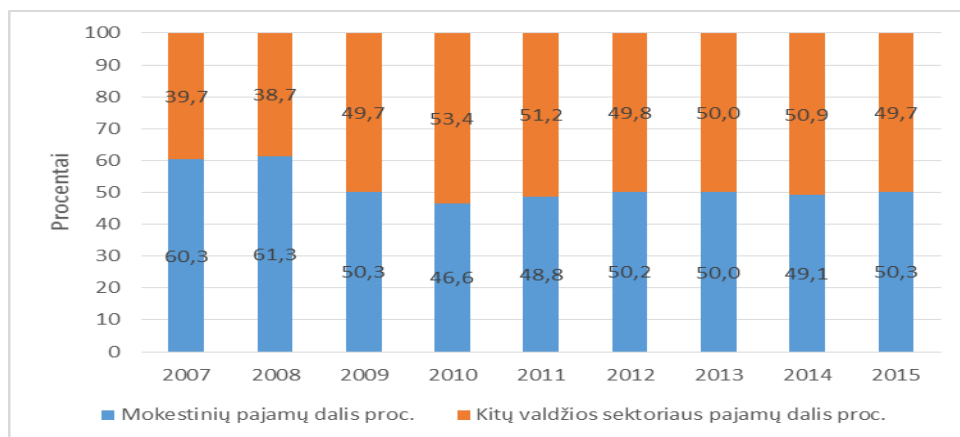
Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Nelson H. W. Wawire (2011), M. R. Monteiro, E. F. M. Brandão, F. V. da Silva Martins (2011),), D. Canicio, T. Zachary (2014) bei kitų autorių atliktais tyrimais

Sudaryti modeliai turi tenkinti Gauso-Markovo prielaidas tam, kad būtų galima jais remiantis daryti išvadas. Kadangi naudojamos laiko eilutės, todėl reikia patikrinti, ar nėra autokoreliacijos. Autokoreliacijai nustatyti yra naudojamas Durbin-Watson testas. Atlikus Durbin-Watson p-value testą su Gretl programa laikoma, kad autokoreliacijos nėra, jei p-value didesnė už 0,05.

Sudarytas modelis laikomas reikšmingu, jei tenkina Fišerio kriterijų. Modelis yra reikšmingas, jei p-value (F) yra mažiau už 0,05. Atskiros veiksnio reikšmingumui nustatyti naudojamas t kriterijus, t.y. p-value turi būti mažiau už 0,05. Koreguotas determinacijos koeficientas naudojamas tinkamesniam modelio prognozavimui pasirinkti, t.y. kur didesnis determinacijos koeficientas, tas modelis yra tinkamesnis, nes paaiškina didesnę priklausomojo kintamojo dalį.

2.2. Mokestinių pajamų dalis valdžios sektoriaus pajamose

Mokesčių reikšmė valstybės pajamoms yra didelė, nes jie sudaro didžiąją dalį visų valstybės pajamų. Be mokestinių pajamų valstybei būtų sunku tinkamai vykdyti savo funkcijas. Mokesčių dalis Lietuvos valdžios sektoriaus pajamose pateikta 2 paveiksle.

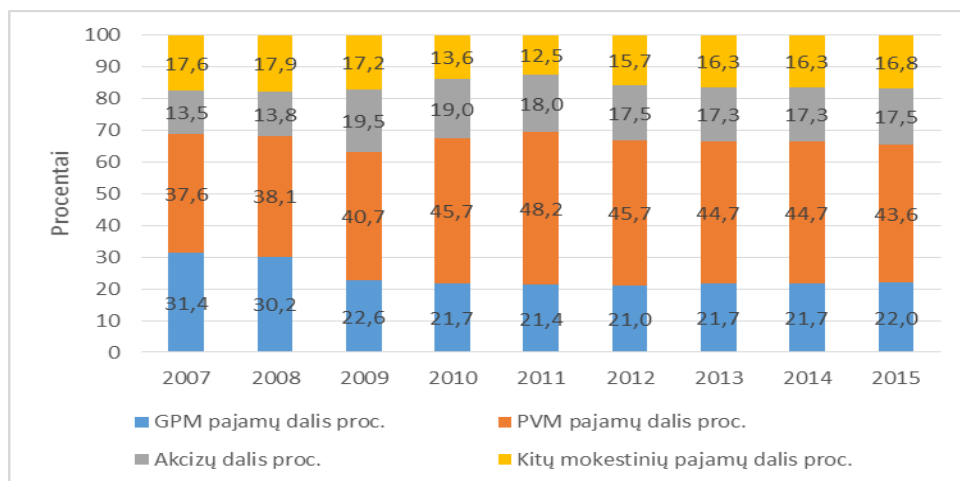
2 pav. Mokestinių pajamų dalis valdžios sektoriaus pajamose 2007-2015 metais, proc.

Šaltinis: sudarytas autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Iš 2 paveikslą matyti, kad mokesčiai 2007-2015 metais kiekvienais metais vidutiniškai sudarė beveik 52 procentus visų valdžios sektoriaus pajamų. Didžiausią dalį jos sudarė 2008 metais, t.y. jos sudarė 61,3 procentus arba 6,03 milijardų eurų. Tai galima sieti su tuo, kad 2008 metais per analizuojamą laikotarpį šešėlinė ekonomikos mastai buvo mažiausi Lietuvoje bei tais metais ekonomika sparčiausiai augo, kas paskatino mokestinių pajamų augimą. Mažiausią dalį mokestinės pajamos sudarė 2010 metais. Tai galima sieti su mokestinių pajamų sumažėjimu dėl ekonominio nuosmukio bei išaugusios šešėlinės ekonomikos. Jų dalis valdžios sektoriaus pajamose siekė 46,6 procentus arba 4,63 milijardų eurų. Iš to galima daryti išvadą, kad mokestinių įplaukų indėlis į valstybės pajamas yra gana didelis, nes jos valdžios sektoriaus pajamas sudaro daugiau nei pusę.

2.3. Pagrindiniai mokesčiai ir jų dalis bendroje mokesčių struktūroje

Lietuvoje yra gana nemažai mokesčių rūšių, tačiau vieni yra labiau reikšmingi, kiti mažiau, nes iš vieno yra surenkama daugiau iš kitų žymiai mažiau. Finansų ministerijos bei valstybinės mokesčių inspekcijos duomenimis Lietuvoje mokesčiai, kurių yra surenkama įprastai daugiausiai, yra pridėtinės vertės mokestis, gyventojų pajamų mokestis bei akcizai. Šių mokesčių dalis mokestinėse pajamose 2007-2015 metais pateikta 3 paveiksle.

3 pav. Lietuvos mokestinių pajamų struktūra 2007-2015 metais

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Iš 3 paveikslo matyti, kad didžiausią dalį mokestinėse pajamose 2007-2015 metais Lietuvoje sudarė pridėtinės vertės mokestis. Visu analizuojamu laikotarpiu šio mokesčio dalis siekė daugiau negu trečdalį, t.y. vidutiniškai sudarė 43,2 procentų visų pajamų. Didžiausią dalį PVM sudarė 2011 metais, kuri buvo 48,2 procentų arba 2,46 milijardų eurų. Tai galima sieti iš po ekonomikos krizės atsigaunančiu vartojimu. Mažiausia šio mokesčio dalis buvo 2007 metais ir siekė 37,6 procento arba 2,27 milijardų eurų. Tiriamu laikotarpiu PVM dalis bendrose mokestinėse pajamose padidėjo nuo 37,6 procento iki 43,6 procento. Tai lėmė padidintas šio mokesčio tarifas 2009 metais iki 21 procento bei sumažėjusios pajamos iš GPM. Vadinasi šio mokesčio svarba mokestinėse pajamose per analizuojamą laikotarpį padidėjo ir užėmė didžiausią dalį.

Antras pagal mokestinių pajamų surenkamumą yra gyventojų pajamų mokestis. GPM analizuojamu laikotarpiu dalis bendrose pajamose turėjo tendenciją mažėti. Nuo 2007 metų iki 2014 metų ši dalis sumažėjo nuo 31,37 procento iki 21,67 procento. 2015 metais jų dalis šiek tiek padidėjo ir sudarė 22 procentus. Viena iš priežasčių, kodėl GPM dalis bendrose pajamose sumažėjo, yra sumažintas 2009 metais GPM tarifas iki 15 procentų. Taigi šis mokesčio svarba sumažėjo ir tai reiškia, kad žmonių pajamos mažiau apmokestinamos ir taip paskatinamas jų vartojimas.

Akcizus galima laikyti trečius mokesčius pagal užimamą vietą Lietuvos mokestinėse pajamose. Jų dalis bendrose mokestinėse pajamose nuo 2007 iki 2015 metų padidėjo nuo 13,5 procento iki 17,5 procento dėl didinamų šio mokesčio tarifų. Didžiausią dalį šis mokestis sudarė 2009 metais, t.y. akcizai sudarė 19,5 procentus bendroje mokesčių sumoje, kuri lėmė daug mažesnis šio mokesčio sumažėjimas negu kitų mokesčių, t.y. šis mokestis ne taip jautriai reagavo į ekonomikos nuosmukį palyginus su kitais mokesčiais.

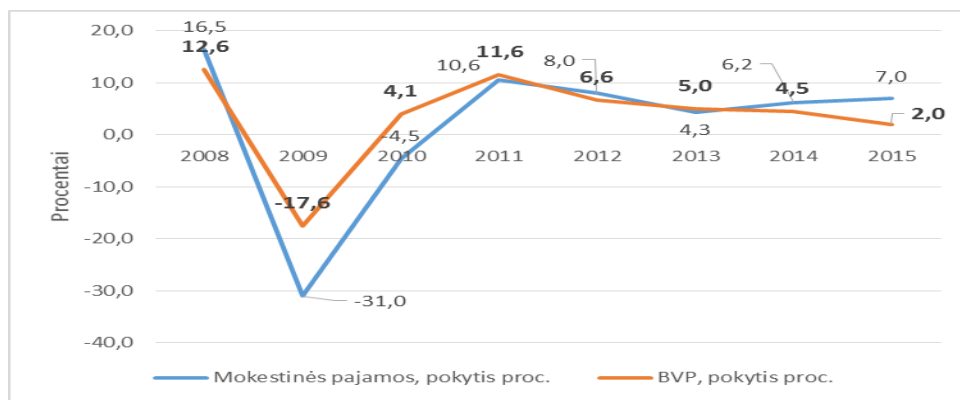
Be šių mokesčių taip pat yra mokami kiti mokesčiai, tačiau jų dalis sąlyginai maža. 2007-2015 metais jie nesudarė nei penktadalio visų mokesčių. Didžiausia jų dalis buvo 2008 metais ir sudarė 17,88 procentų, o mažiausia – 2011 metais 12,48 procento.

Taigi pridėtinės vertės mokestis, gyventojų pajamų mokestis bei akcizai 2007-2015 metais vidutiniškai sudarė 84 procentus visų mokestinių pajamų, o pridėtinės vertės mokestis - virš 43,2 procentų. Vadinasi šie mokesčiai yra svarbiausi mokestinėse pajamose, o ypač svarbią dalį užima pridėtinės vertės mokestis.

2.4. Mokestinių pajamų analizė ekonomikos cikliškumo kontekste

Valstybė keisdama mokesčių tarifus gali daryti teigiamą arba neigiamą poveikį ekonomikos augimui. Mokslininkų nuomone, per didelis apmokestinimas ir nemaža mokesčių našta daro neigiamą įtaką mokesčių surinkimui. Per didelė mokesčių našta dažnai paskatina gyventojus ar įmones vykdyti savo veiklą ar pirkti prekes ir paslaugas vadinamojoje „neapskaitytoje“ ekonomikoje arba tiesiog šešėlinėje ekonomikoje. Mokesčių tarifo ir mokestinių įplaukų priklausomybę atskleidžia Lafero kreivė, kurios esmė optimalus mokesčių tarifas esant maksimalioms mokestinėms pajamoms. Vadinasi tiek ekonomikai, tiek patiems mokesčiams jų tarifo dydis turi įtakos.

Analizuotoje mokslinėje literatūroje nustatyta, kad ne tik mokesčiai veikia ekonomikos augimą, bet ir ekonomika veikia pačius mokesčius. Augant ekonomikai turėtų didėti mokesčių surinkimas, o traukiantis atvirkščiai – mažėti. 2008-2015 metų Lietuvos BVP bei mokestinių pajamų grandininiai procentiniai pokyčiai pateikti 4 paveiksle.

4 pav. BVP ir mokestinių pajamų grandininiai procentiniai pokyčiai 2008-2015 metais

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Iš 4 paveikslo matyti, kad per visą analizuojamą laikotarpį, t.y. nuo 2007 iki 2015 metų, ekonomika labiau išaugo negu mokestinės pajamos. BVP atitinkamai išaugo 28,6 procentais, o mokestinės pajamos 8,6 procentais. BVP greitesnis augimas nei mokestinių pajamų yra teigiamas dalykas, nes mokestinė našta mažėjo. Imant vidutinius augimo tempus, ekonomika kasmet vidutiniškai augo po 3,2 procento, o mokestinės pajamos – 1 procentą. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, kad šis augimas per visą laikotarpį tiek ekonomikos, tiek mokestinių pajamų nebuvo

tolygus. Lietuvos mokestinės pajamos 2007 ir 2008 metais turėjo tendenciją augti, tačiau 2009 ir 2010 metais jos mažėjo. Nuo 2011 iki 2015 metų mokestinės pajamos vis augo, tačiau šis augimas nebuvo tolygus. BVP turėjo tendenciją augti visu laikotarpiu, išskyrus 2009 metus. BVP sumažėjo 17,6 procento, o mokesčiai – net 31 procentą. Abiejų dalykų sumažėjimą lėmė ne tik Lietuvą, bet ir visą pasaulį sukrėtusi ekonominė krizė, kurios metu nemažai įmonių bankrutavo, žmonės neteko darbų ir pan. Ekonomikos augimas bei mokestinių pajamų padidėjimas per visą analizuojamą laikotarpį didžiausias buvo 2008 metais, kuomet ekonomikos ciklas pasiekė aukščiausią tašką. BVP išaugo 12,6 procento, o mokestinės pajamos – 16,5 procento.

Kaip jau minėta, BVP ir mokestinės pajamos labiausiai augo 2008 metais. Remiantis valstybinės mokesčių inspekcijos ataskaitomis BVP augimui didžiausią įtaką darė apdirbamosios gamybos, nekilnojamo turto, nuomos ir kitos verslo veiklos, variklinių transporto priemonių, motociklų remonto, asmeninių ir buitinių daiktų taisymo, statybos ir transporto, sandėliavimo ir nuotolinių ryšių sektorių sukuriama pridėtinės vertės augimas. Be šių veiksmų prie BVP augimo taip pat prisidėjo mažmeninės ir didmeninės prekybos realizacijos augimas, kurį skatino pakankamai aukštas vartojimo lygis bei žymiai padidėjusios prekių ir paslaugų kainos palyginus su 2007 metais.

Mokestinių pajamų didžiausias augimas 2008 metais buvo iš didmeninės ir mažmeninės prekybos. Taip pat augo mokestinės pajamos iš statybos sektoriaus, viešojo valdymo ir gynybos sektoriaus, transporto ir saugojimo sektoriuje. Mokestinių pajamų iš statybos sektoriaus augimą lėmė išaugę PVM mokėjimai, o viešojo valdymo ir gynybos sektoriuje pajamos iš mokesčių augo dėl pervestos ataskaitiniais metais beveik 60 milijonų eurų didesnės GPM sumos. Didesnes pajamas iš transporto ir saugojimo sektoriaus lėmė išaugę pelno mokesčio, GPM bei kitų mokesčių mokėjimai bei sumažėję PVM grąžinimai.

2009 metus palyginus su 2008 metais, kaip jau minėta, tiek ekonomika, tiek mokestinės pajamos labiausiai mažėjo per visą analizuojamą laikotarpį. 2009 metus galima sieti su ekonomine krize, kuri palietė ne tik Lietuvą, bet ir visą pasaulį. Ekonominės krizės laikotarpiu nemažai įmonių bankrutavo, žmonės neteko darbų dėl ko išaugo nedarbo lygis. Dėl šio dalyko buvo prarasta mokestinių pajamų iš gyventojų pajamų, pelno mokesčių. Žmonėms netekus darbo ir pagrindinių savo pajamų mažėjo ir jų vartojimas, kadangi jie galėjo nupirkti mažiau prekių ir paslaugų. 2009 metais sumažėjus gyventojų vartojimui sumažėjo pajamos iš pridėtinės vertės mokesčio. Taigi ekonomikos krizės sukelti padariniai neigiamai paveikė mokestinių pajamų surinkimą. Ekonominės krizės pagrindinės priežastys įvardijamos „blogų“ bankų paskolų suteikimas gyventojams, iš kurių jau buvo galima spręsti, kad kai kurie paskolų gavėjai bus nemokūs. Kita turbūt svarbiausia priežastis yra nekilnojamojo turto kainų burbulo sproginimas, kuomet augusios būsto kainos pradėjo

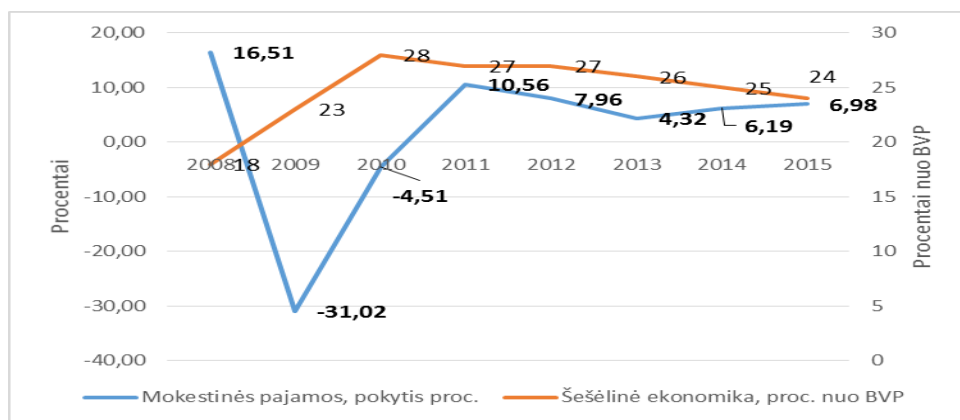
mažėti. Reali būsto kaina nebeatitiko tos kainos už kurią buvo pirktas, t.y. ji buvo mažesnė, ir nuvertėjas turtas atnešė investuotojams bei pirkėjams didelius nuostolius.

2010 metais mokestinės pajamos dar turėjo tendenciją mažėti, t.y. jos sumažėjo lyginant su 2009 metais dar 4,5 procento. BVP jau augo ir padidėjo 4,1 procento, tačiau lyginant su 2007 metais BVP mastai buvo mažesni 3,5 procento. BVP augimui įtakos turėjo augantis eksportas, kuris išaugo 30,9 procento lyginant su 2009 metais. Finansų ministerijos duomenimis tam įtakos turėjo euro smukimas dolerio atžvilgiu, pagerėjęs Europos Sąjungos ekonomikų augimas. Mažesniai mokestinių pajamų surinkimui įtakos turėjo vis dar mažėjantis dirbančiųjų skaičius ir vidutinis darbo užmokestis dėl ko vis dar mažėjo ir vartojimas.

2011 metais BVP jau buvo pasiekęs 2007 metų lygį ir buvo didesnis 7,7 procento. Lietuvos banko duomenimis tam įtakos turėjo didėjantis gyventojų užimtumas daugumoje ekonominės veiklos rūšių, mažėjantis nedarbas bei sukuriama didesnė pridėtinė vertė. Taip pat ekonomikos BVP įtakos turėjo vis dar augantis eksportas. Mokestinės pajamos, nors ir 2011 metus palyginus su 2010 metais išaugo 10,6 procento, tačiau jos buvo mažesnės negu 2007 metais 15,2 procento. Mokestinių pajamų augimui įtakos turėjo atsigaunanti ekonomika. Taip pat svarbu paminėti, kad tiek BVP, tiek mokestinių pajamų augimas po krizės buvo sparčiausias šiais metais.

2014 metais mokestinės pajamos jau pasiekė 2007 metų lygį ir buvo didesnės 1,5 procento. Tam įtakos turėjo augančios pajamos iš pagrindinių mokesčių dėl augančio dirbančiųjų skaičiaus, vidutinio darbo užmokesčio ir vartojimo. Nors mokestinės pajamos 2007 metų lygį viršijo, tačiau ir 2015 metais nebuvo didesnės negu 2008 metais, t.y. 2015 metais mokestinės pajamos buvo 6,8 procento mažesnės negu 2008 metais. Tai lėmė sumažėjusios pajamos iš GPM.

Mokestinėms pajamoms taip pat didelę įtaką turi šešėlinė ekonomika, nes dėl jos valstybė praranda nemažai mokestinių pajamų. Šešėlinės ekonomikos dalis nuo BVP ir mokestinių pajamų procentiniai grandininiai pokyčiai 2008-2015 metais pateikti 5 paveiksle.

5 pav. Šešėlinės ekonomikos dalis nuo BVP ir mokestinių pajamų grandininiai procentiniai pokyčiai 2008-2015 metais

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento ir LLRI Lietuvos ekonomikos tyrimo duomenimis

Iš 5 paveikslo matyti, kad šešėlinė ekonomika buvo mažiausia 2008 metais, o mokestinės pajamos labiausiai augo 2008 metais. Taip pat šešėlinė ekonomika pradėjo augti 2009 ir 2010 metais ir 2010 metais siekė net 28 procentus nuo BVP, kuomet mokestinės pajamos turėjo tendenciją mažėti šiuo laikotarpiu. Taigi galima daryti išvadą, kad šešėlinės ekonomikos augimas neigiamai paveikė mokestinių pajamų surinkimą, nes buvo įsigyjama dalis prekių ar paslaugų nelegaliai, dirbama nelegaliai arba dalis atlyginimo išmokama „vokeliuose“ dėl ko nebuvo sumokama mokesčių. Taip pat padidėjus akcizinių prekių kontrabandai buvo prarandama mokestinių pajamų iš akcizų. Ši problema yra aktuali ir šiomis dienomis, tačiau 2015 metais šešėlinės ekonomikos mastai jau yra mažesni nei 2010 metais ir siekia 24 procentus nuo BVP. Taip pat svarbu paminėti, kad nuo 2011 metų šešėlinė ekonomika pradėjo trauktis, kas leido surinkti daugiau mokestinių pajamų, nes nuo 2011 metų mokestinės pajamos pradėjo augti.

Taigi ekonomikos augimas turi įtakos mokestinėms pajamoms. Ypač ekonomikos poveikis juntamas, kada ji greit auga arba traukiasi. Tai galima pastebėti 2008 ir 2009 metais. Taip pat svarbu paminėti, kad BVP greičiau pasiekė 2007 metų lygį negu mokestinės pajamos, nes ekonomika jį pasiekė 2011 metais, o mokestinės pajamos – tik 2014 metais. Tam įtakos turėjo BVP augimas pagrįstas eksportu bei sumažėjusios pajamos iš GPM dėl sumažinto tarifo bei išaugusi šešėlinė ekonomika.

Išanalizuotoje literatūroje buvo aptarta, kad ekonomikos augimas daro poveikį mokestinėms pajamoms, todėl buvo sudarytas poveikiui nustatyti ekonometrinis modelis, kurio skaičiavimo rezultatai pateikti 6 lentelėje.

6 lentelė

Ekonomikos augimo poveikis mokestinėms pajamoms

	Coefficient	Std. Error	t-ratio	p-value
Const	-0,002	0,014	-0,109	0,914
ld_Ekonomikos augimas	0,704	0,140	5,009	0,00001
Koreguotas determinacijos koeficientas			0,394	

Šaltinis: sudaryta autoriaus atliktais skaičiavimais

Iš 6 lentelės matyti, kad ekonomikos augimas daro statistiškai reikšmingą poveikį. Ekonomikai išaugus 1 procentu mokestinės pajamos vidutiniškai turėtų išaugti 0,704 procento. Ekonomikai vis augant didėja dirbančiųjų skaičius, auga darbo užmokestis, didėja vartojimas, kuriasi daugiau įmonių, dėl ko surenkama daugiau yra mokesčių. Vartojimo poveikis mokestinėms pajamoms pateiktas 7 lentelėje.

Vartojimo poveikis mokestinėms pajamoms

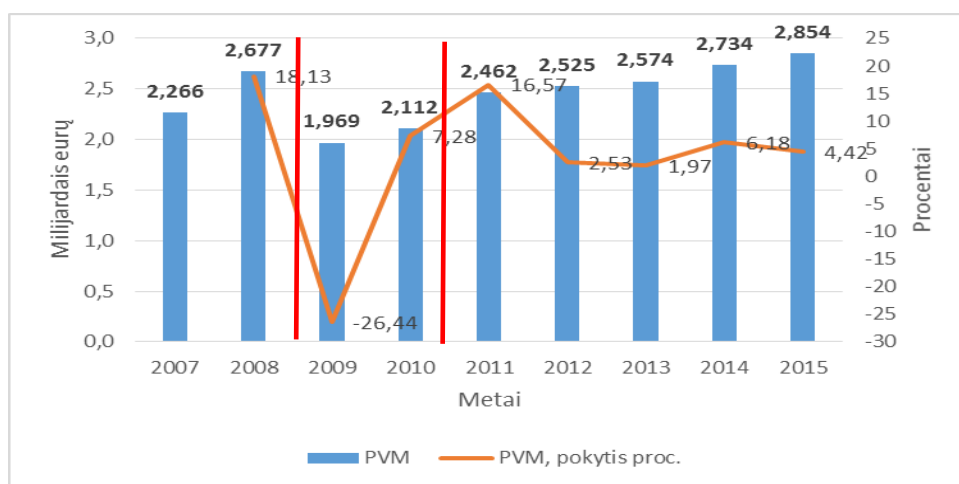
	Coefficient	Std. Error	t-ratio	p-value
Const	-0,001	0,015	-0,058	0,954
ld_Vartojimo_islaidos	0,754	0,182	4,150	0,0002
Koreguotas determinacijos koeficientas			0,305	

Šaltinis: sudaryta autoriaus atliktais skaičiavimais

Iš 7 lentelės matyti, kad ir vartojimas daro statistiškai reikšmingą poveikį. Vartojimo išlaidoms išaugus 1 procentu mokestinės pajamos turėtų vidutiniškai išaugti 0,754 procento. Vartojimo poveikis mokestinėms pajamoms yra didesnis negu ekonomikos augimo, nes vartojimo išlaidos yra labiau apmokestinamos negu ekonomikos išlaidos, nes pavyzdžiui PVM nėra taikomas eksportuojamoms prekėms ir pan. Remiantis koreguotais determinacijos koeficientais labiau tinkamesnis modelis prognozuoti yra su ekonomikos augimu.

2.5. Pridėtinės vertės mokesčio analizė ekonomikos cikliškumo kontekste

Pridėtinės vertės mokestis yra vienas iš svarbiausių Lietuvoje, nes jo surenkama yra daugiausia. PVM yra apmokestinamos prekės ir paslaugos, todėl jų didesnis įsigyjas bei suteikiamas turi didelę reikšmę PVM pajamoms. Prekių ir paslaugų taip pat yra įsigyjama ir šešėlinėje ekonomikoje, kurių dalis šešėly Lietuvos laisvosios rinkos instituto duomenimis sudaro apie penktadalį. Toliau bus analizuojama 2007-2015 metų PVM pajamų dinamika, kuri yra pateikta 6 paveiksle.

6 pav. PVM pajamų dinamika 2007-2015 metais

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos duomenimis

Iš 6 paveikslo matyti, kad pajamos iš pridėtinės vertės mokesčio per analizuojamą laikotarpį išaugo 26 procentus. Analizuojamu laikotarpiu PVM pajamos vidutiniškai augo po 2,9 procento per metus. 2007-2008 metais pajamos iš šio mokesčio turėjo tendenciją augti, tačiau 2008-2009 metais

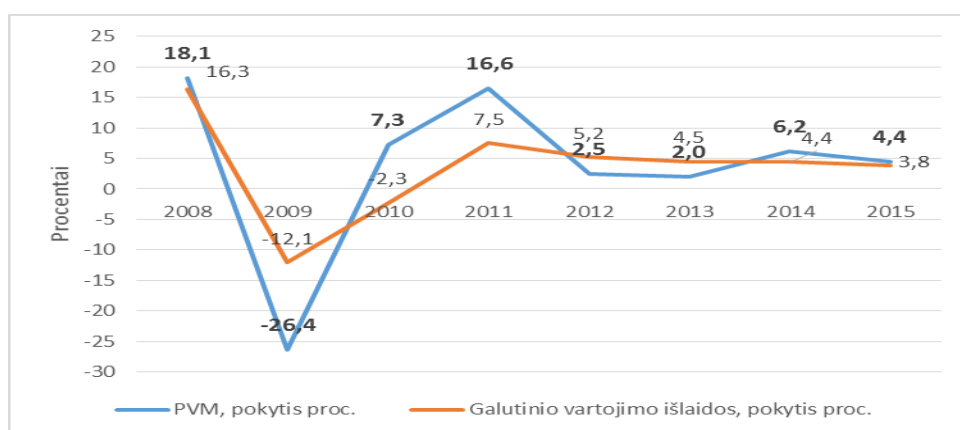
jos mažėjo. Nuo 2010 metų pajamos iš PVM turėjo tendenciją augti, tačiau šis augimas nebuvo tolygus.

2008 metais pajamos iš PVM labiausiai augo per visą analizuojamą laikotarpį. 2008 metus palyginus su 2007 metais pridėtinės vertės mokesčių pajamų išaugo net 18,1 procento. Tam įtakos turėjo aukštas vartojimo lygis bei labai išaugusios kainos. 2008 metais Lietuvos statistikos departamento duomenimis infliacija buvo net 8,5 procento.

2009 metais PVM pajamos labiausiai mažėjo per 2007-2015 metų laikotarpį. Dėl ekonomikos nuosmukio pridėtinės vertės mokesčio buvo surinkta net 26,4 procento mažiau nei 2008 metais. Ekonominės krizės metu nemažai įmonių bankrutavo, žmonės neteko darbų, mažėjo gyventojų atlyginimai, kas sumažino prekių ar paslaugų pirkimą. Taip pat ekonominės krizės metu labai išaugo šešėlinė ekonomika. Lietuvos laisvosios rinkos instituto duomenimis šešėlinė ekonomika Lietuvoje išaugo nuo 18 iki 23 procentų nuo BVP, kas lėmė dar mažesnes PVM pajamas, nes dalis prekių ir paslaugų buvo realizuojama „neapskaitytoje“ ekonomikoje ir taip nesumokama PVM mokesčių.

2011 metais PVM pajamos ne tik jau buvo didesnės 8,7 procento negu 2007 metais, tačiau ir labiausiai augo po ekonominės krizės. PVM pajamos 2011 metus palyginus su 2010 metais išaugo net 16,6 procento. Didesnių PVM įplaukų surinkimą paskatino vartojimas, kuris augo dėl sumažėjusio nedarbo ir augančių gyventojų pajamų. Nepaisant to, kad PVM tarifas buvo padidintas, o ekonomika augo nuo 2010 metų, prieš krizinį 2008 metų lygį PVM pajamos pasiekė ir viršijo 2,1 procentu tik 2014 metais.

Nagrinėjant PVM pajamas nustatyta, kad jos labai yra priklausomos nuo vartojimo. Toliau bus analizuojama, kaip keitėsi pajamos iš PVM ir vartojimo išlaidos. PVM ir galutinio vartojimo išlaidų grandininiai pokyčiai 2008-2015 metais yra pateikti 7 paveiksle.

7 pav. PVM pajamų ir galutinio vartojimo išlaidų augimo tempai 2008-2015 metais

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Iš 7 paveikslo matyti, kad galutinio vartojimo išlaidos per analizuojamą laikotarpį išaugo 28,1 procento, o kasmet vidutiniškai augo po 3,2 procento. Pridėtinės vertės mokesčio augimo tempas

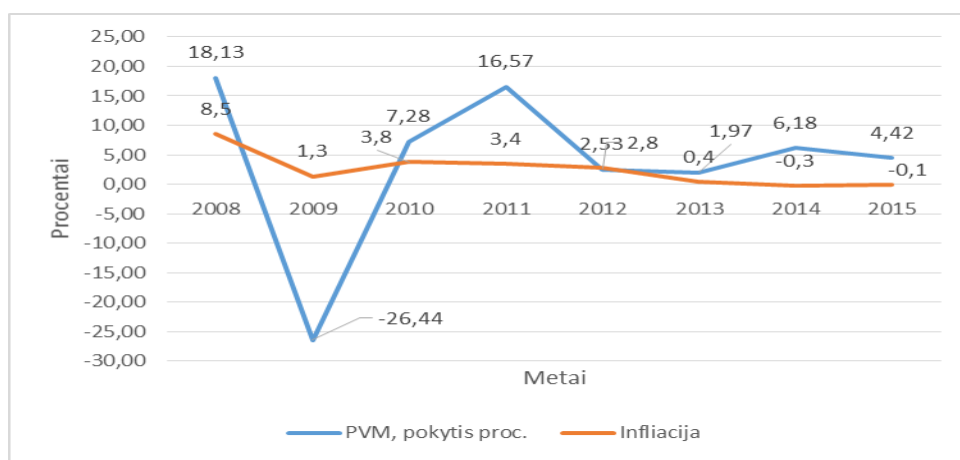
buvo mažesnis negu galutinio vartojimo išlaidų, nes 2009 metais PVM pajamos jautriau reagavo į ekonominę krizę negu vartojimo išlaidos.

Per analizuojamą laikotarpį labiausiai abu rodikliai augo 2008 metais: PVM išaugo 18,1 procentų lyginant su 2007 metais, o vartojimo išlaidos – 16,3 procento. 2009 metais tiek mokestinės pajamos iš PVM, tiek vartojimo išlaidos mažėjo: PVM pajamos - 26,4 procento, o vartojimo išlaidos – 12,08 procento. Iš to galima daryti išvadą, kad ekonomikos ciklai turi nemažą įtaką šiems rodikliams.

Svarbu pabrėžti tai, kad pajamos iš PVM 2010 metais augo, nors galutinio vartojimo išlaidos – mažėjo. Remiantis finansų ministerijos duomenimis PVM augimą galėjo sąlygoti tai, kad jo standartinis tarifas nuo 19 procentų buvo padidintas iki 21 procento. Taip pat pagerėjo ir šio mokesčio administravimas, kuris prisidėjo prie šio mokesčio pajamų augimo.

Galutinio vartojimo išlaidos 2009 ir 2010 metais mažėjo, o 2011 metais pradėjo augti ir šis augimas buvo didžiausias 2011-2015 metų laikotarpiu ir siekė 2011 metus palyginus su 2010 metais 7,5 procento. Tai lėmė atsigaunanti ekonomika, t.y. mažėjantis nedarbas, augančios gyventojų pajamų. PVM pajamų augimas taip pat didžiausias buvo šiuo laikotarpiu ir šis augimas siekė net 16,6 procento, nes tai paskatino išaugęs vartojimas.

Be vartojimo mokestines pajamas iš PVM veikia ir infliacija, nes augant kainoms yra daugiau PVM atskaitoma nuo prekės ar paslaugos. PVM pajamų ir infliacijos dinamika pateikta 8 paveiksle.

8 pav. PVM pajamų ir infliacijos dinamika 2008-2015 metais

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Iš 8 paveikslo matyti, kad infliacija didžiausia buvo 2008 metais ir ji siekė 8,5 procento. Tokia didelė infliacija buvo viena iš priežasčių, kuri nulėmė didesnę PVM pajamų surinkimą tais metais. Analizuojamu laikotarpiu didesnę infliaciją galima fiksuoti 2010 ir 2011 metais, kuri buvo 3,8 ir 3,4 procento, ir prisidėjo prie augančių PVM pajamų. Iš esmės didesnė infliacija teigiamą poveikį PVM pajamoms turi tik trumpuoju laikotarpiu, nes išaugusios kainos skatina gyventojus ieškoti alternatyvų: pirkti prekes nelegaliai arba pirkti jas kaimyninėse šalyse. 2014 ir 2015 metais yra fiksuojama defliacija, nors mokestinės pajamos augo. Sumažėjusios kainos galėjo duoti teigiamą

efektą, nes tais metais taip pat mažėjo šešėlinė ekonomika, kuri 2013 metais sudarė 26 procentus nuo BVP, o 2015 metais - jau 24 procentus nuo BVP.

Iš atliktos dinaminės analizės galima daryti išvadą, kad PVM pajamos reaguoja į ekonomikos ciklus, nes augant ekonomikai jos auga, o esant nuosmukui – mažėja. Ekonomikos augimo įtakai įvertinti buvo sudaryti du modeliai: pirmas, kai PVM pajamas veikia BVP ir tarifo pasikeitimas, o kitas – vartojimo išlaidos ir tarifo pasikeitimas. Gauti rezultatai pateikti 8 lentelėje.

8 lentelė

Ekonomikos augimo poveikis PVM pajamoms

	Coefficient	Std. Error	t-ratio	p-value
Const	0,018	0,0295	0,616	0,542
ld_Ekonomikos augimas	0,056	0,285	0,198	0,844
PVM_tarifo_pokytis	-0,093	0,103	-0,901	0,372
Koreguotas determinacijos koeficientas			-0,032	

Šaltinis: sudaryta autoriaus atliktais skaičiavimais

Iš 8 lentelės matyti, kad ekonomikos augimas statistiškai reikšmingo poveikio nedaro. Taip gali būti dėl to, nes ekonomikos augimas gali būti pagrįstas eksportu. Pavyzdžiui: 2010 metais ekonomika augo, tačiau vartojimas mažėjo, nes ekonomika augo dėl išaugusio eksporto. Mažesnis vartojimas reiškia mažiau nupirktų prekių ar paslaugų, o tai reiškia mažiau sumokėto PVM. Vartojimo poveikis PVM pajamoms pateiktas 9 lentelėje.

9 lentelė

Vartojimo poveikis PVM pajamoms

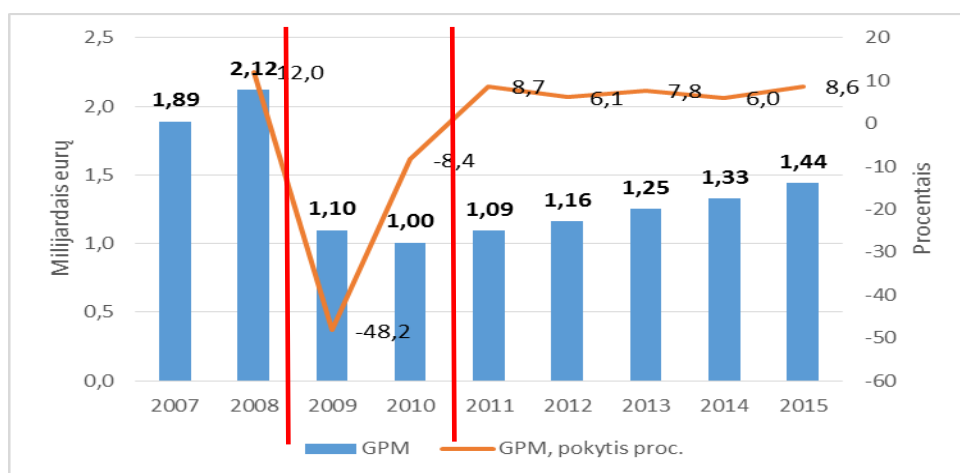
	Coefficient	Std. Error	t-ratio	p-value
Const	0,007	0,025	0,272	0,787
PVM_tarifo_pokytis	-0,108	0,089	-1,2196	0,231
ld_Vartojimo_islaidos_1	1,024	0,295	3,472	0,001
Koreguotas determinacijos koeficientas			0,237	

Šaltinis: sudaryta autoriaus atliktais skaičiavimais

Iš 9 lentelės matyti, kad vartojimo išlaidos daro statistiškai reikšmingą poveikį PVM pajamoms. Vartojimo išlaidoms išaugus 1 procentu, PVM pajamos vidutiniškai turėtų išaugti 1,02 procento. Tai reiškia, kad kuo daugiau yra nuperkama prekių ar paslaugų, tuo daugiau yra sumokama PVM. Remiantis koreguotais determinacijos koeficientais labiau tinkamesnis modelis prognozuoti yra su vartojimu.

2.6. Gyventojų pajamų mokesčio analizė ekonomikos cikliškumo kontekste

Gyventojų pajamų mokesčiu yra apmokestinamu gyventojų uždirbtos pajamos. Šiam mokesčiui tiesiogiai įtaką daro uždirbtų pajamų dydis, dirbančiųjų skaičius, tarifo dydis bei neapmokestinamųjų pajamų dalis. Taip pat nemažai įtakos GPM pajamų surinkimui turi šešėlinė ekonomika. Lietuvos laisvosios rinkos instituto duomenimis nelegalus darbas ir neoficialus darbo užmokestis, mokamas „vokeliuose“, Lietuvoje sudaro apie ketvirtadalį šešėlios ekonomikos. Taigi iš pat pradžių bus apžvelgta GPM pajamų dinamika ir nustatytos priežastys dėl ko jos keitės. GPM pajamų dinamika 2007-2015 metų laikotarpio pateikta 9 paveiksle.

9 pav. GPM pajamų dinamika 2007-2015 metais

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Iš 9 paveikslo matyti, kad per visą analizuojamą laikotarpį šio mokesčio surinkimas sumažėjo 23,9 procentais. GPM pajamos ekonominio nuosmukio metu 2009 ir 2010 metais turėjo tendenciją mažėti, o nuo 2011 metų jis kasmet pradėjo augti, tačiau šis augimas nebuvo tolygus. Kasmet vidutiniškai šio mokesčio pajamos sumažėdavo 3,35 procento, tačiau, kaip jau minėta, šis mažėjimas buvo tik 2009 ir 2010 metais ir ypač 2009 metų sumažėjimas turėjo didelį įtaką šio mokesčio pajamų bendram susitraukimui. Labiausiai šio mokesčio surinkimas išaugo, kaip ir PVM, 2008 metais.

2008 metais labiausiai per analizuojamą laikotarpį GPM pajamos augo ir šis augimas palyginus su 2007 metais sudarė 12 procentų. VMI duomenimis darbo užmokesčio didėjimas turėjo didžiausią teigiamą poveikį šių mokesčių pajamų augimui. Taip pat didesnių pajamų iš GPM buvo gauta dėl VMI kovos su šešėline ekonomika ir mokesčių vengimu. Be šių veiksnių taip pat minimas yra padidėjęs minimalus darbo užmokestis, kuris 2007 metus palyginus su 2008 metais išaugo 28,96 euro.

2009 metais iš šio mokesčio gaunamų pajamų sumažėjo beveik dvigubai, t.y. palyginus su 2008 metais jų sumažėjo net 48,2 procento. Mažėjantis vidutinis darbo užmokestis yra vienas iš veiksnių,

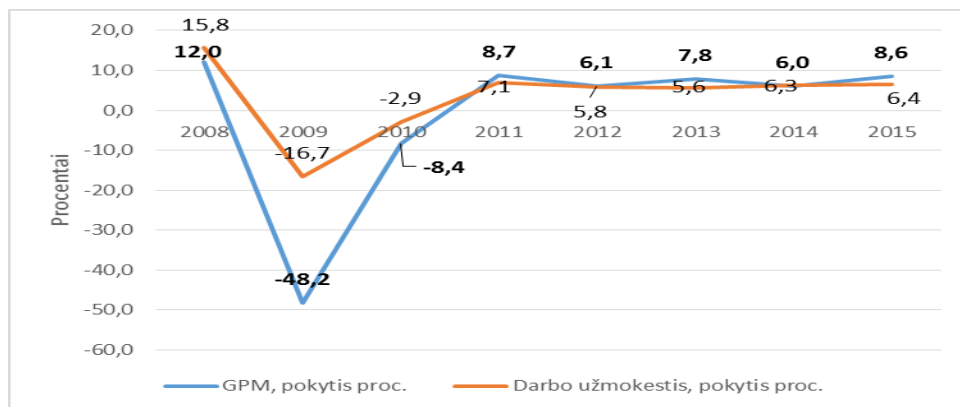
kuris sumažino gaunamas pajamas iš GPM. Taip pat nemažai įtakos šio mokesčio sumažėjimui turėjo GPM tarifo sumažinimas, kuris sumažėjo net 9 procentais, t.y. nuo 24 iki 15 procentų. Be šių veiksnių taip pat prie GPM pajamų sumažėjimo prisidėjo ir dirbančiųjų skaičiaus sumažėjimas dėl ko taip pat ir išaugo nedarbas.

Nuo 2011 metų mokestinės pajamos iš GPM tik turėjo tendenciją tik augti. Nors visu laikotarpiu GPM pajamos augo panašiai, tačiau galima išskirti du metus, kada šios mokestinės pajamos augo labiausiai: 2011 ir 2015 metais.

Šiuo laikotarpiu, t.y. nuo 2011 iki 2015 metų, GPM pajamos labiausiai augo 2011 metais ir šis augimas palyginus 2011 metus su 2010 metais buvo 8,7 procento. Šį didėjimą paskatino atsigaunanti ekonomika, mažėjantis nedarbas, didėjantis vidutinis darbo užmokestis.

Šiek tiek mažesniu tempu GPM pajamos augo 2015 metais. Šis augimas siekė 2015 metus palyginus su 2014 metais 8,6 procento. Šiam augimui taip pat nemažai įtakos turėjo vidutinis darbo užmokestis, kuris padidėjo 5,9 procento. Finansų ministerijos duomenimis mokestinių pajamų iš GPM augimui taip pat nemažai įtakos turėjo šio mokesčio įstatymo pataisos, kurios leido išplėsti kapitalo pajamų apmokestinamąją bazę.

Viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl keitėsi GPM pajamos yra darbo užmokestis. GPM pajamų ir darbo užmokesčio (kaip BVP, apskaičiuoto pajamų metodu, dalies) procentiniai pokyčiai 2008-2015 metais pateikti 10 paveiksle.

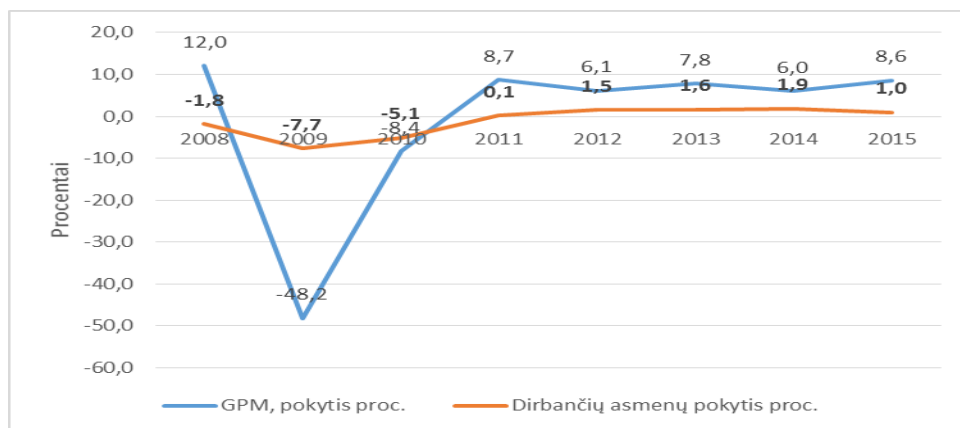
10 pav. GPM pajamų ir darbo užmokesčio procentiniai pokyčiai 2008-2015 metais

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Iš 10 paveikslo matyti, kad darbo užmokestis ir GPM pajamos mažėjo 2009 ir 2010 metais, o labiausiai sumažėjo 2009 metais. Darbo užmokestis sumažėjo 16,7 procento, o GPM pajamos – 48,2 procento. GPM pajamos labiau negu darbo užmokestis sumažėjo dėl to, nes buvo sumažintas GPM tarifas. Tiek GPM pajamos, tiek darbo užmokestis labiausiai augo 2008 metais: GPM pajamos išaugo 12 procentų, o darbo užmokestis – 15,8 procento. Nuo 2011 metų GPM pajamos ir darbo užmokestis turėjo tendenciją augti. Taigi bendros augimo ir mažėjimo tendencijos abiejų

rodiklių grafike matos ir tam įtakos turėjo ekonomikos cikliškumas, t.y. ekonomikos nuosmukis ir jos atsigavimas.

GPM surinkimui taip pat nemažai įtakos turi dirbančiųjų skaičius, nes didesnis dirbančiųjų skaičius reiškia didesnę šio mokesčio mokėtojų skaičių. GPM ir dirbančiųjų skaičiaus dinamika pateikta 11 paveiksle.

11 pav. GPM pajamų ir dirbančiųjų skaičiaus procentiniai pokyčiai 2008-2015 metais

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento ir Eurostato duomenimis

Iš 11 paveikslo matyti, kad dirbančiųjų skaičius buvo didžiausias per analizuojamą laikotarpį 2007 metais ir siekė 1422,5 tūkst., tačiau 2008, 2009 ir 2010 metais turėjo tendenciją mažėti, nors GPM pajamos dar 2008 metais augo. Nuo 2011 metų dirbančiųjų skaičius, kaip ir GPM pajamos, kasmet vis didėjo, tačiau šis augimas nebuvo tolygus. Per analizuojamą laikotarpį dirbančiųjų skaičius sumažėjo 8,6 procentais, tačiau GPM pajamos sumažėjo beveik 3 kartus labiau, t.y. 23,9 procentais. GPM pajamos labiau sumažėjo, nes buvo sumažintas šio mokesčio tarifas. Atmetus tai, kad nuo 2011 metų dirbančiųjų skaičius tik augo, galima teigti, kad kasmet jis sumažėdavo po 1,1 procento.

Didžiausias dirbančiųjų skaičiaus mažėjimas, kaip ir GPM, buvo 2009 metais. Jis sumažėjo 7,7 procento. Tam įtakos turėjo ekonominė krizė. Sumažėjęs dirbančiųjų skaičius turėjo įtakos ir GPM mokesčio sumažėjimui, kuris 2008 palyginus su 2007 metais sumažėjo net 48,2 procento.

Išskirti metų, kuriais ypač augo dirbančiųjų skaičius nelabai galima, kadangi šis augimas nesiekė 2 procentų visą laikotarpį nuo 2011 metų, tačiau pajamos iš GPM augo 3-4 kartus spartesniu tempu negu dirbančiųjų skaičius.

Ekonomikos augimas taip pat veikia ir pajamas iš GPM. Atlikti skaičiavimai, kurie parodo ekonomikos augimo poveikį GPM pateikti 10 lentelėje.

Ekonomikos augimo poveikis GPM

	Coefficient	Std. Error	t-ratio	p-value
Const	0,0003	0,031	0,009	0,993
ld_Ekonomikos augimas	1,656	0,335	4,943	0,00002
GPM_tarifo_pokytis	-0,393	0,147	-2,683	0,011
Koreguotas determinacijos koeficientas			0,601	

Šaltinis: sudarytas autoriaus atliktais skaičiavimais

Iš 10 lentelės matyti, kad tiek ekonomika, tiek GPM tarifo pakeitimas turi statistiškai reikšmingą poveikį pajamoms gaunamoms iš šio mokesčio. Ekonomikai išaugus 1 procentu mokestinės pajamos iš GPM turėtų vidutiniškai išaugti 1,66 procento, o laikotarpiu, kai keitėsi GPM tarifas, GPM pajamos turėjo vidutiniškai sumažėti 0,39 procento. Ekonomikos augimas šioms mokestinėms pajamos yra reikšmingas tuo, kad jai augant įprastai didėja dirbančiųjų asmenų skaičius, auga atlyginimai, kas leidžia daugiau surinkti pajamų iš GPM. GPM tarifo pakeitimas turėjo neigiamą poveikį, nes jį sumažinus buvo surinkta mažiau pajamų iš GPM. Vartojimas turėtų netiesiogiai taip pat veikti GPM pajamas. Jo poveikis šioms pajamoms pateiktas 11 lentelėje.

Vartojimo poveikis GPM

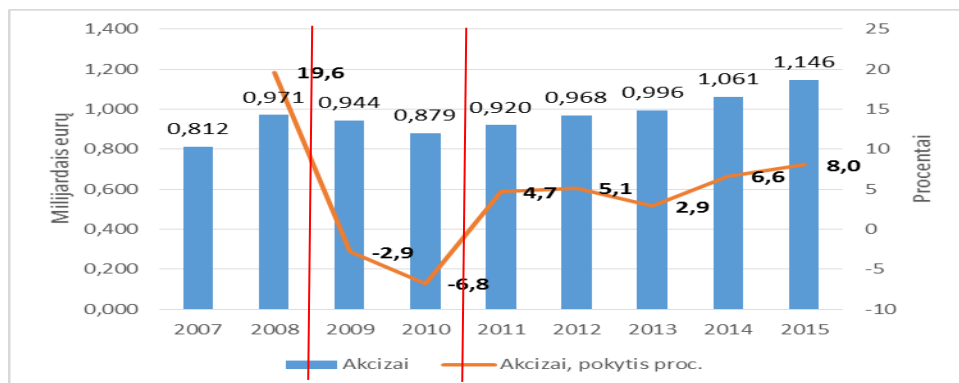
	Coefficient	Std. Error	t-ratio	p-value
Const	-0,023	0,012	-1,999	0,053
GPM_tarifo_pokytis	-0,2045	0,056	-3,636	0,0009
ld_Vartojimo_išlaidos	3,003	0,155	19,358	<0,00001
Koreguotas determinacijos koeficientas			0,942	

Šaltinis: sudarytas autoriaus atliktais skaičiavimais

Iš 11 lentelės matyti, kad vartojimo išlaidos turi statistiškai reikšmingą poveikį GPM pajamoms. Vartojimo išlaidoms išaugus 1 procentu GPM pajamos turėtų išaugti 3 procentais. Vartojimo poveikis didesnis negu ekonomikos augimo, nes vartojimas labiau atspindi realią situaciją. 2010 metais nors ekonomika augo, tačiau dirbančiųjų skaičius, vidutinis darbo užmokestis mažėjo, kas paskatino mažesnę vartojimą. Mažesnis vartojimas reiškia, kad suteikiama mažiau prekių ir paslaugų dėl to joms suteikti reikia mažiau darbuotojų, taip pat esanti didesnė darbo jėgos pasiūla sudaro prielaidas mažesniai darbo užmokesčiui, nes darbdavys nėra suinteresuotas didinti darbo užmokestį. Dėl šių dalykų mažėja pajamos iš GPM. Remiantis koreguotais determinacijos koeficientais labiau tinkamesnis modelis prognozuoti yra su vartojimu.

2.7. Akcizų mokesčio pajamų analizė ekonomikos cikliškumo kontekste

Akcizų mokesčiais įprastai apmokestinamos tos prekės, kurių vartojimą norima sumažinti. Tai alkoholis, cigaretės, kuras ir pan. Akcizų pajamų dinamika 2007-2015 metų laikotarpio pateikta 12 paveiksle.

12 pav. Akcizų dinamika 2007-2015 metais

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Iš 12 paveikslo matyti, kad per analizuojamą laikotarpį pajamų iš šio mokesčio padidėjo net 41,2 procento. Per analizuojamą laikotarpį šio mokesčio pajamos mažėjo tik ekonomikos nuosmukio laikotarpiu: 2009 ir 2010 metais, o likusiu laikotarpiu turėjo tendenciją augti. Nors šio mokesčio augimas nebuvo tolygus, tačiau kasmet jis vidutiniškai turėjo augti po 4,4 procento. Tai yra didžiausias augimo tempas iš visų mokesčių ir taip pat didesnis už ekonomikos augimo. Labiausiai šio mokesčio surinkimas augo, kaip ir kitų mokesčių, 2008 metais, labiausiai sumažėjo – 2010 metais. Nors 2 metus iš eilės mokesčiai iš akcizų mažėjo, tačiau pajamos iš jų palyginus su 2007 metais buvo didesnės visą laikotarpį, net ir 2010 metais. Akcizų pajamoms nemažai įtakos turi šešėlinė ekonomika, nes Lietuvos laisvosios rinkos instituto duomenimis apie trečdalį šešėlio Lietuvoje sudaro akcizinių prekių prekyba ir kontrabanda.

2008 metais šio mokesčio buvo surinkta daugiau negu 2007 metais 19,6 procento. Vidutinio darbo užmokesčio augimas labai buvo panašus, nes jis išaugo 2008 metus palyginus su 2007 metais 19,9 procento. Vadinasi akcizų augimą galima sieti su augančiomis gyventojų pajamomis, nes didesnės pajamos leidžia pirkti daugiau prekių, t.y. padidėja perkamoji galia. Taip pat šio mokesčio didesnių pajamų surinkimą galima sieti su atskiroms akcizinių prekių grupėms padidintais tarifais. VMI duomenimis nuo 2008 metų sausio 1 dienos buvo padidinti tarifai: alui -10 procentų, benzinui ir gazoliui – 12 procentų, o etilo alkoholiui ir visiems kitiems alkoholiniams gėrimams – 20 procentų. Taip pat nuo 2008 metų kovo mėnesio buvo padidintas tarifas cigaretėms.

2010 metais pajamos iš akcizų labiausiai mažėjo per 2007-2015 metų laikotarpį. 2010 metus palyginus su 2009 metais jų buvo surinkta 6,8 procento mažiau. Tam įtakos taip pat turėjo vis dar mažėjantis gyventojų vidutinis darbo užmokestis, didėjantis nedarbas bei vartojimas. VMI

duomenimis labiausiai mokestinių pajamų iš akcizų sumažėjo surenkamo iš cigarečių. Tai sudarė net 40,45 milijono eurų, kadangi 2010 metus lyginant su 2009 metais cigarečių buvo parduota beveik 40 procentų mažesne verte. Taip pat akcizų pajamų sumažėjimą nemažai lėmė sumažėjęs realizuoto benzino kiekis, kurio buvo nupirkta 23,6 procento mažiau negu 2009 metais. Iš jų buvo surinkta mažiau 30,14 milijono eurų. Svarbiausia priežastis, kuri lėmė pajamų iš akcizų sumažėjimą, yra išaugusi šešėlinė ekonomika, kuri 2010 metais siekė net 28 procentus.

Pajamos iš akcizų sparčiausiai po krizės augo 2015 metais. Jų augimas palyginus su ankstesniais metais sudarė 8 procentus. Prie to žinoma prisidėjo augantis vidutinis atlyginimas, nes po ekonominės krizės jis taip pat augo sparčiausiai. 2015 metus palyginus su 2014 metais vidutinis metinis darbo užmokestis padidėjo 5,9 procento. Taip pat pajamų iš akcizų didėjimui nemažai įtakos turėjo, finansų ministerijos duomenimis, valstybės taikomos priemonės, kurios yra nukreiptos nelegalios prekybos akcizinėmis prekėmis mažinimui. Dėl šių priemonių buvo surinkta daugiau akcizų mokesčių nei planuota iš cigarečių ir dyzelino: cigarečių buvo parduota 8,1 procento daugiau, o dyzelino – 12,3 procento.

Akcizais yra apmokestinama kuras, alkoholis, cigaretės, todėl toliau bus analizuojama, kaip keitėsi jų sunaudojimas 2007-2015 metais. Vietoj kuro bus paimta automobilių skaičius, nes daroma prielaida, kad didėjant automobilių skaičiui turėtų būti daugiau sunaudojama kuro. Akcizų pajamų, legalių tabako gaminių (cigaretėmis) ir alkoholinių (absoliutaus 100 proc. alkoholio) gėrimų suvartojimo, tenkančio vienam gyventojui, ir automobilių skaičiaus dinamika 2007-2015 metais pateikta 12 lentelėje.

12 lentelė

Akcizų pajamų, alkoholio suvartojimo, tabako gaminių suvartojimo ir automobilių skaičiaus dinamika 2007-2015 metais

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Akcizų pajamos, mlrd. eurų	0,812	0,971	0,944	0,879	0,920	0,968	0,996	1,061	1,146
Alkoholio suvartojimas (litrais 1 gyv.)	11,7	11,8	11,1	11,5	12,5	12,6	12,4	12,1	12
Kelių transporto priemonių skaičius, vnt.	1587903	1671065	1695286	1691855	1713277	1753407	1808982	1205668	1244063
Tabako suvartojimas (cigaretės 1 gyv.)	1285	1259	849	791	915	907	947	999	1100
Grandininiai pokyčiai									
Akcizų pajamos, pokytis proc.		19,63%	-2,86%	-6,80%	4,67%	5,13%	2,88%	6,58%	8,03%
Alkoholio suvartojimas, pokytis proc.		0,85%	-5,93%	3,60%	8,70%	0,80%	-1,59%	-2,42%	-0,83%
Kelių transporto priemonių skaičiaus pokytis proc.		5,24%	1,45%	-0,20%	1,27%	2,34%	3,17%	-33,35%	3,18%
Tabako suvartojimas, pokytis proc.		-2,02%	-32,57%	-6,83%	15,68%	-0,87%	4,41%	5,49%	10,11%

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Iš 12 lentelės matyti, kad per analizuojamą laikotarpį pajamos iš akcizų ir legalių alkoholinių gėrimų suvartojimas, tenkantis vienam gyventojui, augo. Akcizai padidėjo 0,334 milijardo eurų arba 41,17 procentų, o legalių gėrimų suvartojimas – 0,3 litro arba 2,56 procento. Kelių transporto priemonių Lietuvoje per 2007-2015 metus sumažėjo 343840 vienetų arba 21,65 procentais. Tam įtakos labiausiai turėjo 2014 metų liepos 1 dieną įvestas įstatymas, dėl kurio buvo išregistruota nemažai nenaudojamų automobilių. Tabako gaminių suvartojimas per visą laikotarpį sumažėjo 185 vienetais arba 14,4 procento.

Per visą analizuojamą laikotarpį labiausiai alkoholio suvartojimas sumažėjo 2009 metais, t.y. 5,93 procento palyginus su 2008 metais, padidėjo – 2011 metais ir šis padidėjimas sudarė 8,7 procento. Tai galima sieti su 2009 metais išaugusia šešėline ekonomika, o augimą – kovą su nelegalia prekyba alkoholiu. Legalaus alkoholio suvartojimo pokyčiai atsiliepė mokestinėms pajamos iš akcizų, kadangi 2009 metais mokestinės pajamos iš akcizų sumažėjo 2,86 procento, o 2011 metais augo – 4,67 procento.

Kelių transporto priemonių skaičius iš esmės visą laikotarpį didėjo. 2014 metus jis labai sumažėjo, bet tam įtakos turėjo išregistruoti automobiliai, kurie yra nenaudojami. 2010 metais akcizų pajamos ypač sumažėjo ir tam įtakos galėjo turėti automobilių skaičiaus sumažėjimas 0,2 procento, nes sumažėjus automobiliams sunaudojama mažiau degalų. 2008 metais akcizų pajamos taip pat galėjo ypač išaugti dėl akcizų, nes Lietuvoje tais metais gan išaugo automobilių skaičius, kurio augimas siekė 5,24 procento.

Legalių tabako gaminių suvartojimas ypač sumažėjo 2009 metais. 2009 metus palyginus su 2008 metais jis sumažėjo 32,57 procentais, o tai neigiamai atsiliepė akcizų surinkimui. Taip pat 2010 metais Lietuvos laisvosios rinkos instituto duomenimis ypač išaugo šešėlinės cigarečių rinkos dalis, kuri sudarė net 42,8 procentus, kas lėmė dar didesnę akcizų pajamų sumažėjimą. 2011 metais tabako gaminių suvartojimas labiausiai augo ir šis augimas siekė 15,68 procento. Tai galėjo lemti sėkminga kova su šešėline ekonomika, nes šešėlinės cigarečių rinkos dalis sumažėjo iki 30,8 procento. Legalių tabako gaminių suvartojimas prisidėjo prie mokestinių pajamų augimo iš akcizų.

Taigi legalaus tabako ir alkoholio suvartojimo augimas turi teigiamą poveikį akcizų pajamų augimui. Taip pat didėjantis automobilių skaičius didina šias pajamas. Iš visų minėtų prekių mažesnes pajamas iš akcizo nemažai lemia šešėlinė ekonomika, kurioje yra nelegaliai įsigyjama šių prekių.

Ekonomikos augimas, kaip ir kitiems mokesčiams, daro įtaką ir akcizų mokesčiams. Ekonomikos augimo poveikis akcizams pateiktas 13 lentelėje.

Ekonomikos augimo poveikis akcizams

	Coefficient	Std. Error	t-ratio	p-value
Const	0,002	0,018	0,137	0,892
ld_Ekonomikos augimas	0,742	0,181	4,103	0,0002
Koreguotas determinacijos koeficientas			0,2997	

Šaltinis: sudarytas autoriaus atliktais skaičiavimais

Iš 13 lentelės matyti, kad ekonomika daro statistiškai reikšmingą poveikį akcizų surinkimui. Ekonomikai padidėjus 1 procentu mokestinės pajamos iš akcizų vidutiniškai išauga 0,742 procento. Auganti ekonomika turi teigiamą poveikį pajamų iš akcizų surinkimui, nes augant ekonomikai įprastai didėja gyventojų pajamos, kurios skatina ne tik didesnę vartojimą, bet ir mažesnę prekių įsigijimą šešėlinėje ekonomikoje. Turėdamas didesnes pajamas žmogus geriau pirks kokybiškesnę prekę legaliai, nors ir brangiau, nei rizikuodamas ir pirks abejotinos kokybės šešėlinėje ekonomikoje. Vartojimas, kaip jau minėta, daro teigiamą poveikį akcizų pajamoms ir šis poveikis yra pateiktas 14 lentelėje.

Vartojimo poveikis akcizų pajamoms

	Coefficient	Std. Error	t-ratio	p-value
Const	0,005	0,0199	0,259	0,797
ld_Vartojimo_islaidos	0,634	0,243	2,614	0,013
Koreguotas determinacijos koeficientas			0,136	

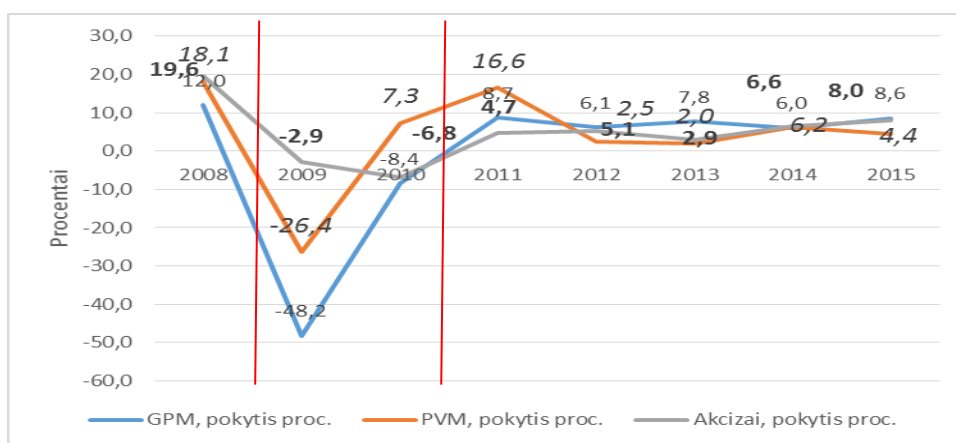
Šaltinis: sudarytas autoriaus atliktais skaičiavimais

Iš 14 lentelės matyti, kad vartojimo išlaidos daro statistiškai reikšmingą poveikį akcizų pajamoms. Vartojimo išlaidoms išaugus 1 procentu akcizų pajamos turėtų išaugti 0,634 procento. Vartojimo poveikis mažesnis negu ekonomikos augimo, nes legalų vartojimą mažina šešėlinė ekonomika. Net trečdalį šešėlinės ekonomikos sudaro akcizinės prekės, kurių išlaidos nėra įtraukiamos oficialų vartojimą. Didėjanti šešėlinė ekonomika mažina legalių akcizinių prekių įsigijimą, dėl ko nėra sumokama GPM. Remiantis koreguotais determinacijos koeficientais labiau tinkamesnis modelis prognozuoti yra su ekonomikos augimu.

2.8. PVM, GPM ir akcizų pajamų jautrumo ekonomikos augimui palyginimas

Iš anksčiau atliktos analizės galima daryti išvadą, kad ekonomikos ciklai turi įtakos mokestinių pajamų surinkimui, nes ekonomikos augimo metu jos auga, o nuosmukio – mažėja. Šioje dalyje bus

įvertinta, kuris iš pagrindinių mokesčių jautriausiai reaguoja į ekonomikos ciklus. Pradžioje bus apžvelgti PVM, GPM ir akcizų pajamų dinamika, kuri pateikta 13 paveiksle.

13 pav. PVM, GPM ir akcizų pajamų dinamika 2008-2015 metais

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Iš 13 paveikslo matyti, kad visi mokesčiai labiausiai augo 2008 metais, o mažėjo – 2009 metais, išskyrus akcizus, kurie labiausiai sumažėjo 2010 metais. Po krizės 2011 metais visi mokesčiai labiausiai augo nuo 2011 metų, kaip ir BVP, kuris padidėjo 11,6 procento. Iš jų labiausiai augo PVM pajamos (16,6 proc.), o mažiausiai – akcizų pajamos (4,7 proc.). Ekonominio nuosmukio metu 2009 metais labiausiai sumažėjo GPM pajamos (-48,2 proc.), o mažiausiai – akcizų (-2,9 proc.). 2008 metais labiausiai augo akcizų pajamos (19,6 proc.), o mažiausiai – GPM (12 proc.). Įvertinti katras mokestis 2008 metais labiausiai augo dėl ekonomikos augimo sunkiau, nes akcizų pajamų surinkimui nemažai turėjo įtakos akcizų tarifų etilo alkoholiui, benzinui ir cigaretėms pakėlimas, o GPM pajamoms – jo sumažinimas iki 24 procentų. Apžvelgus bendras tendencijas galima teigti, kad jautriausiai reaguoja į ekonomikos ciklus GPM, o mažiausiai – akcizai, tačiau tikslesniam įvertinimui toliau yra apžvelgta ekonometrinių skaičiavimų rezultatai.

Ekonominių ciklų poveikui nustatyti buvo sudaryti 6 ekonometriniai modeliai: 3 modeliai, kai PVM, GPM ir akcizų pajamas veikia ekonomikos augimas ir dar 3 modeliai, kai minėtas mokestines pajamas veikia vartojimas. Gauti rezultatai pateikti 15 lentelėje.

15 lentelė

PVM, GPM ir akcizų pajamų pokytis ekonomikai/vartojimui išaugus 1 procentu

Mokestinės pajamos ir jas veikiantis veiksnys	Poveikis, proc.	Statistinis reikšmingumas
Ekonomikos augimas PVM pajamas	0,056	Nėra
Ekonomikos augimas GPM pajamas	1,655	Yra
Ekonomikos augimas akcizų pajamas	0,742	Yra
Vartojimas PVM pajamas	1,024	Yra
Vartojimas GPM pajamas	3,003	Yra
Vartojimas akcizų pajamas	0,634	Yra

Šaltinis: sudaryta autoriaus atliktais skaičiavimais

Iš 15 lentelės matyti, kad ekonomikos augimas PVM pajamoms statistiškai reikšmingo poveikio nedaro. Ekonomikai išaugus 1 procentu GPM pajamos labiau išauga negu akcizų, nes GPM pajamos išaugsta vidutiniškai 1,655 procento, o akcizų – 0,742 procento. Dėl to galima teigti, kad GPM pajamos jautriau reaguoja į ekonomikos augimą negu akcizai. Vertinant vartojimo poveikį atskiroms mokesčių rūšims, tai didžiausias poveikis yra GPM pajamos, o mažiausias – akcizams. Vartojimo išlaidoms išaugus 1 procentu GPM pajamos išauga 3 procentus, o akcizų – 0,634 procento.

Taigi apibendrinus dinaminės analizinės ir ekonometrinių skaičiavimų duomenis galima teigti, kad jautriausiai į ekonomikos ciklus reaguoja GPM, o mažiausiai – akcizai. GPM pajamos jautriausiai į ekonomikos ciklus reaguoja, nes ekonominio nuosmukio metu labai sumažėja dirbančiųjų asmenų bei vidutinis darbo užmokestis. Dirbančiųjų skaičius 2009 ir 2010 metais kasmet sumažėdavo po 7,7 ir 5,1 procento, o vidutinis darbo užmokestis atitinkamai po 5,4 ir 1,7 procento. Žmogus netekęs darbo ar kitų pajamų šaltinio visiškai nemoka GPM, o tarkim prekių ir paslaugų jis vistiek pirs, bet mažiau, todėl vistiek PVM yra sumokama. Akcizų pajamoms daugiau įtakos turi šešėlinė ekonomika negu pats ekonomikos ciklas. Ekonomikos ciklo įtaka tokia būtų, kad ekonominio nuosmukio metu šešėlinė ekonomika nemažai išauga, ką parodo 2009 metai ir 2010 metai. Tokiu metu labiau sumažėja legalių akcizinių prekių pardavimas negu realiai suvartojimų tokių prekių, t.y. išauga nelegalių akcizinių prekių vartojimas.

Išvados

1. Mokesčiai yra privalomi įstatymais nustatyti piniginiai mokėjimai valstybei. Mokesčiai reikalingi valstybei tam, kad galėtų tinkamai vykdyti savo funkcijas. Mokesčiai yra skirstomi į tiesioginius ir netiesioginius. Tiesioginiais vadinami mokesčiai, kuriais tiesiogiai apmokestinamos įmonės ar privatūs asmenys ir jie negali būti perkelti kitam mokėtojui (pavyzdžiui, pajamų mokestis, pelno mokestis). Netiesioginių mokesčių našta gali būti perkelta kitam mokėtojui, – šiais mokesčiais apmokestinamos prekės ir paslaugos. Mokesčių didinimas mažina gyventojų pajamas, nes nuo jų atskaičiuojama daugiau mokesčių. Per mokesčius valstybė gali reguliuoti visuminę paklausą, tačiau per didelis apmokestinimas gali sumažinti mokestines pajamas dėl sumažėjusio vartojimo ir išaugusios šešėlinės ekonomikos. Išanalizavus mokslinius tyrimus galima teigti, kad valstybėse, kur yra mažesnis apmokestinimas, pastebimas spartesnis ekonomikos vystymasis.

2. Atlikus mokslinės literatūros analizę išskirti veiksniai, kurie daro įtaką mokestinėms pajamoms: ekonomikos augimas, mokesčio tarifas, nedarbas, gyventojų užimtumas, gyventojų skaičius, emigracija, šešėlinė ekonomika, mokesčių našta, darbo užmokestis, įmonių bankrotų skaičius, infliacija, tiesioginės užsienio investicijos. Apibendrinus tyrimų rezultatus galima teigti, kad ekonomikos augimas ir ypač spartus augimas teigiamai veikia mokestinių pajamų surinkimą, o ekonomikai traukiantis – mažina. Mokesčio tarifo didinimas ne visada reiškia mokestinių pajamų augimą. Padidėjus mokestinei naštai dalis gyventojų ar įmonių gali pradėti vengti mokėti mokesčius taip paskatindami šešėlinę ekonomiką, t.y. pirkti prekes ir paslaugas nelegaliai, mokėti dalį ar visą atlyginimą neoficialiai. Dėl to valstybė praranda nemažai mokestinių pajamų. Didėjant dirbančiųjų skaičiui bei vidutiniam darbo užmokesčiui ekonomikos augimo metu auga mokestinės pajamos, tačiau traukiantis ekonomikai mažėjantis gyventojų užimtumas ir vidutinės gyventojų pajamos neigiamai paveikia mokesčių surinkimą. Nedarbas ir įmonių bankrotų skaičius ypač išauga ekonominio nuosmukio laikotarpiu. Šių veiksnių didėjimas neigiamai paveikia mokestines pajamas. Gyventojų skaičiaus augimas teigiamai veikia mokestines pajamas, nes didėja mokesčių mokėtojų skaičius, tačiau blogėjant ekonominei situacijai didėja emigracija, gyventojų skaičius mažėja ir neigiamai paveikia mokestinių pajamų surinkimą. Ekonomikai augant būdinga didesnė infliacija ir jos poveikis mokesčiams teigiamas, bet tik trumpuoju laikotarpiu, nes išaugusios kainos mažina žmonių realią perkamąją galią bei priverčia ieškoti alternatyvų, t.y. pigesnių prekių ar paslaugų gretimoje šalyje ar parduodamų nelegaliai taip sumažėja mokestinės pajamos. Defliacija kartais gali paskatinti mokestinių pajamų surinkimą, nes sumažėjus kainoms padidėja perkamoji galia ir legalus vidaus vartojimas. TUI didėjant didėja mokestinės pajamos, nes sumokama ne tik pelno mokesčių, bet ir sukurama darbo vietų, dėl ko yra sumokama daugiau GPM.

3. Atlikus struktūrinę-dinaminę analizę nustatyta, kad mokestinės pajamos valdžios sektoriaus pajamose sudaro reikšmingą dalį. 2007-2015 metais kiekvienais metais vidutiniškai mokestinės pajamos sudarė beveik 52 procentus visų valdžios sektoriaus pajamų. Didžiausią dalį analizuojamu laikotarpiu mokestinėse pajamose sudarė PVM (vidutiniškai 43,2 proc.), GPM (23,7 proc.) ir akcizai (17,1 proc.). Paminėtų mokesčių pajamos vidutiniškai sudarė 84 procentus visų mokestinių pajamų.

4. Mokestinės pajamos per analizuojamą laikotarpį išaugo 8,6 procento. Per analizuojamą laikotarpį jos labiausiai augo 2008 metais, kuomet ekonomikos ciklas pasiekė aukščiausią tašką bei sparčiausiai augo ekonomika (12,6 proc.). 2009 metais mokestinės pajamos labiausiai mažėjo (31 proc.). Tam įtakos turėjo ekonominė krizė, kurios metu nominalusis BVP susitraukė 17,6 procento, bei padidėjusi šešėlinė ekonomika, kuri nuo 18 procentų nuo BVP išaugo iki 23 procentų.

PVM pajamos per analizuojamą laikotarpį išaugo 26 procentais. Labiausiai pajamos iš PVM augo 2008 metais (18,1 proc.). Tam įtakos turėjo 16,3 procento išaugęs vartojimo lygis bei aukšta 8,5 procento infliacija. 2009 metais ekonominė krizė neigiamai paveikė PVM pajamas, kurios sumažėjo 26,4 procento. Tam įtakos turėjo sumažėjęs 12,1 procento sumažėjęs vartojimas, išaugusi šešėlinė ekonomika.

Lyginant su ekonomikos ciklo viršūnės tašku (2008 m.) GPM pajamos 2015 metais dar atsilieka 32 procentais. Nors 2008 metais GPM tarifas buvo sumažintas iki 24 procentų, tačiau tais metais labiausiai šios mokestinės pajamos augo per analizuojamą laikotarpį ir šis augimas palyginus su 2007 metais siekė 12 procentų. Tam įtakos turėjo augantis vidutinis darbo užmokestis, kuris padidėjo net 19,9 procento, padidintas minimalus darbo užmokestis beveik 30 eurų bei sėkminga kova su šešėline ekonomika ir mokesčių slėpimu. 2009 metais GPM pajamos labiausiai mažėjo ir šis sumažėjimas siekė net 48,2 procento. Tam įtakos turėjo sumažėjęs vidutinis darbo užmokestis 5,4 procento, sumažėjęs dirbančiųjų skaičius 7,7 procento, sumažintas GPM tarifas iki 15 procentų.

Akcizų pajamos per analizuojamą laikotarpį išaugo 41,2 procentu. Labiausiai jos augo, kaip ir kiti mokesčiai, 2008 metais. Šis padidėjimas siekė 19,6 procento. Tam įtakos turėjo augančios gyventojų pajamos bei padidinti mokesčių tarifai akcizinėms prekėms. 2009 metais akcizų pajamos mažėjo, tačiau jos labiau sumažėjo 2010 metais. Šis sumažėjimas siekė 6,8 procento. Pajamų iš akcizų sumažėjimą labiausiai lėmė išaugusi šešėlinė ekonomika, kuri 2010 metais buvo didžiausia analizuojamu laikotarpiu ir sudarė 28 procentus nuo BVP. Taip pat prie to prisidėjo mažesnis legalių tabako gaminių bei benzino suvartojimas.

Taigi visos mokestinės pajamos labiausiai augo 2008 metais, kuomet buvo pasiekta ekonomikos ciklo viršūnė, o sumažėjo – 2009 metais ekonominio nuosmukio metu. Ekonomikos atsigavimo ir augimo laikotarpiu, kuris laikomas nuo 2011 metų, visos mokestinės pajamos turėjo tendenciją augti.

5. Tiek ekonomikos augimas, tiek vartojimo išlaidos turi statistiškai reikšmingą poveikį mokestinėms pajamoms. Ekonomikai išaugus 1 procentu mokestinės pajamos vidutiniškai turėtų išaugti 0,704 procento, o vartojimui išaugus 1 procentu - 0,754 procento. Ekonomikai vis augant didėja dirbančiųjų skaičius, auga darbo užmokestis, didėja vartojimas, kuriasi daugiau įmonių, dėl ko surenkama daugiau yra mokesčių. Vartojimo poveikis mokestinėms pajamoms yra didesnis negu ekonomikos augimo, nes vartojimas labiau atspindi pokyčius, vykstančius šalies viduje. BVP gali augti dėl eksporto, tačiau jo teigiamas poveikis gyventojų pajamoms, užimtumui, vartojimui, o tuo pačiu ir mokesčių pajamoms, gali pasireikšti ne iš karto.

Ekonomikos augimas statistiškai reikšmingo poveikio PVM nedaro. Taip gali būti dėl to, kad ekonomikos augimą lemia eksportas, tiesiogiai nedarantis įtakos PVM. Vartojimo išlaidoms išaugus 1 procentu, PVM pajamos vidutiniškai turėtų išaugti 1,02 procento.

Vartojimo išlaidų poveikis GPM pajamoms yra didesnis negu ekonomikos augimo. Ekonomikai išaugus 1 procentu GPM pajamos vidutiniškai išauga 1,655 procento, o vartojimo išlaidoms – 3 procentais. Didesnį vartojimo išlaidų poveikį galėjo nulemti tai, kad 2010 metais nors ekonomika augo, tačiau dirbančiųjų skaičius, vidutinis darbo užmokestis mažėjo, o tai paskatino mažesnę vartojimą. Mažesnis vartojimas reiškia, kad suteikiama mažiau prekių ir paslaugų. Dėl to joms suteikti yra mažesnis darbo jėgos poreikis. Taip pat esanti didesnė darbo jėgos pasiūla sudaro prielaidas mažesniai darbo užmokesčiui, nes darbdavys nėra suinteresuotas didinti darbo užmokestį. Dėl šių priežasčių vartojimo išlaidų poveikis didesnis nei ekonomikos augimo.

Ekonomikos augimas turėjo didesnę poveikį akcizų pajamoms negu vartojimo išlaidoms. Ekonomikai išaugus 1 procentu akcizų pajamos vidutiniškai išauga 0,742 procento, o vartojimo išlaidoms – 0,634 procento. Vartojimo išlaidų poveikis mažesnis negu ekonomikos augimo, nes legalų vartojimą mažina šešėlinė ekonomika. Šešėlinė ekonomika ypač išauga ekonominio nuosmukio laikotarpiu.

Atlikus dinaminę bei ekonometrinių skaičiavimų rezultatų analizę nustatyta, kad jautriausiai ekonomikos ciklus reaguoja GPM, o mažiausiai – akcizai. GPM pajamos jautriausiai į ekonomikos ciklus reaguoja, nes ekonominio nuosmukio metu labai sumažėja dirbančiųjų asmenų bei vidutinis darbo užmokestis. Dėl to sumažėja GPM surinkimas. Žmogus netekęs darbo ar kitų pajamų šaltinio visiškai nemoka GPM, o tarkim prekių ir paslaugų jis vistiek pirs, bet mažiau, todėl vistiek PVM yra sumokama. Akcizų pajamoms daugiau įtakos turi šešėlinė ekonomika negu pats ekonomikos ciklas. Ekonomikos ciklo įtaka aiškinama tuo, kad ekonominio nuosmukio metu šešėlinė ekonomika išauga. Tokiu metu labiau sumažėja legalių akcizinių prekių pardavimas negu realiai suvartojama tokių prekių, t.y. išauga nelegalių akcizinių prekių vartojimas. Remiantis koreguotais determinacijos koeficientais mokestines pajamas ir akcizus labiau tinka prognozuoti remiantis sudarytais su ekonomikos augimu modeliais, o PVM ir GPM – su vartojimu modeliais.

Rekomendacijos

Tyrimo metu nustatyta, kad jautriausiai iš pagrindinių mokesčių į ekonomikos ciklus reaguoja GPM. Jo dalis mokestinių pajamų struktūroje analizuojamu laikotarpiu siekė 23,7 procentus. Valstybei yra svarbu žinoti, kuris mokestis jautriau reaguoja į ekonominius ciklus, kadangi planuojant valstybės pajamas ir esant didesniems ekonomikos svyravimams galima numatyti, kurių mokesčių pajamos labiau keisis, o kuriems įtakos didesni svyravimai mažiau turės. Taigi valstybė planuodama savo pajamas turėtų atkreipti dėmesį į tai, kad ekonomikai svyruojant labiausiai keisis GPM pajamos.

Literatūros sąrašas

1. 2009 metų nacionalinio biudžeto pajamos. Finansų ministerija. [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 19]. Prieiga per internetą: < <https://finmin.lrv.lt/lt/naujienos/2009-metu-nacionalinio-biudzeto-pajamos> >
2. 2010 metų nacionalinio biudžeto pajamos. Finansų ministerija. [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 19]. Prieiga per internetą: < <https://finmin.lrv.lt/lt/naujienos/2010-metu-nacionalinio-biudzeto-pajamos> >
3. 2012 metų nacionalinio biudžeto pajamų duomenys. Finansų ministerija. [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 20]. Prieiga per internetą: < <https://finmin.lrv.lt/en/news/2012-metu-nacionalinio-biudzeto-pajamu-duomenys> >
4. 2013 m. nacionalinio biudžeto pajamos. Finansų ministerija. [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 20]. Prieiga per internetą: < https://finmin.lrv.lt/uploads/finmin/documents/files/LT_ver/Aktual%C5%ABs_valstyb%C4%97s_finans%C5%B3_duomenys/Ataskaita%202013metai.pdf >
5. 2014 m. nacionalinio biudžeto pajamos. Finansų ministerija. [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 20]. Prieiga per internetą: < https://finmin.lrv.lt/uploads/finmin/documents/files/LT_ver/Aktual%C5%ABs_valstyb%C4%97s_finans%C5%B3_duomenys/Ataskaita_2014_metai.pdf >
6. 2015 metų biudžeto pajamos. Finansų ministerija. [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 20]. Prieiga per internetą: < https://finmin.lrv.lt/uploads/finmin/documents/files/LT_ver/Aktual%C5%ABs_valstyb%C4%97s_finans%C5%B3_duomenys/Ataskaita%202015_metai.pdf >
7. Akcizų įstatymas [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 12]. Prieiga per internetą: < <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.226951> >
8. Ataskaitų archyvas. VMI. [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 18]. Prieiga per internetą: < <https://www.vmi.lt/cms/ataskaitu-archyvas?rqti> >
9. Bagdanavičius, J., Stankevičius, P., Lukoševičius, L. (1999). *Ekonomikos terminai ir sąvokos*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
10. Balčiūnaitė, S., Grigaitytė, A. (2010). Netiesioginių mokesčių tarifų keitimo poveikis Lietuvos biudžeto pajamoms analizė. *Ekonomikos ir vadybos aktualijos*. 121-129p.
11. Bendikienė, D., Janišauskienė, V. (2005). Pridėtinės vertės mokesčio tarifai Lietuvoje ir Europos Sąjungos valstybėse. *Socialiniai tyrimai*. 1(5), 26-37p.
12. Birhanu, B. (2016). Causal Relationship between Government Revenue Growth and Economic Growth in Ethiopia. *Journal of Economics and Sustainable Development*. 7(9). 59-69 p.

13. Brenkevičiūtė, R.. (2010). Tiesioginių užsienio investicijų poveikio šalies ekonomikai analizė. *Mokslas – Lietuvos ateitis*. 2(2). 11-17 p.
14. Brill, A., Hasset, K., A. (2007). Revenue-Maximizing Corporate Income Taxes: The Laffer Curve in OECD Countries. *American enterprise institute for public policy research*. 1-19 p.
15. Buginskis, V., Mackevičius, R. (2007). Gyventojų pajamų mokesčio analizė. *Ekonomika ir vadyba*. 181-187 p.
16. Bunesco, L., Comaniciu C. (2011). Which is the strongest determinant of government revenues: GDP or GNI? "Nicolae Bălcescu" Land Forces Academy - Sibiu, Romania, *The 17th International Scientific Conference KBO 2011 - "Knowledge - Based Organisation", Conference Proceedings 2*, 65-74 p.
17. Bunesco, L., Comaniciu, C. (2014). Analysis of correlation between tax revenues and other economic indicators in European Union member states. *Studies in Business & Economics*. 9(1), 24-34 p.
18. Buškevičiūtė, E. (2006). Viešieji finansai. Kaunas: Technologija. 151-277 p.
19. Butkutė, D., Frolova, R. (2010). Valstybės biudžeto pajamų surinkimo ir išlaidų paskirstymo analizė. *Įmonių ir valstybės finansai*. 222-230 p.
20. Campbell, T., D., A. (2010). Determinants of Personal Income Taxes for Barbados. *International Journal of Public Administration*. 14, 816-821 p.
21. Canicio, D., Zachary, T. (2014). Causal Relationship between Government Tax Revenue Growth and Economic Growth: A Case of Zimbabwe (1980-2012). *Journal of Economics and Sustainable Development*. 5(17). 10-21 p.
22. Cercelaru, O., V. (2015). Econometric Models for the Analysis of Tax Revenues. *Finance: Challenges of the Future*. 17, 133-141 p.
23. Ciuleviciene, V. (2012). Emigration and its Impact on The State Economics. *Economic Science for Rural Development Conference Proceedings*. 27, 49-54 p.
24. Deksnytė, I. (2010). Finansų sistemos stabilumo vertinimas šalyje: Lietuvos atvejis. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 1(17). 34-42 p.
25. Dobre, I., Alexandru, A., A. (2010). A nonparametric analysis of the relationship between unemployment rate and U.S.A. shadow economy using local polynomial regression models. *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*. 44(1), 21-44 p.
26. Dubauskas, G. (2011). Finansų valdymo teorijos. Vilnius: Mokslo studija. 11-28p.
27. Elgin, C., Schneider, F. (2016). Shadow Economies in OECD Countries: DGE vs. MIMIC Approaches. *Bogazici Journal: Review of Social, Economic & Administrative Studies*. 30(1), 1-32 p.

28. European Commission [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 09]. Prieiga per internetą: <
http://ec.europa.eu/taxation_customs/general-information-taxation/eu-tax-policy-strategy_en#main
>
29. Europos Sąjungos parlamentas [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 08]. Prieiga per internetą: <
http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/lt/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.11.1.html
>
30. Eurostat [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 28]. Prieiga per internetą: <
<http://ec.europa.eu/eurostat/data/statistics-a-z/abc>
>
31. Finansų ministerija [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 03]. Prieiga per internetą: <
<https://finmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/mokesciai>
>
32. Iešmantavičiūtė, L. (2010). Fiskalinė politika ir ekonomikos plėtra Europos Sąjungos šalyse. Lietuvos Respublikos Finansų ministerija, Vilniaus Gedimino technikos universitetas. 37-43 p.
33. Ivaškaitė-Tamošiūnė, V. (2014). Perskirtomasis pridėtinės vertės mokesčio vaidmuo Lietuvoje. *Verslo sistemos ir ekonomika*. 4(1), 30-42 p.
34. Jakštonytė, G. (2009). Mokesčių politikos reikšmė smulkaus verslo kūrimuisi. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 3(16). 57-64 p.
35. Karmelavičius, J., Klyvienė, V. (2012). Baltijos šalių makroekonominių rodiklių atsako į fiskalinės politikos pokyčius analizė. *Monetary Studies (Bank of Lithuania)*. 16(1), 30-48 p.
36. Karras, G., Furceri, D. (2009). Taxes and growth in Europe. *South-Eastern Europe Journal of Economics*. 2. 181-204 p.
37. Kelmere, L., Jakušonoka, I. (2014). The company's insolvency impact on tax collection process. *Science and Studies of Accounting and Finance: Problems and Perspectives*. 1(9), 52-64 p.
38. Kiyak, D., Bružaitė, E., Labanauskaitė, D. (2013). Šešėlinės ekonomikos masto ir jį lemiančių priežasčių tarpusavio priklausomybės tyrimas Lietuvoje. *Vadyba*. 1(22). 109-120 p.
39. Kiyak, D., Labanauskaitė, D., Reichenbachas (2014). Finansinių krizių tipai, jų palyginamoji analizė Lietuvoje. *Regional formation and development studies*. 2(7). 57-73 p.
40. Koncevičienė, I., Prievelis, M. (2012). Lietuvos mokesčių sistemos efektyvumo vertinimas. *Taikomoji ekonomika ir sisteminiai tyrimai*. 6(2). 13-27 p.
41. Krumplytė, J. (2009). Šešėlinės ekonomikos veiksnių ir priežasčių tyrimas ekspertinio vertinimo metodu: Lietuvos atvejis. *Verslas, vadyba, studijos*. 122-138 p.
42. Kuismanen, M., Kämpfi, V. (2009). The effects of fiscal policy on economic activity in Finland. [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 05]. Prieiga per internetą: <
http://www.uquebec.ca/observgo/fichiers/91130_Finland.pdf
>
43. Kumpikaitė, V., Žičkutė, I. (2012). Emigracijai įtaką darančių veiksnių analizė. *Economics and management*. 17(2). 740-746 p.

44. Levišauskaitė, K., Rūškys, G. (2003). Valstybės finansai. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 77-102p.
45. Levišauskaitė, K., Šinkūnienė, K. (2006). Mokesčių kultūros ir mokesčių mentaliteto aspektai efektyvioje valstybės mokesčių sistemoje. *Viešoji politika ir administravimas*. 15. 9-18 p.
46. Lietuvos ekonomikos apžvalga 2011m. lapkritis. (2011). Lietuvos bankas.
47. Lietuvos laisvosios rinkos institutas [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 04 26]. Prieiga per internetą: < <http://www.llri.lt/> >
48. Lietuvos Respublikos Konstitucija [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 11]. Prieiga per internetą: < <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm> >
49. Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 02 15]. Prieiga per internetą: < <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.3EB34933E485> >
50. Lietuvos Respublikos terminų bankas [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 12]. Prieiga per internetą: < <http://terminai.vlkk.lt/pls/tb/tb.search> >
51. Lietuvos statistikos departamentas [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 20]. Prieiga per internetą: < <http://www.stat.gov.lt/> >
52. Maskvytienė, I., Dapkus, M. (2012). Bendrųjų makroekonominių veiksnių poveikio šalies mokesčių kultūros pokyčiams vertinimas. *Economics and management*. 17(3). 996-1002 p.
53. Medelienė, A. (2005). Mokestinių ginčų nagrinėjimo teorinės ir praktinės problemos. Daktaro disertacijos santrauka. Teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas. 30 p.
54. Medelienė, A., Sudavičius, B. (2011). Mokesčių teisė. Vilnius: Registrų centras.
55. Mockevičiūtė, E., Skačkauskienė, I. (2016). Pajamas iš pridėtinio vertės mokesčio lemiančių veiksnių tyrimas. 19-osios Lietuvos jaunųjų mokslininkų konferencijos „Mokslas – Lietuvos ateitis“ teminė konferencija.
56. Monteiro, M., R., Brandão, E., F., M., da Silva Martins, F., V. (2011). A panel data econometric study of corporate tax revenue in European Union: structural, cyclical business and institutional determinants. *Working Papers (FEP) -- Universidade do Porto*. 437, 1-33 p.
57. Naraškevičiūtė, V., Lakštutienė, A. (2007). Valstybės finansai. Kaunas: Technologija. 29-40 p.
58. Novošinskienė, A. (2013). Lietuvos mokesčių sistemos vertinimas fiskalinės mokesčių funkcijos aspektu. *Žemės ūkio mokslai*. 20(3), 222-229p.
59. Pagirskienė Z. (2008). Makroekonomikos pagrindai. Vilnius: Vilniaus verslo teisės akademija. 73-85 p.
60. Popelnikova, N. Žaptorius, J. (2012). Lietuvos mokesčių sistemos analizė. 15-osios Lietuvos jaunųjų mokslininkų konferencijos „Mokslas – Lietuvos ateitis“ 2012 metų teminės konferencijos straipsnių rinkinys.

61. Pukelienė, V. Šinkūnienė, K. (2005). Mokesčių kultūra ir jos įtaka mokesčių efektyvumui. *Organizacijų vadyba*. 33. Kaunas: VDU. 142 p.
62. Puzinskaitė, E., Klišauskas, R. (2012). Mokesčių teisės sistema ir apmokestinimo principai. *Jurisprudencija*. 19(2). 675-695 p.
63. PVM įstatymas [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 12]. Prieiga per internetą: < <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163423> >
64. Ramanauskienė, E. (2007). Gyventojų pajamų mokesčio tarifo mažinimas, kaip priemonė didinti Lietuvos mokesčių sistemos konkurencingumą. *Economics & Management*. 843-848 p.
65. Razauskas, T. (2008). Europos Sąjungos ekonomika: aktualios problemos ir raidos perspektyvos. Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija. 6-21 p.
66. Rudžinskienė, R., Paulauskaitė, L. (2012). Ilgalaikių bedarbių socialinių bruožų indentifikavimas. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. 23. 10-21 p.
67. Rutkauskas, V., Ivaškaitė-Tamošiūnė, V. (2015). Vengimas mokėti mokesčius ir jo vertinimas Baltijos šalyse. *Pinigų studijos*. 2. 74-87 p.
68. Senda, A., Skačkauskienė, I. (2014). Veiksnių, turinčių įtakos nacionalinio biudžeto balansui, tyrimas. *Mokslas – Lietuvos ateitis*. 6(1). 49-55 p.
69. Sett, K. (2016). Determinants of Growth Rate in Gross Tax Revenue of Government of India: An Assessment. *IUP Journal of Applied Finance*. 22(1), 86-101 p.
70. Sharpe, M. E. (2007). What is the underground economy? *The Japanese Economy*. 48(2). 7-19 p.
71. Simionenko-Kovacs, J. (2015). Shadow Economies in the Baltic Sea region 2015. Vilnius: Lietuvos laisvosios rinkos institutas. 44-46 p.
72. Sinevičienė, L., Vasiliauskaitė, A. (2010). Fiskalinės politikos ypatumai ciklinio ekonomikos vystymosi kontekste. *Economics and management*. 15. 1024-1030 p.
73. Sinevičienė, L., Vasiliauskaitė, A. (2012). Fiscal Policy Interaction with Private Investment: the Case of the Baltic States. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*. 23(3). 233-241 p.
74. Slavickienė, A., Atkočiūnaitė, K., Nesteckis, A. (2007). Gyventojų pajamų mokesčio pajamas įtakančių veiksnių tyrimas. *Vadybos mokslas ir studijos - kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*. 4(11). 94-99 p.
75. Smith, L., C., Murphy, L., L., Gruben, W. C. (2011). A multinational analysis of tax rates and economic activity. *Journal of International Business Research*. 10, 95-113 p.
76. Sodra [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 04]. Prieiga per internetą: < <http://www.sodra.lt/lt/situacijos/informacija-draudejams/imoku-tarifai> >

77. Startienė, G., Trimonis, K. (2008). Oficialiai neapskaitytos ekonomikos įtaka šalies ūkiui. *Economics & Management*.
78. Šečkutė, L., Tvaronavičius, V. (2007). Tiesioginių užsienio investicijų Baltijos šalyse tyrimas. *Verslas: teorija ir praktika*. 8(3). 153-160 p.
79. Taha, R., Loganathan, Nanthakumar, Colombage, S. R.N. (2011). The Effect of Economic Growth on Taxation Revenue: The Case of a Newly Industrialized Country. *International Review of Business Research Papers*. 7(1). 319-329 p.
80. Tamasauskienė, Z., Opulskyte, O. (2012). Assessment of Impact of Changes in Indirect Taxes on Macroeconomic Indicators of Lithuania in Context of Other EU Member States. *Socialiniai tyrimai*. 2(27), 5-18 p.
81. Tamašauskienė, Z., Žadvidaitė, A. (2011). Mokesčių sistemos Lietuvoje kitimo įtakos biudžeto pajamoms ekonominis vertinimas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 1(21). 44-57 p.
82. Tax revenue statistics [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 02 25]. Prieiga per internetą: < http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tax_revenue_statistics >
83. Urbonavičienė, I., Tvaronavičienė, M. (2008). Polinkis emigruoti: priežasčių paieškos. *Verslas: teorija ir praktika*. 9(4). 253-260 p.
84. Valodkienė, G., Snieska, V. (2012). Tarptautinis konkurencingumas ir jį lemiantys veiksniai ekonomikos nuosmukio laikotarpiu. *Economics and management*. 17(2). 602-608 p.
85. Valstybinė mokesčių inspekcija [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2017 03 03]. Prieiga per internetą: < <https://www.vmi.lt/cms/mokesciai> >
86. Wawire, N. H. W. (2011). Determinants of value added tax revenue in Kenya. *CSAE conference. [elektroninis išteklius]*, St Catherin's College.
87. Žitkienė, R. (2014). ES šalių politika ir geroji patirtis kovoje su nelegaliu darbu. *Proceedings of the International Scientific Conference 'Whither Our Economies'*.

Priedai

1 priedas

Mokestinės pajamos bei jų pokyčiai

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Visos mokestinės pajamos, mlrd. eurų	6,03	7,02	4,84	4,63	5,11	5,52	5,76	6,12	6,54
PVM pajamos, mlrd. eurų	2,27	2,68	1,97	2,11	2,46	2,53	2,57	2,73	2,85
GPM pajamos, mlrd. eurų	1,89	2,12	1,10	1,00	1,09	1,16	1,25	1,33	1,44
Akcizų pajamos, mlrd. eurų	0,81	0,97	0,94	0,88	0,92	0,97	0,996	1,06	1,15
Grandininiai mokestinių pajamų pokyčiai									
Visų mokestinių pajamų pokytis proc.		16,5	-31,0	-4,5	10,6	8,0	4,3	6,2	7,0
PVM pajamų pokytis proc.		18,1	-26,4	7,3	16,6	2,5	2,0	6,2	4,4
GPM pajamų pokytis proc.		12,0	-48,2	-8,4	8,7	6,1	7,8	6,0	8,6
Akcizų pajamų pokytis proc.		19,6	-2,9	-6,8	4,7	5,1	2,9	6,6	8,0
Baziniai mokestinių pajamų pokyčiai									
Visų mokestinių pajamų pokytis proc.		16,5	-19,6	-23,3	-15,2	-8,4	-4,4	1,5	8,6
PVM pajamų pokytis proc.		18,1	-13,1	-6,8	8,7	11,4	13,6	20,6	26
GPM pajamų pokytis proc.		12	-42	-46,9	-42,2	-38,7	-33,9	-29,9	-23,9
Akcizų pajamų pokytis proc.		19,6	16,2	8,3	13,4	19,2	22,6	30,7	41,2

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

**Šešėlinės ekonomikos mastai, valdžios sektoriaus pajamos, infliacija, mokestines pajamas
lemiantys veiksniai ir jų pokytis**

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
BVP, mlrd. eurų	29,04	32,70	26,94	28,03	31,28	33,35	35,00	36,59	37,33
Šešėlinė ekonomika, proc. nuo BVP		18	23	28	27	27	26	25	24
Valdžios sektoriaus pajamos, mlrd. eurų	10,00	11,45	9,64	9,92	10,49	10,99	11,51	12,45	13,01
Galutinio vartojimo išlaidos, mlrd. eurų	23,53	27,36	24,06	23,51	25,28	26,60	27,81	29,05	30,15
Infliacija		8,5	1,3	3,8	3,4	2,8	0,4	-0,3	-0,1
Darbo užmokestis, kaip BVP dalis, mlrd. eurų	9,66	11,19	9,32	9,05	9,69	10,26	10,83	11,52	12,26
Dirbančiųjų skaičius, tūkst.	1.422,5	1.396,9	1.289,7	1.224,2	1.225,7	1.244,4	1.264,3	1.288,0	1.300,6
Vidutinis metinis darbo užmokestis, eurai	4.726,0	5.667,3	5.361,5	5.268,3	5.401,3	5.634,7	5.954,8	6.284,5	6.651,9
Grandininiai veiksnių pokyčiai									
BVP, pokytis proc.		12,6	-17,6	4,1	11,6	6,6	5,0	4,5	2,0
Galutinio vartojimo išlaidos, pokytis proc.		16,3	-12,1	-2,3	7,5	5,2	4,5	4,4	3,8
Darbo užmokestis, kaip BVP dalis, pokytis proc.		15,8	-16,7	-2,9	7,1	5,8	5,6	6,3	6,4
Dirbančiųjų skaičius, pokytis proc.		-1,8	-7,7	-5,1	0,1	1,5	1,6	1,9	1,0
Vidutinis metinis darbo užmokestis, pokytis proc.		19,9	-5,4	-1,7	2,5	4,3	5,7	5,5	5,9

Baziniai veiksnų pokyčiai									
BVP, pokytis proc.		12,6	-7,3	-3,5	7,7	14,8	20,5	26,0	28,6
Galutinio vartojimo išlaidos, pokytis proc.		16,3	2,2	-0,1	7,5	13,1	18,2	23,5	28,1
Darbo užmokestis, kaip BVP dalis, pokytis proc.		15,8	-3,6	-6,3	0,3	6,2	12,1	19,2	26,8
Dirbančiųjų skaičius, pokytis proc.		-1,8	-9,3	-13,9	-13,8	-12,5	-11,1	-9,5	-8,6
Vidutinis metinis darbo užmokestis, pokytis proc.		19,9	13,5	11,5	14,3	19,2	26,0	33,0	40,8

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento, LLRI Lietuvos ekonomikos tyrimo ir Eurostato duomenimis

Ekonometriniams skaičiavimams naudoti duomenys

time	MP	EA	PVM	GPM	Akcizai	PVM tarifo pokytis	GPM tarifo pokytis	Vartojimo islaidos
2007	1283505	6030,828	572082	328626	206380	0	0	5010,7
2007	1358126	7176,093	551858	473740	169382	0	0	5877,2
2007	1629014	7834,303	615862	480843	206868	0	0	5914,7
2007	1756308	7999,438	526235	607442	229347	0	0	6724,9
2008	1582568	7167,335	730413	389698	240802	0	1	6154,3
2008	1670116	8483,329	656187	572577	236532	0	0	7034,5
2008	1883454	8741,72	677521	521471	238898	0	0	6908,2
2008	1885820	8303,898	612681	634321	255169	0	0	7264,6
2009	1223277	6395,678	536176	243832	234269	1	1	5796,9
2009	1201478	7065,63	480665	313292	234398	0	0	6328,8
2009	1246285	6825,009	513375	251713	262176	1	0	5955,0
2009	1172790	6648,504	438859	288257	212786	1	0	5974,5
2010	1123013	6285,914	572881	212531	190543	0	0	5384,3
2010	1111945	7122,506	525844	247894	218914	0	0	5912,1
2010	1207357	7336,922	563523	243461	233864	0	0	5929,1
2010	1183083	7282,318	450244	301080	236108	0	0	6283,4
2011	1270442	6908,738	686593	224021	203371	0	0	5757,5
2011	1246566	7977,432	593443	277240	236941	0	0	6365,0
2011	1319351	8352,29	622124	283318	257382	0	0	6394,9
2011	1277422	8036,861	560334	308111	222786	0	0	6763,8
2012	1291465	7483,569	670304	239475	224102	0	0	6262,8
2012	1335910	8321,26	645276	300288	226702	0	0	6649,0
2012	1394238	8963,152	655209	280192	254818	0	0	6651,4
2012	1499116	8580,266	553976	339780	262047	0	0	7037,3
2013	1293146	7708,582	645805	261991	197077	0	0	6484,7
2013	1392496	8774,472	654509	336846	243790	0	0	6961,7
2013	1571576	9524,675	704475	301687	287259	0	0	7039,5
2013	1502128	8994,324	569597	349301	267380	0	0	7323,8
2014	1439753	8191,499	718172	272156	227265	0	0	6779,8
2014	1648136	9213,076	688132	347874	271201	0	0	7340,3
2014	1520582	9899,542	735173	316225	278250	0	0	7285,1
2014	1507359	9285,931	592086	389139	284330	0	0	7640,3
2015	1493225	8312,655	730737	281943	249229	0	0	6933,3
2015	1777889	9367,145	714280	388216	290251	0	0	7551,4
2015	1664951	9999,516	802935	345671	309891	0	0	7618,0
2015	1606506	9651,189	606465	423670	296922	0	0	8045,5
2016	1566205	8526,957	766213	305476	248293	0	0	7335,3
2016	1902807	9626,839	740413	417614	306254	0	0	8075,8
2016	1774731	10368,21	840531	370905	338717	0	0	8041,5

Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Ekonometriniai skaičiavimai

Model 1: OLS, using observations 2007:2-2016:3 (T = 38)

Dependent variable: ld_MP

	<i>Coefficient</i>	<i>Std. Error</i>	<i>t-ratio</i>	<i>p-value</i>	
Const	-0,00150636	0,0138724	-0,1086	0,91413	
ld_EA	0,70368	0,140477	5,0092	0,00001	***
Mean dependent var	0,008528	S.D. dependent var		0,108733	
Sum squared resid	0,257773	S.E. of regression		0,084619	
R-squared	0,410728	Adjusted R-squared		0,394359	
F(1, 36)	25,09232	P-value(F)		0,000015	
Log-likelihood	40,95228	Akaike criterion		-77,90456	
Schwarz criterion	-74,62939	Hannan-Quinn		-76,73928	
Rho	-0,211627	Durbin-Watson		2,327187	

Durbin-Watson statistic = 2,32719

p-value = 0,846148

Model 2: OLS, using observations 2007:2-2016:3 (T = 38)

Dependent variable: ld_MP

	<i>Coefficient</i>	<i>Std. Error</i>	<i>t-ratio</i>	<i>p-value</i>	
Const	-0,00085662	0,0148792	-0,0576	0,95441	
ld_Vartojimo_islaidos	0,753857	0,181633	4,1504	0,00019	***
Mean dependent var	0,008528	S.D. dependent var		0,108733	
Sum squared resid	0,295869	S.E. of regression		0,090656	
R-squared	0,323641	Adjusted R-squared		0,304853	
F(1, 36)	17,22614	P-value(F)		0,000194	
Log-likelihood	38,33339	Akaike criterion		-72,66678	
Schwarz criterion	-69,39160	Hannan-Quinn		-71,50150	
Rho	-0,252784	Durbin-Watson		2,470297	

Durbin-Watson statistic = 2,4703

p-value = 0,943818

Model 4: OLS, using observations 2007:3-2016:3 (T = 37)

Dependent variable: ld_PVM

	<i>Coefficient</i>	<i>Std. Error</i>	<i>t-ratio</i>	<i>p-value</i>	
Const	0,01822	0,0295634	0,6163	0,54180	
ld_EA_1	0,0564594	0,285326	0,1979	0,84432	
PVM_tarifo_pokyt	-0,0932672	0,102988	-0,9056	0,37151	

is

Mean dependent var	0,011371	S.D. dependent var	0,168237
Sum squared resid	0,993553	S.E. of regression	0,170945
R-squared	0,024910	Adjusted R-squared	-0,032448
F(2, 34)	0,434285	P-value(F)	0,651270
Log-likelihood	14,42091	Akaike criterion	-22,84181
Schwarz criterion	-18,00906	Hannan-Quinn	-21,13804
Rho	-0,666837	Durbin-Watson	3,302635

Durbin-Watson statistic = 3,30264

p-value = 0,999997

Model 7: OLS, using observations 2007:3-2016:3 (T = 37)

Dependent variable: ld_PVM

	<i>Coefficient</i>	<i>Std. Error</i>	<i>t-ratio</i>	<i>p-value</i>	
Const	0,00692449	0,0254421	0,2722	0,78714	
PVM_tarifo_pokyt	-0,108068	0,0886103	-1,2196	0,23101	
is					
ld_Vartojimo_islai	1,02397	0,294937	3,4718	0,00143	***
dos_1					

Mean dependent var	0,011371	S.D. dependent var	0,168237
Sum squared resid	0,734355	S.E. of regression	0,146965
R-squared	0,279291	Adjusted R-squared	0,236897
F(2, 34)	6,587893	P-value(F)	0,003819
Log-likelihood	20,01336	Akaike criterion	-34,02672
Schwarz criterion	-29,19397	Hannan-Quinn	-32,32295
Rho	-0,270369	Durbin-Watson	2,534787

Durbin-Watson statistic = 2,53479

p-value = 0,958296

Model 8: OLS, using observations 2007:2-2016:3 (T = 38)

Dependent variable: ld_GPM

	<i>Coefficient</i>	<i>Std. Error</i>	<i>t-ratio</i>	<i>p-value</i>	
Const	0,000272497	0,0306664	0,0089	0,99296	
ld_EA	1,65554	0,334943	4,9428	0,00002	***
GPM_tarifo_pokyt	-0,3932	0,146575	-2,6826	0,01108	**
is					

Mean dependent var	0,003185	S.D. dependent var	0,280037
Sum squared resid	1,094062	S.E. of regression	0,176802
R-squared	0,622940	Adjusted R-squared	0,601394
F(2, 35)	28,91176	P-value(F)	3,87e-08
Log-likelihood	13,48643	Akaike criterion	-20,97286

Schwarz criterion	-16,06010	Hannan-Quinn	-19,22494
Rho	-0,709278	Durbin-Watson	3,283900

Durbin-Watson statistic = 3,2839

p-value = 0,999997

Model 9: OLS, using observations 2007:2-2016:3 (T = 38)

Dependent variable: ld_GPM

	<i>Coefficient</i>	<i>Std. Error</i>	<i>t-ratio</i>	<i>p-value</i>	
Const	-0,0234362	0,0117244	-1,9989	0,05343	*
GPM_tarifo_pokyt	-0,204522	0,0562548	-3,6356	0,00088	***
is					
ld_Vartojimo_islai	3,00321	0,155142	19,3578	<0,00001	***
dos					
Mean dependent var	0,003185	S.D. dependent var		0,280037	
Sum squared resid	0,158695	S.E. of regression		0,067336	
R-squared	0,945307	Adjusted R-squared		0,942182	
F(2, 35)	302,4685	P-value(F)		8,20e-23	
Log-likelihood	50,16915	Akaike criterion		-94,33831	
Schwarz criterion	-89,42555	Hannan-Quinn		-92,59038	
Rho	-0,454370	Durbin-Watson		2,776218	

Durbin-Watson statistic = 2,77622

p-value = 0,995643

Model 10: OLS, using observations 2007:2-2016:3 (T = 38)

Dependent variable: ld_Akcizai

	<i>Coefficient</i>	<i>Std. Error</i>	<i>t-ratio</i>	<i>p-value</i>	
Const	0,00245099	0,0178688	0,1372	0,89166	
ld_EA	0,742457	0,180945	4,1032	0,00022	***
Mean dependent var	0,013038	S.D. dependent var		0,130250	
Sum squared resid	0,427685	S.E. of regression		0,108996	
R-squared	0,318651	Adjusted R-squared		0,299725	
F(1, 36)	16,83635	P-value(F)		0,000223	
Log-likelihood	31,33248	Akaike criterion		-58,66496	
Schwarz criterion	-55,38979	Hannan-Quinn		-57,49968	
Rho	-0,300892	Durbin-Watson		2,341542	

Durbin-Watson statistic = 2,34154

p-value = 0,856619

Model 11: OLS, using observations 2007:2-2016:3 (T = 38)

Dependent variable: Id_Akcizai

	<i>Coefficient</i>	<i>Std. Error</i>	<i>t-ratio</i>	<i>p-value</i>	
Const	0,0051453	0,0198685	0,2590	0,79714	
Id_Vartojimo_islai dos	0,634034	0,242538	2,6142	0,01298	**
Mean dependent var	0,013038	S.D. dependent var		0,130250	
Sum squared resid	0,527557	S.E. of regression		0,121055	
R-squared	0,159543	Adjusted R-squared		0,136197	
F(1, 36)	6,833840	P-value(F)		0,012978	
Log-likelihood	27,34493	Akaike criterion		-50,68986	
Schwarz criterion	-47,41469	Hannan-Quinn		-49,52458	
Rho	-0,291176	Durbin-Watson		2,378373	

Durbin-Watson statistic = 2,37837

p-value = 0,901309